

IHMISIIN KOHDISTUVIEN VAIKUTUSTEN ARVIOINTI PÄIJÄT-HÄMEEN MAAKUNTAKAAVAPROSESSISSA

Arviointiraportti
22.9.2005

Helinä Melkas
Teknillinen korkeakoulu Lahden keskus
helina.melkas@tkk.fi

Sisällysluettelo

ALKUSANAT	3
1. JOHDANTO.....	4
1.1 Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi.....	4
1.1.1 Käsitteistä	4
1.1.2 Vaikutusten tunnistaminen.....	5
1.1.3 Maakuntakaavat ja IVA.....	6
2. TYÖN TAVOITTEET, RAJAUKSET JA MENETELMÄT.....	6
2.1 Työn tavoitteet.....	6
2.2 Työn rajaukset	7
2.3 Työssä käytetyt aineistot ja arviointimenetelmät.....	7
2.4 Vaikutusarviointi aihealueittain.....	8
3. YHTEISKUNNALLISET TRENDIT: KESKEISIÄ FAKTOJA PÄIJÄT-HÄMEESTÄ	9
3.1 Väestörakenne ja muuttoliike Päijät-Hämeessä	9
3.2 Yhdyskuntarakenteelliset trendit ja sosiaalinen eriytyminen.....	14
3.2.1 Asuminen.....	14
3.2.2 Tulotaso	18
3.2.3 Turvallisuus ja turvattomuus.....	19
3.2.4 Liikkuminen.....	21
3.2.5 Työelämä ja työvoima	23
3.3 Kaavatyössä huomioon otettavat mahdollisuudet ja uhat	31
3.3.1 Yleistä.....	31
3.3.2 Väestön ikääntymisen vaikutus asumiseen ja palveluihin	32
3.3.3 Tilastojen piilottamia asioita.....	33
4. MAAKUNTAKAAVASTA AIHEUTUVAT MUUTOKSET OLEMASSA OLEVAAN RAKENTEeseen JA TOIMINTOIHIN	34
5. KAAVAN VAIKUTUKSET	35
5.1 Yleistä.....	35
5.1.1 Lähteet	35
5.1.2 Määritelmät ja herkat väestöryhmät.....	35
5.1.3 Kaavoitus heikomman ehdoilla: lapset kaavassa	36
5.1.4 Kaavoitus heikomman ehdoilla: vanhuksien ja vammaisten kaavassa	38
5.1.5 Kaavoitus heikomman ehdoilla: mielenterveellinen kaavassa.....	38
5.1.6 Erikseen tarkasteltavat lähialueet.....	39
5.1.7 Kaavamerkinnot ja -määräykset.....	41
5.2 Tasapainoinen ja tasa-arvoinen elinympäristö.....	45
5.3 Väestön muutokset ja alueellinen jakautuminen.....	56
5.4 Työllisyys ja työttömyys.....	64
5.5 Henkisen hyvinvoinnin edistäminen.....	66
5.6 Turvallisuus ja terveys	69
5.7 Vaikutusten kohdentuminen naisiin ja miehiin.....	77
6. YHTEENVETO JA KEHITYSEHDOTUKSIA	78
6.1 Maakuntakaavan vaikutukset ja niiden merkittävyys koko väestön sekä kohderyhmien kannalta.....	78
6.1.1 Yhteenveto arvioinnista	78
6.1.2 Yhteenveto vaikutusten merkittävydestä	79
6.1.3 Yhteenveto vaikutuksista	80
6.2 Kehitysehdotuksia ja suosituksia	81
KIRJALLISUUS.....	83
LIITE 1. PÄIJÄT-HÄMEEN MAAKUNTAKAAVAN VALMISTELUAINEISTO ELI MAAKUNTAKAAVALUONNOS	86
LIITE 2. TARKISTUSLISTOJA	89
LIITE 3. SOSIAALI- JA TERVEYSTOIMEN TEEMARYHMÄSSÄ KÄSITELTY ARVIINTILOMAKE	93

ALKUSANAT

Tämä arviointiraportti perustuu Päijät-Hämeen liiton toimeksiantoon ajalla 2.2.2005 – 31.5.2005. Tavoitteena oli kehittää ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia (IVA) maakuntakaavatyöhön soveltuvana työvälineenä sekä suorittaa arviointia osana meneillään olevaa Päijät-Hämeen maakuntakaavaprosessia. Toimeksiannon suorittamisesta Teknillisen korkeakoulun Lahden keskuksessa vastasi erikoistutkija, tekniikan tohtori Helinä Melkas.

Arviointiin liittyivät useat tapaamiset ja yhteydenpito Päijät-Hämeen liiton maakuntakaavaa valmistelevan henkilöstön kanssa. Lisäksi järjestettiin yksi arviointitilaisuus sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmän kanssa 29.3.2005. Arviointi suoritettiin pääosin huhti-toukokuussa 2005. Raportin valmistelua jatkettiin aineiston kertyessä vielä kesäkuussa, ja joitakin tarkennuksia tehtiin elo-syyskuussa 2005. Varsinainen työ kohdistui kuitenkin ajankohtaan, jolloin maakuntakaavaehdotusta ei vielä ollut arvioijan käytettävissä, sillä ehdotus tuli saataville kesäkuussa 2005. Raportoinnissakaan ei näin ollen valitettavasti aikataulusyistä ole voitu toteuttaa läheistä kytkemistä kaavaehdotukseen. Teksti ei kuitenkaan kaavaehdotuskarttaa tarkasteltaessa kirjoitetusta muuttuisi.

Tässä arviointiraportissa kuvataan arvioinnin taustaa, kerrotaan arvioinnin suorittamisesta käytännössä, kuvataan arviointitulokset, kommentoidaan IVA:n toimivuutta sekä annetaan joitakin kehitysehdotuksia ja suosituksia. Liitteinä on myös IVA:an liittyviä tarkistuslistoja sekä sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä käsitelty arviointilomake. Kirjoittajan toiveena on, että laajasta raportista on suodatettavissa paitsi maakuntakaavatasoon soveltuvat ajatukset, myös alemmanasteista kaavoitusta palvelevia huomioita. Kirjoittaja toivoo myös, että raportti edistää IVA:n hyödyntämistä entistä laajemmin ja useammanlaisissa asiayhteyksissä.

Kirjoittaja kiittää lämpimästi Päijät-Hämeen liiton asiantuntijoita, erityisesti Riitta Laitista ja Jaana Simolaa sekä Erkki Ropea ja Mirja Karila-Reposta saamastaan avusta ja tuesta.

1. JOHDANTO

1.1 Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi

1.1.1 Käsitteistä¹

IVA = Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi

IVA on YVA-menettelyn osa tai itsenäinen prosessi, jossa tarkastellaan hankkeen, suunnitelman, ohjelman tai säädösvalmistelun vaikutuksia ihmisiin. YVA-lain lisäksi vaikutusten arvioinnista on säädetty myös maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999). Lain mukaan (9 §) kaavoituksen tulee perustua riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin, ja sitä tehdessä on arvioitava niin ympäristöön kuin ihmisiin kohdistuvat vaikutukset. IVA:a voidaan hankkeiden, suunnitelmien tai ohjelmien arvioinnin lisäksi käyttää myös yleisesti päätöksenteon apuvälineenä.

Ihmisiin kohdistuvat vaikutukset voivat kohdistua suoraan terveyteen, elinoloihin, väestöön, palveluihin tai viihtyvyyteen. Vaikutukset tulee kuitenkin nähdä laajemmin ja arvioinnissa tulee huomioida niin suorat kuin epäsuorat vaikutukset hyvinvointiin ja laaja-alaisesti ymmärrettyyn terveyteen. Vaikutukset voidaan ymmärtää myös luonnon tai rakennetun ympäristön vaikutuksina ihmisiin. Ihmisiin kohdistuviksi vaikutuksiksi voidaan silloin lukea myös yhdyskuntarakenteeseen, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön kohdistuvat vaikutukset.

Ihmisiin kohdistuvat vaikutukset ovat aina ainutkertaisia ja tapauskohtaisia, ja ne tulee tunnistaa erikseen jokaisessa arvioinnissa. On myös pystyttävä tarkastelemaan vaikutuksia monista eri näkökulmista. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi yhdistää aiemmin erilliset kaksi osa-aluetta: sosiaalisten vaikutusten arvioinnin (SVA) ja terveysvaikutusten arvioinnin (TVA). Rajanveto näiden välillä on usein vaikeaa.

SVA = Sosiaalisten vaikutusten arviointi

Sosiaalisten vaikutusten arviointi tarkoittaa hankkeen tai toiminnan aiheuttamien ihmisten elinoloihin ja viihtyvyyteen kohdistuvien vaikutusten tunnistamista ja arviointia. Sosiaalisella vaikutuksella on tarkoitettu päätöksen, hankkeen tai toimen ihmiseen, yhteisöön tai yhteiskuntaan kohdistuvaa vaikutusta, joka aiheuttaa muutoksia ihmisten hyvinvoinnissa tai hyvinvoinnin jakautumisessa. "Sosiaalinen" on käännös englannin kielen sanasta "social", jonka merkitys on huomattavasti laajempi kuin suomen kielen sosiaalisen. Sosiaalisen ymmärtäminen kapeasti, sosiaalipolitiikkaan tai tulonsiirtoihin liittyvänä, on rajoittanut vaikutusten arviointia ja tehnyt rajanvedon sosiaalisten ja terveydellisten vaikutusten välillä ongelmalliseksi.

TVA = Terveysvaikutusten arviointi

Terveysvaikutusten arviointi tarkoittaa hankkeen tai toiminnan aiheuttamien terveyteen kohdistuvien vaikutusten tunnistamista ja arviointia. Terveys tulee ymmärtää arviointia tehtäessä hyvin laajasti. Arvioinnissa tulee huomioida sekä fyysiseen terveyteen kohdistuvat vaikutukset että terveyden psyykkiseen ja sosiaaliseen puoleen kohdistuvat vaikutukset. Terveysvaikutusten arvioinnin perustan luo terveydensuojelulaki (763/1994), jonka käsite terveyshaitta vastaa käsitettä merkittävä terveysvaikutus. Terveyshaitalla tarkoitetaan sairautta, muuta terveydenhäiriötä tai sellaisen tekijän tai olosuhteen esiintymistä, joka voi vähentää väestön tai yksilön elinympäristön terveellisyyttä. Ilmanlaatuun, meluun, talousveteen, elintarvikkeisiin, uimaveteen, maaperään, kemikaaleihin, säteilyyn tai muihin mahdollisesti terveyshaittoja aiheuttaviin tekijöihin liittyy ohjearvoja ja tunnuslukuja, joiden ylittyminen määritellään terveyshaitaksi. Henkilökohtaisesti koetut terveyshaitat tai niiden pelko taas nähdään useimmin sosiaalisena vaikutuksena.

SOVA = Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointi

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointi (SOVA) on prosessi, jossa arvioidaan suunnitelman tai ohjelman ja niiden vaihtoehtojen vaikutuksia. SOVAlle on olemassa lainsäädännölliset perusteet. YVA-laki (24 §) edellyttää, että ympäristövaikutukset selvitetään ja arvioidaan riittävässä määrin viranomaisten valmistellessa sellaisia suunnitelmia ja ohjelmia, joiden toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia. Pitkäaikaisten ja laaja-alaisen suunnitelmien ja säädösten kohdalla on erityisen tarkasti huomioitava ihmisiin kohdistuvat vaikutukset. Suunnitelmilla, ohjelmilla ja säädöksillä on paljon enemmän välillisiä ja monimutkaisia vaikutusketjuja kuin yksittäisillä hankkeilla, ja tällaiset vaikutukset kohdistuvat usein juuri ihmisiin. Lakisääteisen arvioinnin lisäksi SOVAa sovelletaan vapaaehtoisesti useissa erilaisissa yhteyksissä, esimerkiksi sukupuolivaikutusten arvioinnissa.

¹ Lähde: <http://www.stakes.fi/sva/termit.htm>

Uusia vaikutusteemoja, joita ei yleensä ole käsitelty hankkeiden arvioinnissa, ovatkin sosiaalinen kestävyys ja tasa-arvo. Kestävä kehitys on kehitystä, joka tyydyttää ihmiskunnan nykyiset tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omia tarpeitaan. Tulevilla sukupolvilla tarkoitetaan ihmisiä, jotka eivät voi vaikuttaa nykyisyydessä tehtäviin päätöksiin, mutta joutuvat kuitenkin kantamaan näiden päätösten seuraukset. He voivat olla esimerkiksi lapsia, asuinalueen tulevia asukkaita tai vielä syntymättömiä ihmisiä. Kestävän kehityksen käsite jaotellaan usein kolmeen ulottuvuuteen: taloudellinen, ekologinen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Sosiaalinen kestävyys tarkoittaa yhteiskunnallista toimintaa, jossa pyritään tasaamaan eri väestöryhmien ja alueiden välisessä hyvinvoinnissa olevia eroja. Siihen liittyy myös osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien kehittäminen ja parantaminen sekä mahdollisuuksien tasapuolinen jakautuminen eri ihmisryhmien välillä. Tasa-arvo on yksi sosiaalisen kestävyuden ulottuvuus. Tasa-arvo voi olla yksilöiden välistä, alueellista tai sukupolvien välistä. Yksilöiden välistä tasa-arvoa kutsutaan sosiaalisesti tasa-arvoksi. Se tarkoittaa tasapuolisten mahdollisuuksien takaamista eri väestöryhmille. Sukupuolten välisen tasa-arvon tarkastelussa on käytetty apuna **sukupuolivaikutusten arviointia (SUVA)**.² Alueellinen tasa-arvo edellyttää, että samantyyppisillä alueilla on samantasoiset palvelut esimerkiksi valtakunnan tasolla ja paikallisella tasolla. Alueellista tasa-arvoa voidaan tarkastella erilaisissa mittasuhteissa, esimerkiksi maakunnallisena, kunnallisena, yhdyskuntarakenteen eri osien, kunnan eri osien ja asuinalueiden asiana. Ajallisessa tasa-arvossa tarkastellaan tasa-arvon toteutumista eri sukupolvien välillä.

1.1.2 Vaikutusten tunnistaminen³

Vaikutuksia voidaan tunnistaa eri väestöryhmien tai terveyden ja hyvinvoinnin osatekijöiden näkökulmasta, uhkia ja mahdollisuuksia kartoittamalla tai tavoitteiden avulla. Tunnistaminen voidaan tehdä työryhmäkeskustelujen perusteella, asiantuntijatyönä ja eri ihmisryhmiltä saadun palautteen avulla. Tunnistamisen avuksi soveltuvat esimerkiksi vaikutusverkot, tarkistuslistat sekä asiakkaiden, työntekijöiden tai tutkijoiden näkemykset todennäköisimmistä vaikutuksista.

Vaikutuksia voi tunnistaa:

- o Eri väestöryhmien kautta (sukupuoli, ikä, sosioekonominen asema, ammatti)
- o Alueita tai aikoja tunnistuen (asuinpaikka, suunnitteluala, kohdealue, nykyiset ja tulevat sukupolvet)
- o Terveyden ja hyvinvoinnin osatekijöillä (erilaisia tarkistuslistoja)
- o Tavoitteiden kautta (eri toimijoiden tavoitteet)

Tässä työssä käytetään pääosin ensimmäistä ja kolmatta yllä olevista lähestymistavoista.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten tunnistamiseen voidaan käyttää myös seuraavaa tarkentuvaa prosessia:

- o Valistunut arvaus: Arvioija kerää eri lähteistä tietoa todennäköisistä vaikutuksista (avainhenkilöiden haastattelu, tarkistuslistojen, tutkimusten, indikaattorien, trendien, kyselyjen ja asiantuntijaverkoston hyödyntäminen).
- o Ensimmäinen tarkistuskierron: Alustava lista tarkistetaan yhdessä työntekijän, arviointiryhmän tai asiantuntijoiden kanssa.
- o Toinen tarkistuskierron: Vaikutuksen kohteen (asiakkaat, henkilökunta, asukkaat) suorittama tarkistus ja täydennys esim. kyselyn tai haastattelujen avulla.

Tässä työssä ei voida tehdä toista tarkistuskierron aikataulusyistä johtuen.

² Sukupuolivaikutusten arviointia käytetään tarkasteltaessa oletettuja vaikutuksia naisten ja miesten asemaan, resursseihin ja intresseihin. Tämän perusteella voidaan tehdä korjaavia ehdotuksia niin, että syrjinnän vaikutukset poistuvat tai jäävät mahdollisimman vähäisiksi. SUVAa on sovellettu muun muassa säädösvalmistelussa.

³ Lähde yllä olevalle: <http://www.stakes.fi/sva/vaikutukset.htm#tarkistuslista>.

1.1.3 Maakuntakaavat ja IVA

Yleistä maakuntakaavasta

Arvioinnin taustalla ovat maankäyttö- ja rakennuslain (jatkossa MRL) maakuntakaavan laatijalle antamat edellytykset ja ohjeet koskien valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita (3 luku) ja maakunnan suunnittelua (4 luku). Maakuntakaavaa laadittaessa on selvitettävä suunnitelman toteuttamisen ympäristö-, yhdyskunta-taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Arvioinnin tehtävänä on tukea kaavaratkaisujen valmistelua ja valintaa.

Maakuntakaavan tavoitteet ovat kokonaisuus, joka koostuu valtakunnallisista tavoitteista, Päijät-Hämeen liiton suunnitelmista ja ohjelmista sekä kuntien edustajien kannanotoista. Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet koskevat seuraavia:

1. Toimiva aluerakenne
2. Eheytyvä yhdyskuntarakenne ja elinympäristön laatu
3. Kulttuuri- ja luonnonperintö, virkistyskäyttö ja luonnonvarat
4. Toimivat yhteysverkostot ja energiahuolto
5. Helsingin seudun erityiskysymykset
6. Luonto- ja kulttuuriympäristöinä erityiset aluekokonaisuudet

Maakuntakaavan tavoitteet on ryhmitelty MRL:n 28 §:ssä esitettyjen maakuntakaavan sisältövaatimusten mukaan. Lisäksi kaavan laadinnassa otetaan huomioon maakuntastrategiaprosessin yhteydessä kirjatut arvot ja yleiset periaatteet, kuten työllisyyden edistämisen, kestävän kehityksen, tasa-arvon, yhteistyön ja kumppanuuden, maakunnallisuuden, osallisuuden, avoimuuden ja luottamuksellisuuden, kokonaislaadun sekä sivistyksen ja elinikäisen oppimisen arvot.

Muut maakuntakaavat ja IVA

Ainoa tähän mennessä suoritettu maakuntakaavan IVA, Uudenmaan maakuntakaavan ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi tehtiin vuonna 2002 (LT-konsultit 2002). Työssä luotiin oma tarkistuslista IVA-näkökulmille. Ihmisryhmäkohtaisia vaikutuksia ei kuitenkaan juuri tarkasteltu. Muissa maakuntakaavoissa ei ole tehty vastaavaa. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan maakuntakaavan sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten arvioinnissa ei liene käytetty mitään selkeää sosiaalisten vaikutusten arviointilistaa, ja arviointi painottuu taloudellisiin vaikutuksiin. Valmisteilla olevan Pohjois-Lapin maakuntakaavan osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa ei myöskään mainita IVA:a.

2. TYÖN TAVOITTEET, RAJAUKSET JA MENETELMÄT

2.1 Työn tavoitteet

Maakuntakaavan ihmisiin kohdistuvat vaikutukset jaotellaan tässä työssä teemoihin, jotka liittyvät sosiaalisiin, terveydellisiin ja kulttuurisiin vaikutuksiin. Työssä tarkastellaan niitä vaikutusketjuja, joilla kaava vaikuttaa ihmisten elämään ja pohditaan, ovatko vaikutukset samankaltaisia eri alueilla ja eri väestöryhmissä. Kaavalle asetettujen tavoitteiden toteutumista kaavaluonnoksessa ei tässä vaiheessa vielä voida arvioida kuin pieneltä osin, sillä kaavaehdotus on tekeillä, eikä ole ollut kokonaisuudessaan käytettävissä arvioinnin perustana. Toisaalta kaavan laadinnan pohjana ovat juuri valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, maankäyttö- ja rakennuslain määräämät maakuntakaavoituksen tavoitteet sekä kaavalle maakunnan tasolla asetetut tavoitteet, joten kaavan laadintatyössä ne ovat keskeisiä ohjaavia tekijöitä, joiden toteutumista pyritään edistämään.

Tässä vaiheessa tehtävä vaikutusarviointi on varsin alustavaa ja suuntaa-antavaa, varsinkin kun ihmisiin kohdistuvien vaikutusten taustalla ovat usein myös ihmisten arvot ja arvostukset. Tässä raportissa kuvataan ja nostetaan esiin

- arvioita maakuntakaavalle esitettyjen tavoitteiden ja niihin pääsemiseksi esitettyjen keinojen suhteesta ihmisiin kohdistuvien vaikutusten kannalta
- arvioita kaavan sosiaalisista, kulttuurisista ja terveysvaikutuksista
- asioita, joiden suhteen vaikutuksia ei vielä voida arvioida

Maakunnan muutoksia tarkastellaan työssä mahdollisten kehityssuuntien näkökulmasta: mihin kehityskulkuihin maakuntakaava voisi luoda edellytykset, mihin mahdollisuuksiin ja uhkiin se pystyy ehkä vastaamaan sekä voisiko se mahdollisesti olla ristiriidassa jonkin vaihtoehdoisen kehityskulun toteutumisen kanssa. Kaavaehdotuksia on tekeillä yksi, joten maakuntakaavan rinnakkaisia vaihtoehtoja ei ole myöhemminkään mahdollista vertailla.

Arvioinnissa otetaan huomioon yhteiskunnallinen kehitys, muun muassa väestön ikääntyminen. Maakuntakaavasta riippumatta tapahtuu paljon muutoksia. Arvioinnin vertailukohtana pidetään kuitenkin ensisijaisesti nykytilannetta.

Työn yhtenä tavoitteena on myös kehittää itse menetelmää ja IVA-lähestymistapaa maakuntakaavaan sekä palvella kuntatason kaavoitusta.

2.2 Työn rajaukset

Arvioinnissa on lukuisia käytännön rajoituksia. Arviointi ajoittuu ajankohtaan, jolloin kaavaehdotusta ei ole saatavilla. Arviointiin käytettävä aika on hyvin rajallinen. Nämä seikat yhdistettynä maakuntakaavan alueelliseen ja arvioitavien aihealueiden laajuuteen sekä maakuntakaavan yleispiirteeseen luonteeseen tekevät arvioinnistakin yleispiirteistä. Yksittäiset hankkeet jäävät näin ollen arvioinnissa vähemmälle. Raportissa nostetaan kuitenkin esiin muutamia alueita, joita tarkastellaan hieman lähemmin raportin ja arvioinnin havainnollistamiseksi. Lähimpänä asukkaita ovat lähialueet, joihin maakuntakaavalla on yleensä vain välillisiä ja epävarmoja vaikutuksia. Tässä raportissa tarkasteltavia lähialueita ovat

- Nostava (Hollola)
- Henna (Orimattila)
- Urajärvi (Asikkala)
- Ämmälä (Lahti)
- Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset (Lahti)

Valtatie 12:n osalta valmistuneet YVA-arvioinnit otetaan huomioon, erityisesti niiden laajat, rakenteelliset ja poikkitieteelliset kysymykset. Kuten Uudenmaan maakuntakaavan IVA:ssa todetaan, laajat seudulliset vaikutukset jäävät säännöllisesti vähemmälle tarkastelulle erillisten hankkeiden YVA-arvioinneissa (LT-konsultit 2002).

2.3 Työssä käytetyt aineistot ja arviointimenetelmät

Kirjallisena materiaalina arvioinnissa käytetään

- maakuntastrategia- ja maakuntakaava-aineistoa
- maakuntakaavaprosessin aikana annettuja mielipiteitä ja lausuntoja
- erillisselvityksiä muun muassa valtatie 12:sta vuosien varrelta

Lisäksi käytetään

- sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä saatua arviointimateriaalia
- keskusteluja maakuntakaavaa työstävän asiantuntijaryhmän kanssa

Taustalla ovat myös

- muita maakuntakaavoja koskevat arvioinnit
- muuntasoisia kaavoja koskevat ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnit
- kirjallisuus esimerkiksi kaavoituksen vaikutuksista ikääntyneisiin ja lapsiin sekä kaikille sopivasta suunnittelusta
- tilastoaineistot Päijät-Hämeestä (www.paijatpuntari.fi)

2.4 Vaikutusarviointi aihealueittain

Arvioinnissa tarkasteltavia tekijöitä ja esimerkkejä niiden tarkemmasta mahdollisesta sisällöstä ovat⁴

- **Esteetön asuminen ja rakentaminen sekä liikkuminen** (Design for All = kaikille sopiva suunnittelu, esim. monikäyttöiset tilat ja ratkaisut)
- **Paikkojen ja palveluiden saavutettavuus: uusien alueiden sijainti ja palvelujen saavutettavuus nykyisen palveluverkon suhteen** (esim. olemassa olevien julkisten palvelujen hyödyntäminen, julkisten palvelujen lisärakentamistarve, julkisten ja kaupallisten palvelujen saavutettavuus, julkisten ja kaupallisten palvelujen yhdistelymahdollisuus, nykyisen kauppaverkon kehitysedellytykset, lähipalvelujen asema ja kulttuuripalvelut)
- **Liikkuminen** (esim. liikkumistarpeet eri ikäryhmien näkökulmasta, autottoman elämäntavan mahdollisuus, liikenteen toimivuus jalan ja pyörällä, autolla sekä julkisilla kulkuvälineillä, matkojen yhdistelymahdollisuus, yhteydet seudulla, liikenneverkon selkeys, ruuhkaisuus)
- **Paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistäminen** (esim. sosiaaliset verkostot, alueellisen ja sosiaalisen eriytymisen lisääntyminen joidenkin asuinalueiden taantumisen myötä, paikallisten palvelujen tukeminen tai peruspalvelujen etäännyminen tarvitsijoista, yksinäisyys perherakenteiden muutoksissa)
- **Osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuudet** (esim. tiedonsaanti, tietoyhteydet, yksilöiden mahdollisuudet, vaikutukset instituutioihin; intressiryhmiin, paikallishallintoon ym.)
- **Alueen julkinen kuva** (esim. tasapaino työ-, liikkumis- ja virkistätymismahdollisuuksien kesken, imago- ja taloudelliset haitat /hyödyt "leimautumisesta", seudullisuuden korostuminen, alueen positiivinen erottautuminen ja kilpailukyky)
- **Asumisväljyyden paraneminen** (esim. omakotitaloalueet)
- **Täydennysrakentamistarpeet ja -mahdollisuudet** (esim. keskusten ja taajamien eheytyminen, ahtauden lisääntyminen, ympäristön nopeat muutokset, tienvarsirakentaminen)
- **Asuntoalueiden sosiaalinen rakenne** (esim. turvallisuus /turvattomuus, asuinalueiden pirstoutuminen, syrjäytyminen)
- **Asukaspuhjan monipuolistamismahdollisuudet** (esim. asukkaiden ikärakenne ja sosioekonominen rakenne)
- **Haja-asutusalueiden elinvoimaisuus** (esim. kylien tukeminen, uuden ja vanhan kannattajien väliset ristiriidat, epävarmuus palvelujen tulevaisuudesta, maaseudun elinkeinojen toimintaedellytykset, vesihuollon, tiestön ja liikenneyhteyksien kehittäminen, elinkeinorakenteen monipuolistaminen loma-asumisen myötä, maankäytön muodot ja arvo sekä asuntojen ja kiinteistöjen käyttömuodot ja arvo, seudullinen yhteistyö)
- **Asuntojen riittävyys ja monipuolisuus** (esim. asumistarpeiden mukainen rakentaminen, uusien asukkaiden olosuhteet, omistuspuhjaltaan monipuolisen asuntotuotannon rakentamismahdollisuudet, asuntojen hintakehitys)
- **Vaikutukset elinkeinorakenteeseen** (esim. työvoiman saatavuus, työpaikkaomavaraisuus, julkisen sektorin työpaikat, koulutusmahdollisuudet, voimakkaat strategiset suuntautumiset alueellisen eriarvoisuuden aiheuttajina, seudullinen yhteistyö)
- **Yritysten toimintaedellytykset** (esim. toimitilat, kunnallistekniikka, liikenneyhteydet, sijoittumismahdollisuudet asumisen yhteyteen tai riittävän kauas)
- **Työmatkat** (esim. työssäkäyntietäisyydet, työmatkoihin kuluva aika, etätöiden mahdollisuudet)
- **Asukkaiden virkistätymismahdollisuudet** (esim. puistojen ja viheralueiden saavutettavuus, esteettisyys – kauneus, näköala, maisema; asuntoalueiden viihtyisyys ja virikkeellisyys, muiden alueiden viihtyisyys ja virikkeellisyys, seudulliset virkistysalueet, maaseudulla vaikutukset elinkeinojen harjoittamiselle)
- **Kulttuuriperinnön säilyttäminen** (esim. kulttuurihistorialliset kohteet, taajamien ja haja-asutusalueiden historia, paikallisten arvojen kunnioitus)

⁴ Lähteet: Uudenmaan maakuntakaavan IVA, Espoon eteläosien yleiskaavan SVA, Ympäristöministeriön sosiaalisen ympäristön tarkistuslista (2001), englantilainen jäsenyyden terveyteen vaikuttavista tekijöistä (Merseyside Health Impact Assessment Training Consortium 1999), STM:n oppaan (1999:1) lista sosiaalisista vaikutuksista, Kauppinen ja Tähtinen: Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi –käsikirja (2003).

Lisäksi otetaan yllä olevaa tarkentavina tarvittaessa huomioon:

Sosiaalisesti hyvä ympäristö -lista (Manninen 2000, koottu haastatteleamalla kaavoituksen asiantuntijoita); Vanclayn sosiaalisten vaikutusten tarkistuslista (2001); sosiaalisten vaikutusten tarkistuslista (STM 1995). Näistä saadaan teemoja ja tekijöitä, joita ei välttämättä oteta huomioon suoranaissessa arvioinnissa vaan tarvittaessa kysymyksenä, joiden suhteen vaikutuksia ei vielä voida arvioida mutta jotka on syytä nostaa esille esimerkiksi kuntien kaavoituksessa myöhemmin pohdittaviksi.

- **Vapaa-ajan asuminen, sesonkiasukkaat** (esim. liikenneyhteydet, palvelut, sopusointu ympäröivän maaseudun kanssa, ruuhkautuminen, etätyön vaatimukset asuinympäristölle)
- **Koettu terveys** (esim. alueellinen ikärakenne, koettu ympäristö, yhteenkuuluvuuden tunne, sosiaalisten verkostojen olemassaolo, yhteisöjen pysyvyys, muuttoliikkeen hallinta, kesämökkialueiden käytön monipuolistaminen, liikuntapalvelujen edellytysten turvaaminen riittävän lähelle, sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen ajoissa nopeasti kasvaville alueille)
- **Psyko fyysinen terveys** (psykosomaattiset oireet esim. hyvinvoinnin eriytymisen vuoksi, muuttoliikkeen negatiiviset seuraukset, koettu ympäristö, melu, ilman laatu, koettu turvallisuus, väkivallan uhka)
- **Liikennehankkeiden vaikutukset terveyteen ja elinoloihin** (esim. joukkoliikenteen kilpailukyky, liikenneturvallisuus, liikenteen päästöt, esteetön liikkuminen, autottomien ihmisten liikkumismahdollisuudet, raideliikenteen edut, melulle altistuvien lisääntyminen uusien asuinalueiden myötä)
- **Muut ympäristöhäiriöt** (esim. melu, päästöt, onnettomuus- ja tapaturmariskit esim. teollisuusalueiden osalta, kaatopaikat)
- **Sosiaalinen terveys** (esim. yksinäisyyden lisääntyminen, koettu välinpitämättömyys, yhteisöjen yhteenkuuluvuuden heikentyminen, väkivallan uhka)
- **Elämäntavat ja sairaudet** (esim. päihteiden käyttö, liikuntamahdollisuudet, työmatkaliikunnan mahdollisuudet, sosiaali- ja terveyspalveluiden saavutettavuus esim. autottomilla, liikuntareittien väliset turvalliset yhteydet seudulla)
- **Liikenneturvallisuus** (esim. olemassa olevan tiestön kehittäminen, liikenneturvallisuus kylissä ja haja-asutusalueilla)
- **Taloudellinen turvallisuus** (esim. työmahdollisuudet, koulutusmahdollisuudet, lähipalvelut, autottoman elämäntavan mahdollisuus, monipuoliset asumismahdollisuudet, liikenneyhteydet, asuntojen hintakehitys, alueen julkinen kuva)

Luettelo perustuu muun muassa erilaisiin IVA-tarkistuslistoihin, joita on käytetty Suomessa ja muualla. Listoja ja muita aineistoa on käyty läpi, yhdistelty niitä ja poimittu niistä tekijöitä, jotka voisivat soveltaa parhaiten maakuntakaavatason arviointiin tiukalla aikataululla. Maakuntakaavoituksen yleispiirteiseen tarkkuustasoon nähden osa tekijöistä on varsin yksityiskohtaisia, mutta niiden yhtymäkohdat maakuntakaavaan on selvitetty arviointitekstissä.

Tarkasteltavien teemojen ja tekijöiden luettelosta on jätetty pois "perinteinen" jako sosiaalisiin, terveydellisiin ja kulttuurisiin vaikutuksiin. Lukuisien erilaisten tarkistuslistojen ja muun kirjallisuuden läpikäynti osoitti, että jako on hyvin liukuva ja saattaa jopa johtaa joidenkin tärkeiden näkökulmien tahattomaan huomiotta jättämiseen (esimerkiksi melulla on muitakin kuin terveysvaikutuksia). Luettelon joitakin teemoja on yhdistetty ja siirretty yllä olevasta järjestyksestä uuteen luvussa 5, jossa vaikutuksia arvioidaan.

3. YHTEISKUNNALLISET TRENDIT: KESKEISIÄ FAKTOJA PÄIJÄT-HÄMEESTÄ⁵

3.1 Väestörakenne ja muuttoliike Päijät-Hämeessä

Väestön määrä

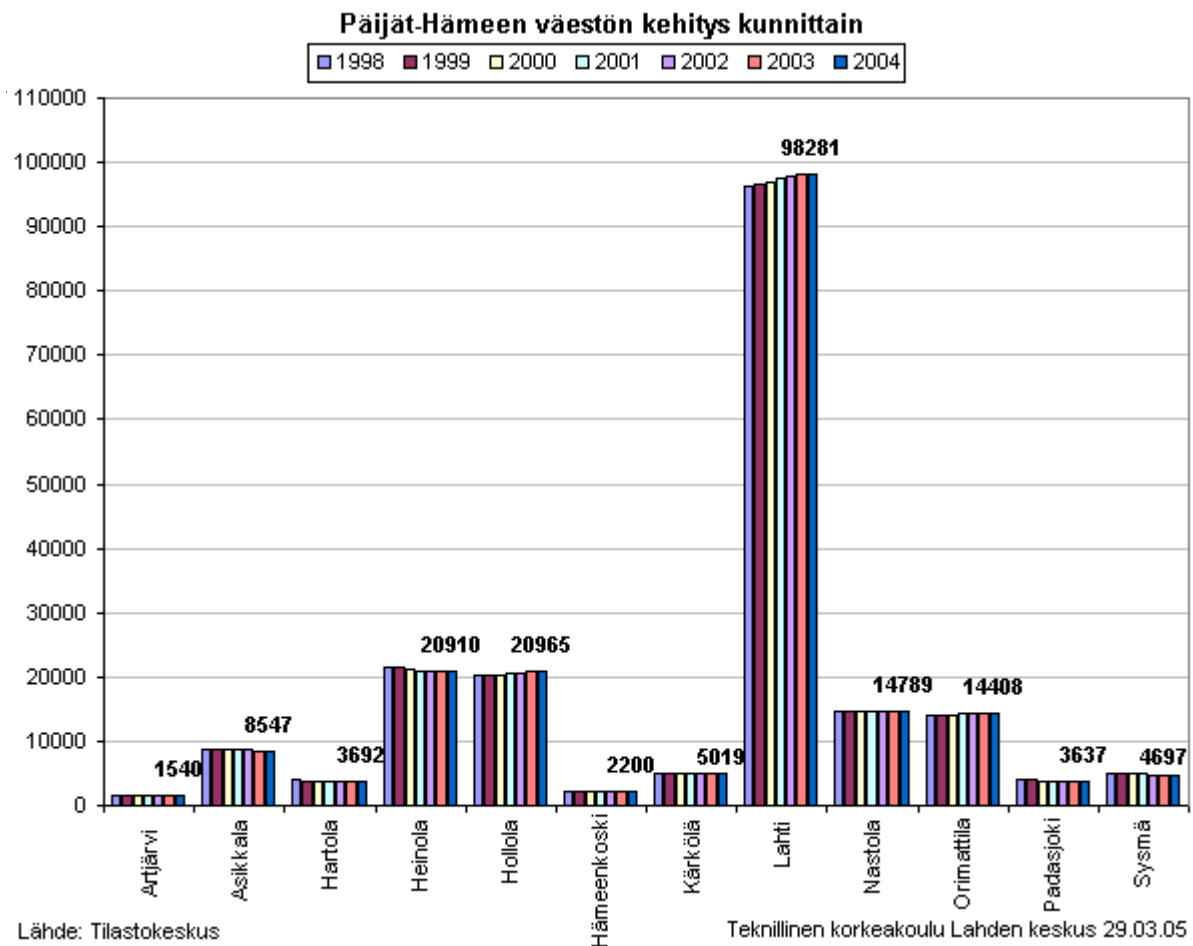
Päijät-Hämeen väkiluku kasvoi vuonna 2004 edellisvuodesta 251 henkilöllä. Väestön määrä lisääntyi Heinolassa, Hollolassa, Hämeenkoskella, Kärkölässä, Lahdessa, Nastolassa ja Orimattilassa. Koko Päijät-Hämeen osalta väestön määrän lisääntymiseen on vaikuttanut ennakkotiedon mukaan sekä muuttovoitto että syntyneiden enemmitys (kuva 1).

Kuvassa 2 näkyvät Päijät-Hämeen kuntien väkiluvut 31.12.2004. Väkiluku väheni Artjärvellä, Asikkalassa, Hartolassa, Padasjoella ja Sysmässä. Eniten on muuttunut Hollolan (+210 henkilöä) väkiluku. Kuvassa 3 puolestaan näkyvät Päijät-Hämeen kuntien väkiluvut vuonna 2005 Tilastokeskuksen ennakkotiedon mukaan.

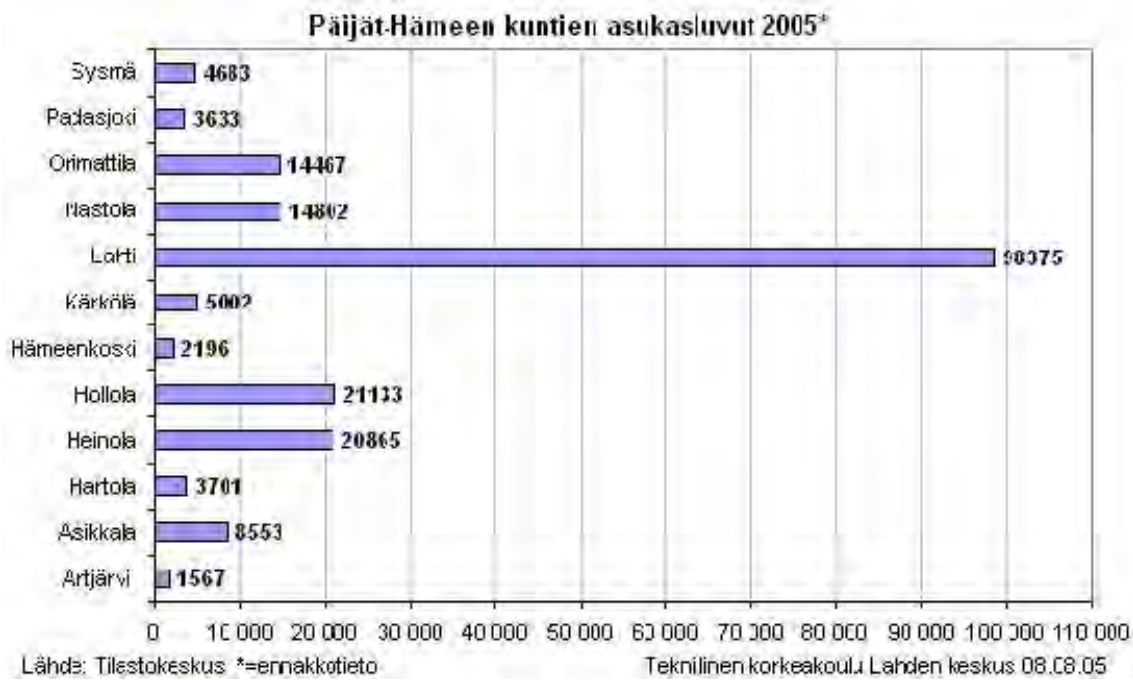
⁵ Tämän luvun tiedot perustuvat pääosin Päijät-puntarin, Päijät-Hämeen alueellisen tietopankin tietoihin toukokuulta ja elokuulta 2005 (www.paijatpuntari.fi). Joitakin vanhempia naisten ja miesten erilaista asemaa koskevia tietoja on lisätty, lähteenään www.tasa-arvotietopankki.fi (6.6.2005).

Kuva 1. Väestön määrän kehitys Päijät-Hämeessä vuosina 1995–2005.

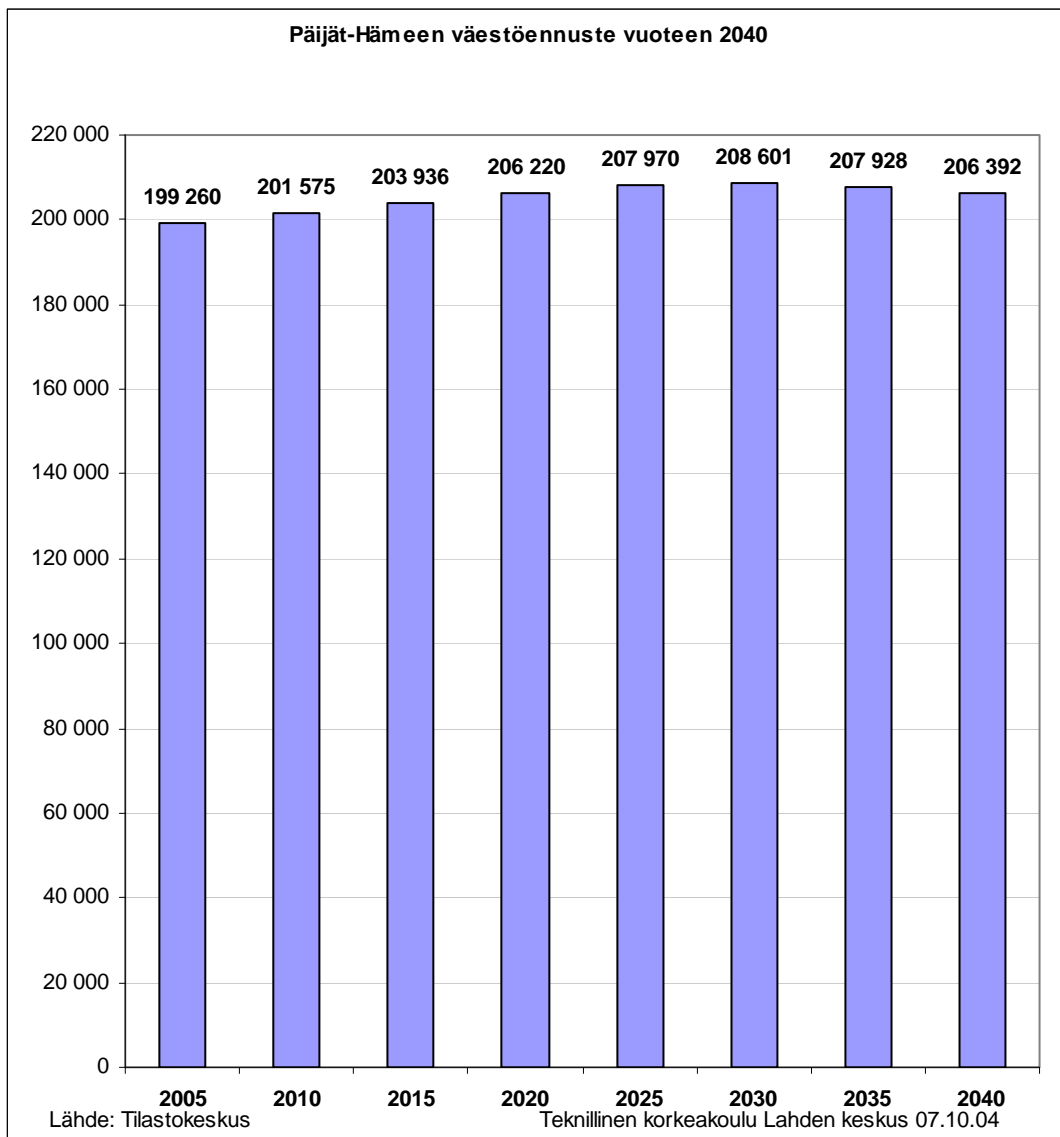
Kuva 2. Päijät-Hämeen väestön kehitys kunnittain vuosina 1998–2004.

Kuva 3. Päijät-Hämeen kuntien asukasluvut vuonna 2005 (ennakkotieto).

Väestöennuste

Uusimman väestöennusteen mukaan Päijät-Hämeen väkiluku kasvaa aina vuoteen 2030 asti, jonka jälkeen väkiluku kääntyy hienoiseen laskuun. Vuoteen 2030 mennessä väestön määrä lisääntyisi Päijät-Hämeessä noin viitisen prosenttia. Ennustejakson lopussakin väkiluvun odotetaan pysyvän nykyistä korkeampana. Ennusteen mukaan väkiluvun lisäys tulee keskittymään maakunnan eteläosiin, kun sen sijaan pohjoisimpien kuntien (Heinola, Padasjoki, Sysmä ja Hartola) väkiluvut olisivat koko ennusteen ajan laskevia (kuva 4).

Kuva 4. Päijät-Hämeen väestöennuste vuoteen 2040.

Muuttoliike

Vuotta 2004 koskevan ennakkotiedon mukaan Päijät-Häme on syyskuun lopun tilanteen mukaan muuttovoittoalue. Tämä luku sisältää sekä maahan- että maassamuuton. Ennakkotilastoista ei selviä maahanmuuttajien kansalaisuus tai se, ovatko he paluumuuttajia. Vuonna 2003 Päijät-Häme sai muuttovoittoa 473 henkilöä. Nettomaahanmuutto oli +142 henkilöä ja nettomaassamuutto +331 henkilöä. Muuttovoittoa on saatu vuodesta 2000 lähtien.

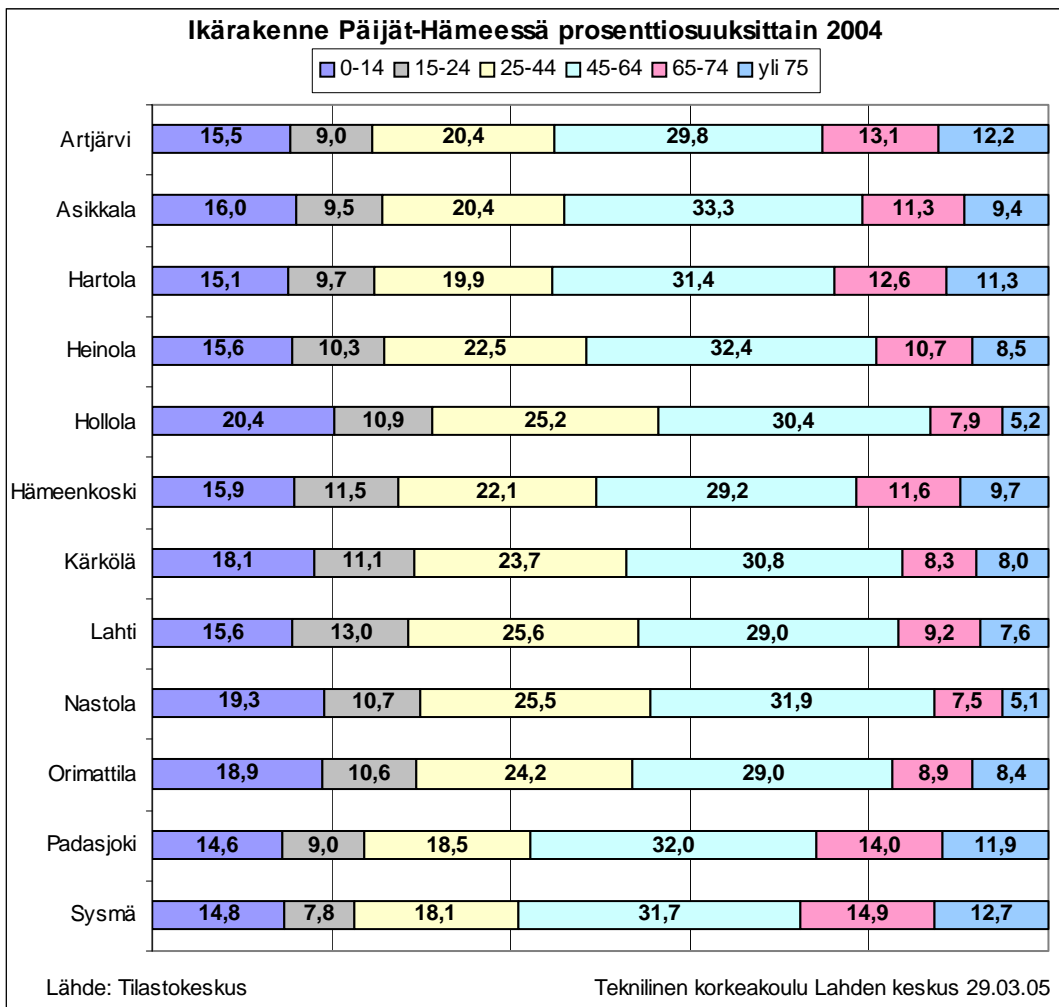
Vuonna 2003 Päijät-Hämeeseen muutti muista maakunnista 5 690 henkilöä. Heistä suurin osa (36,9 %) tuli Uudeltamaalta. Muuttaneiden määrä Uudeltamaalta Päijät-Hämeeseen kasvoi edellisestä vuodesta 121 henkilöllä. Vuonna 2003 Päijät-Hämeestä muutti muihin maakuntiin 5 359 henkilöä. Eniten muutettiin Uudellemaalle.

Maassamuutto koulutusasteen mukaan tarkasteltuna on Päijät-Hämeelle positiivista vuonna 2003. Päijät-Hämeeseen muutti 578 koulutettua henkilöä eli vähintään keskiasteen tutkinnon suorittanutta enemmän kuin Päijät-Hämeestä muutti pois. Muuttovoitto oli positiivista kaikissa koulutusasteissa. Koulutettujen muutto on lisääntynyt aikaisemmista vuosista. Aikaisempina vuosina keskiasteen suorittaneiden muutto on ollut Päijät-Hämeelle tappiollista ja korkeammin koulutettujen muuttotase pienempi kuin vuonna 2003.

Väestön ikärakenne

Lasten osuus on Hollolassa suurin ja Padasjoella sekä Sysmässä pienin Päijät-Hämeen alueella. Nuorisoa on eniten Lahdessa ja vähiten Sysmässä. 25 - 44 -vuotiaiden luokka on suurin Hollolassa, Nastolassa ja Lahdessa, pienin Sysmässä. 45 - 64 -vuotiaita on eniten Asikkalassa. Yli 64-vuotiaiden osuus väestöstä ylittää neljänneksen Artjärvellä, Asikkalassa, Hartolassa, Hämeenkoskella, Padasjoella ja Sysmässä (kuva 5).

Päijät-Hämeessä 30 prosenttia väestöstä on ikäryhmässä 45 - 64. Yli 65-vuotiaita on Päijät-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Keski-Suomessa Päijät-puntarissa tarkasteltavista maakunnista vähiten. Demografisen huoltosuhteen kannalta (eli montako muuta jokainen työikäinen elättää itsensä lisäksi) ongelmallinen tilanne on Kanta-Hämeessä, Kymenlaaksossa ja Etelä-Savossa, joissa lasten, nuorten ja vanhusten suhteelliset osuudet ovat korkeita.

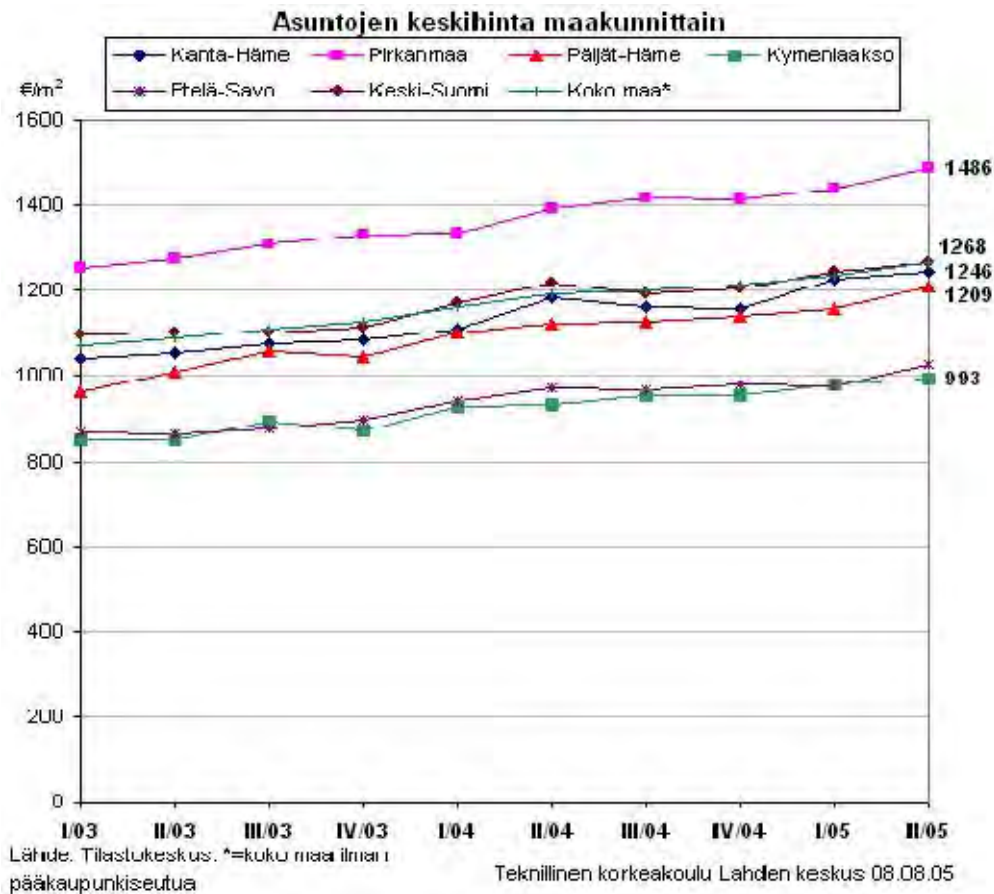
Kuva 5. Ikärakenne Päijät-Hämeessä prosenttiosuuksittain vuonna 2004.

3.2 Yhdyskuntarakenteelliset trendit ja sosiaalinen eriytyminen

3.2.1 Asuminen

Asuntojen hinnat

Asuntojen hinnat nousivat Päijät-Hämeessä vuoden 2003 viimeiseltä neljännekseltä vuoden 2004 vastaavaan ajankohtaan 8,6 prosenttia. Asuntojen hinnat nousivat myös muissa tarkasteltavissa maakunnissa, eniten Etelä-Savossa (kuva 6). *Kuva 6. Asuntojen keskihinta maakunnittain vuosina 2003–2005.*

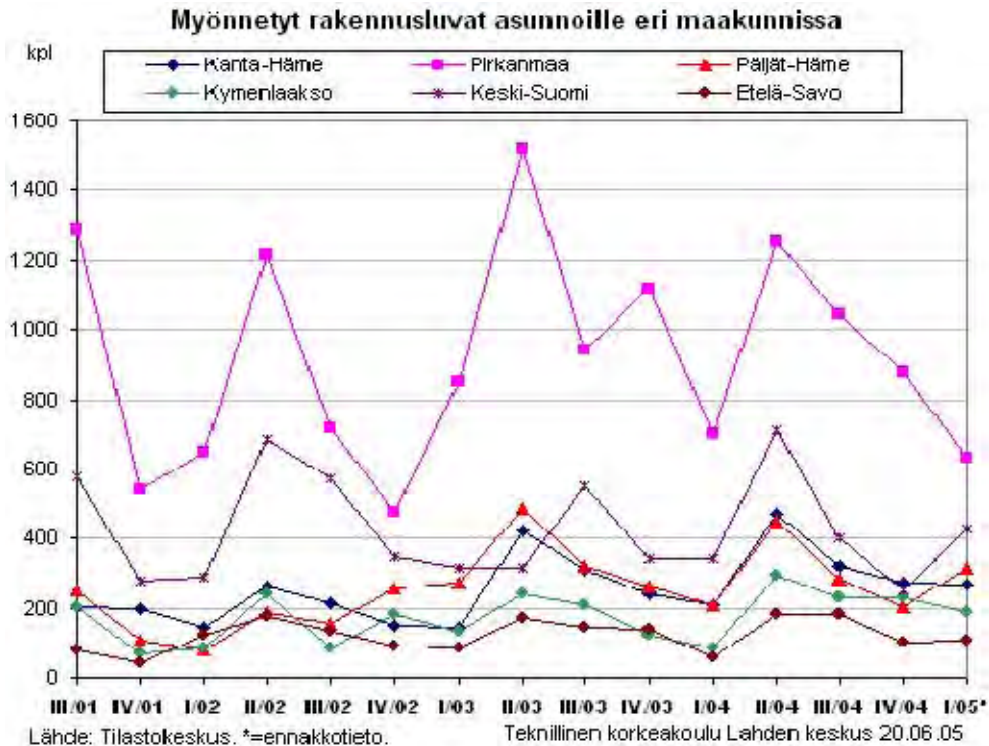

Vuokra-asunnoissa asuvat asutokunnat

Päijät-Hämeen kunnista Lahdessa vuokra-asuminen on yleisintä (41,2 % asutokunnista vuonna 2003). Selittävä tekijänä voidaan pitää vuokra-asuntojen tarjontaa, ikärakennetta ja opiskelijoiden osuutta muihin Päijät-Hämeen kuntiin verrattuna sekä asutokannan erilaisuutta. Lahdessa on tarjolla enemmän mahdollisesti vuokrattavia asuntoja kuin omakotivaltaisemmissa kunnissa. Kuntien välisiä eroja selittää myös ikärakenne. Vanhempi väestö useimmiten asuu omistusasunnossa. Ikärakenne on painottunut vanhempiin ikäluokkiin juuri Artjärvellä, Hämeenkoskella ja Sysmässä, joissa myös vuokralla asuminen on vähäisintä. Hollola on taas hyvä esimerkki siitä, kuinka tonttitarjonta ja sopiva väestörakenne vaikuttaa myös asunnon hallintaperusteeseen. Päijät-Hämeen kunnista 25 - 44-vuotiaiden ikäluokan osuus on suurin juuri Hollolassa. Hollolassa myös tulotaso on Päijät-Hämeen kunnista korkein, mikä mahdollistaa paremmin omistusasumisen.

Asuntotuotanto

Asuntojen rakennuslupien määrä laski Päijät-Hämeessä vuoden 2004 viimeisellä neljänneksellä. Samoin tapahtui myös muissa tarkasteltavissa maakunnissa (kuva 7). Rakennuslupien määrän nouseminen alkuvuodesta on tavanomaista, kun taas loppuvuodesta myönnettyjen rakennuslupien määrä laskee. Päijät-Hämeessä rakennuslupien määrä oli alhaisempi kuin vuonna 2003. Asunnoille myönnettyjen rakennuslupien määrät heijastuvat asuntotuotantoon pienellä viiveellä.

Kuva 7. Myönnetyt rakennusluvut asunnoille eri maakunnissa vuosina 2001–2005.

Kuva 8. Asuntokanta tyypeittäin Päijät-Hämeessä vuonna 2003.

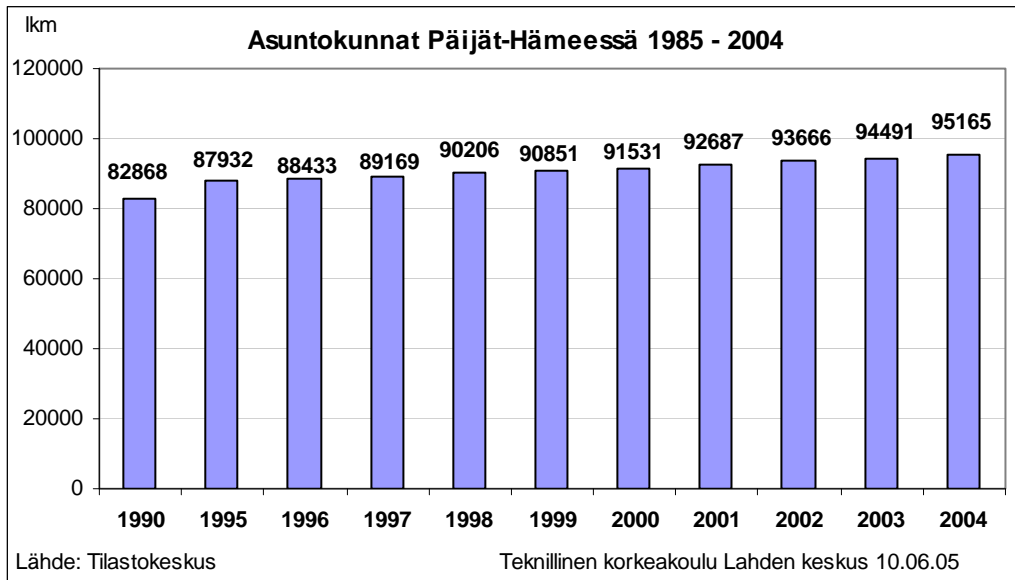
Vuonna 2003 Päijät-Hämeessä valmistui 723 asuntoa. Näistä 33,3 prosenttia oli kerrostaloasuntoja. Edellisvuonna asuntoja valmistui noin 14 enemmän. Vuonna 2000 asuntoja valmistui jopa 1242.

Asuntokanta

Koko Päijät-Hämeen asuntokantaan vaikuttaa pienten kuntien pientalomaisuus verrattuna esimerkiksi asuntokannan rakenteeseen Lahden kaupungissa. Omakotitalojen osuus on 36 prosenttia koko asuntokannasta. Rivitalojen osuus asuntokannasta on yli 10 prosenttia ja kerrostalojen määrä on 51,5 prosenttia koko asuntokannasta (kuva 8).

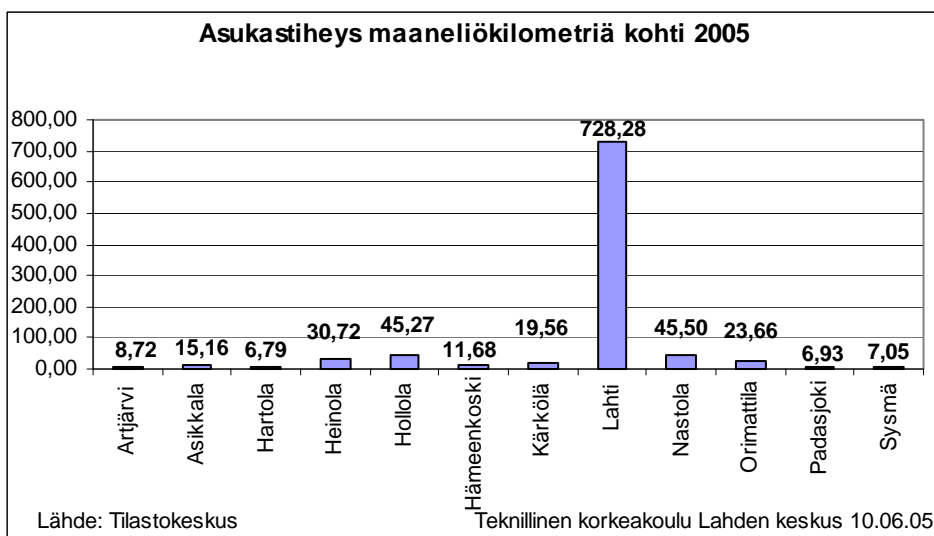
Asutokunnat

Asutokuntien lukumäärä on kasvanut Päijät-Hämeessä (kuva 9). Suhteellinen kasvu on ollut vuodesta 1995 vuoteen 2002 7,5 prosenttia. Yhden hengen talouksien määrä on kasvanut eniten, 20,3 prosenttia vastaavana aikana. Asutokuntien määrä Päijät-Hämeessä on lisääntynyt eniten Lahdessa (9,9 prosenttia) vuodesta 1995. Samoin muissakin Lahden kaupunkiseudun kunnissa (Asikkala, Hollola, Nastola, Orimattila) asutokuntien määrä on lisääntynyt. Maakunnan laitamilla olevissa päijäthämäläisissä kunnissa asutokuntien määrä on sen sijaan vähentynyt (Artjärvi, Hartola, Padasjoki, Sysmä) tai lisäys on ollut koko maakunnan muutosta vähäisempää vastaavana ajankohtana.

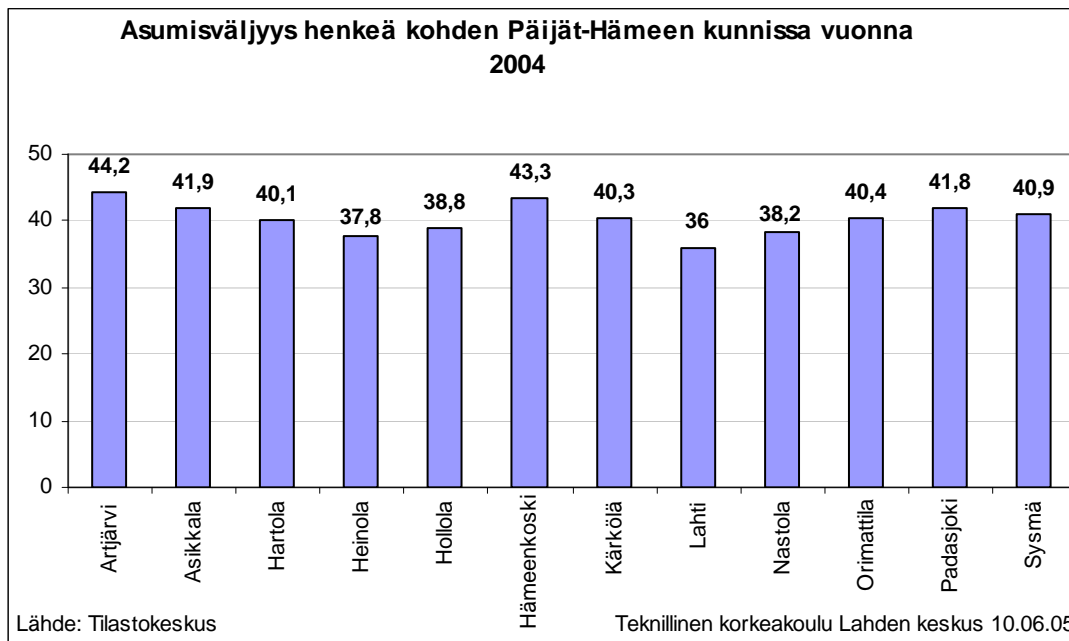
Kuva 9. Asutokunnat Päijät-Hämeessä vuosina 1985–2004.

Asukastiheys Asukastiheys Päijät-Hämeen kunnissa kertoo selkeästi kuntien kaupunkimaisuuden. Maakunnan keskus Lahti on ylitse muiden asukastiheydessä, seuraavina ovat muut kaupungit ja kaupunkimaiset kunnat. Mitä kauemmas maakuntakeskuksesta siirrytään, sitä väljemmäksi asutus muuttuu (kuva 10).

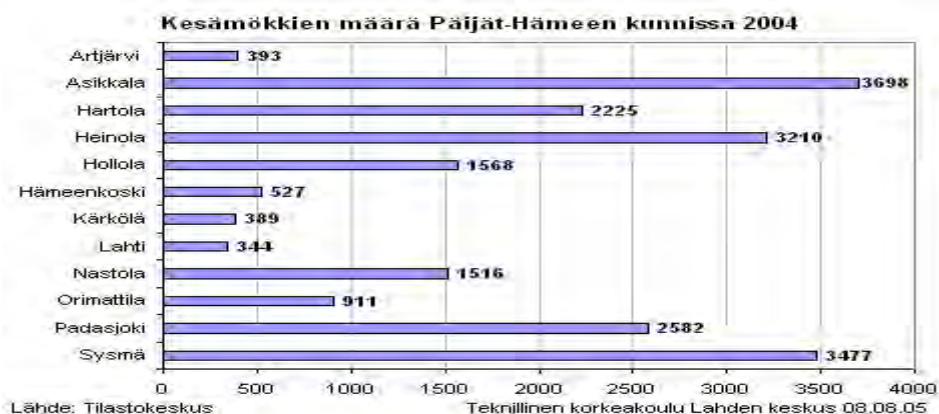
Kuva 10. Asukastiheys maaneliökilometriä kohti vuonna 2005.

Asumisväljyys Päijät-Hämeessä Artjärvellä ja Hämeenkoskella ihmiset asuvat väljimmin, Lahdessa ahtaimmin (kuva 11). Osittain tämä selittyy asuntokannan rakenteella. Kaupungeissa suurin osa asuntorakennuksista on kerrostaloja, joissa asunnot ovat pienempiä kuin omakoti- tai rivitaloissa. Pienillä paikkakunnilla suurin osa asuntokannasta on pientaloja, joissa asumisneliöitä on enemmän henkilöä kohden.

Kuva 11. Asumisväljyys henkeä kohden Päijät-Hämeen kunnissa vuonna 2004.

Kesämökkit Päijät-Hämeen kunnista eniten kesämökkejä on Asikkalassa. Asikkalan, Heinolan ja Sysmän kesämökkien määrä on noin 50 prosenttia koko Päijät-Hämeen mökkikannasta (kuva 12)⁶. Vuodesta 1995 vuoteen 2003 kesämökkien määrä lisääntyi Päijät-Hämeessä 11,7 prosenttia. Kunnissa, joissa on mahdollisuus kaavoittaa tontteja vesien äärelle, on myös mökkikanta suurempi. Kesämökkien määrä Hämeen TE-keskusalueen maakunnissa on Päijät-Hämeessä suurempi kuin Kanta-Hämeessä.

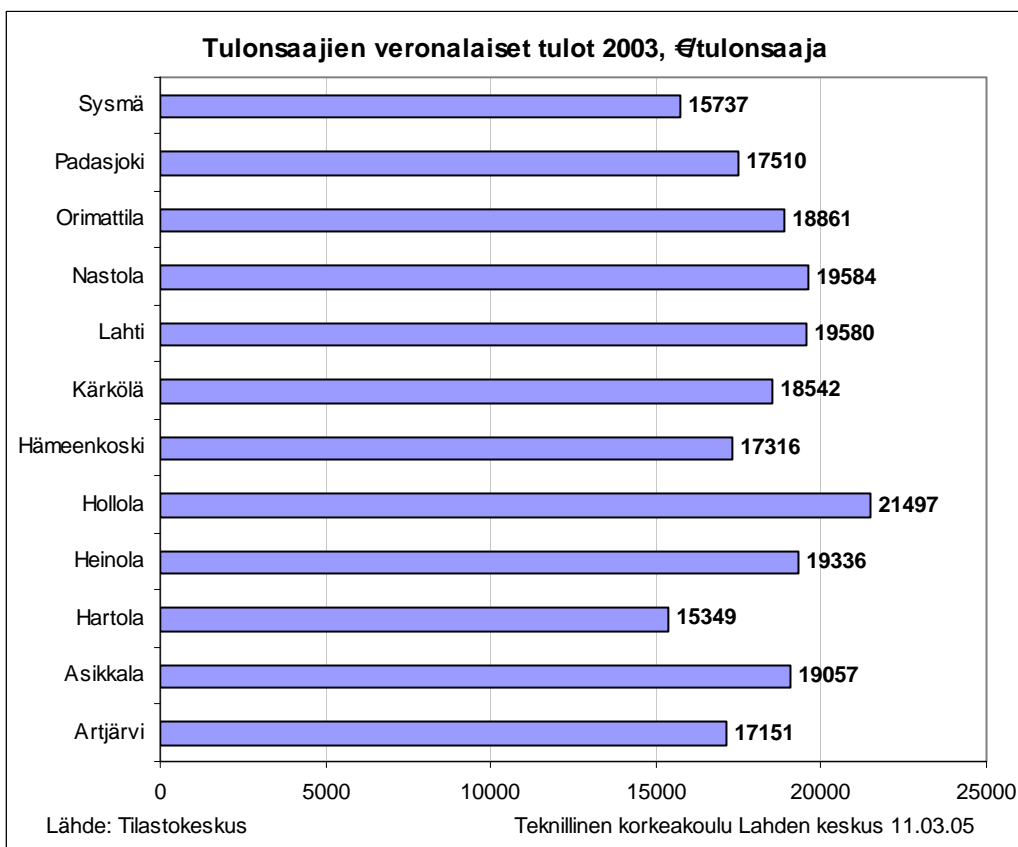
Kuva 12. Kesämökkien määrä Päijät-Hämeen kunnissa vuonna 2004.

⁶ Kesämökkillä tarkoitetaan kiinteästi sijaintipaikalleen rakennettua vapaa-ajan asuinrakennusta tai asuinrakennusta, jota käytetään loma- tai vapaa-ajan asuntona. Tilastossa on kesämökeiksi luettu kaikki ne rakennukset, joiden käyttötarkoitus oli vuoden viimeisenä päivänä vapaa-ajan asuinrakennus tai joita kyseisenä ajankohtana käytettiin loma-asumiseen.

3.2.2 Tulotaso

Tulonsaajien veronalaiset tulot

Veronalaiset tulot käsittävät kaikki tulonsaajien tulot. Näitä ovat muun muassa työtulot, yrittäjätulot, työttömyysturvaetuudet ja pääomatulot. Keskimääräiset tulonsaajan veronalaiset tulot olivat vuonna 2003 Päijät-Hämeessä 19 386 euroa tulonsaajaa kohden. Päijät-Hämeen kunnista keskimääräiset tulonsaajien tulot olivat vuonna 2003 korkeimmat Hollolassa (kuva 13). Siellä koulutustaso kuin myös tutkinnon suorittaneiden osuus on korkeampi kuin muissa Päijät-Hämeen kunnissa tai Päijät-Hämeessä yhteensä. Toiseksi korkeimmat keskiansiot tulonsaajilla on Nastolassa. Matalin tulotaso Päijät-Hämeen kunnista oli Hartolassa vuonna 2003.

Kuva 13. Tulonsaajien veronalaiset tulot Päijät-Hämeessä vuonna 2003.

Tulonsaajat tuloluokittain Vuonna 2003 Päijät-Hämeen kunnissa yli 16 999 euroa ansaitsevien osuus oli yli 50 prosenttia muissa kunnissa paitsi Hollolassa. Hollolassa suurin osa tulonsaajista kuuluu luokkaan 17 000 - 26 999 euroa ansaitseviin. Yli 27 000 euroa ansaitsevia on eniten Hollolassa, ja yli 20 prosentin osuuden he saavuttavat myös Heinolassa, Kärkölässä, Lahdessa ja Nastolassa. Vähiten tähän tuloluokkaan kuuluvia on Hartolassa, jossa heidän osuutensa on 12,4 prosenttia tulonsaajista.

Toimeentulotuen saajat

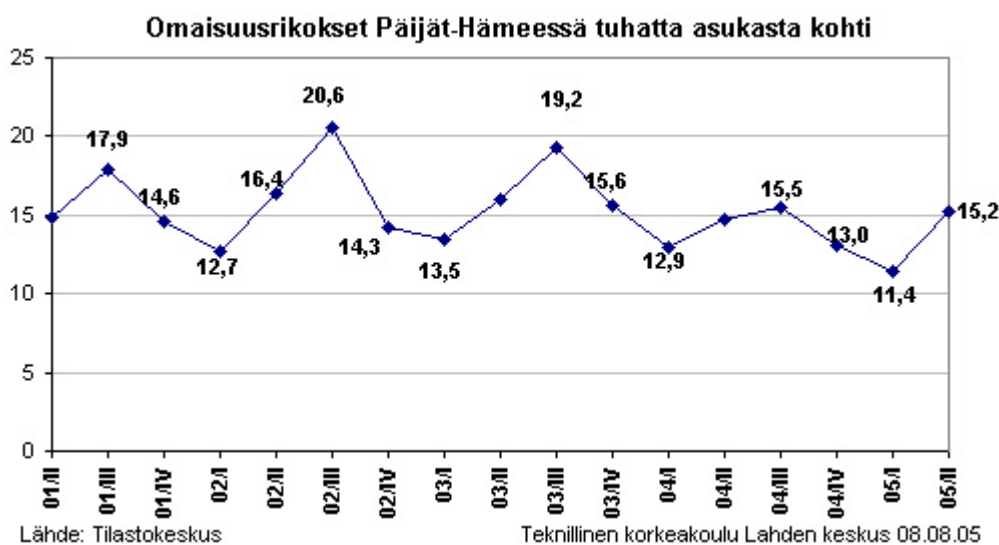
Maakuntatason tarkastelussa erot toimeentulotukea saavien henkilöiden suhteellisissa osuuksissa eivät ole niin isoja kuin kaupunkitaso tarkastelussa. Vuonna 2003 Päijät-Hämeessä toimeentulotukea saavia henkilöitä tuhatta asukasta kohden oli 79. Alhaisimmat suhteelliset osuudet maakunnittain ovat Kanta-Hämeessä, Kymenlaaksossa ja Pirkanmaalla. Toimeentulotukea saavien henkilöiden osuus tuhatta asukasta kohden oli Päijät-Hämeen kunnista korkein Nastolassa

vuonna 2003. Erot toimeentulotukea saaneiden kotitalouksien ja henkilöiden määrässä kuntien välillä johtuvat sekä sisäisistä että ulkoisista tekijöistä. Mitään yksiselitteistä tulkintaa ei tästä syystä voida esittää. Toimeentulotukea saivat Päijät-Hämeessä erityisesti miehet (vuosi 2000; www.tasa-arvotietopankki.fi).

Eläkkeensaajat Vanhuuseläkkeen saajien osuus väestöstä on Päijät-Hämeessä melko lähellä koko maan osuutta. Keskimääräiset kokonaiseläkkeet ovat koko maassa 1 085 euroa kuukaudessa. Päijät-Hämeessä ollaan melko lähellä koko maan tasoa. Ero koko maan ja päijät-hämäläisten keskieläkkeen välillä on 41 euroa kuukaudessa. Naisten eläkeansiot ovat noin 75 prosenttia miesten eläketuloista (osuus lähellä koko maan keskiarvoa; www.tasa-arvotietopankki.fi).

3.2.3 Turvallisuus ja turvattomuus

Omaisuusrikollisuus

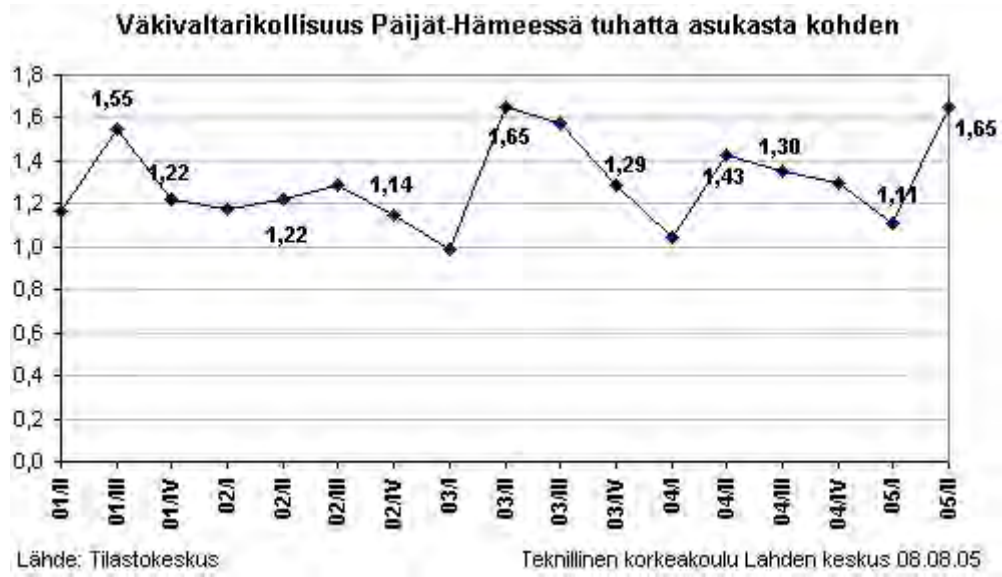

Kuva 14. Omaisuusrikokset Päijät-Hämeessä tuhatta asukasta kohti vuosina 2001–2005.

Koko Päijät-Hämeen alueella poliisin tietoon tuli omaisuusrikoksia vuoden 2005 ensimmäisellä neljänneksellä vähemmän kuin vuosina 2001–2004 (kuva 14). Määrä kuitenkin nousi vuoden 2005 toisella neljänneksellä. Päijät-Hämeessä omaisuusrikoksia tapahtuu vähemmän kuin Lahden kaupunkiseudulla tai Lahdessa tuhatta asukasta kohden. Tämä johtuu siitä, että lukumääräisesti suurin osa rikoksista tapahtuu kaupungeissa tai kaupunkimaisissa kunnissa ja väkiluvun kasvaessa jakajana suhteelliset luvut pienenevät.

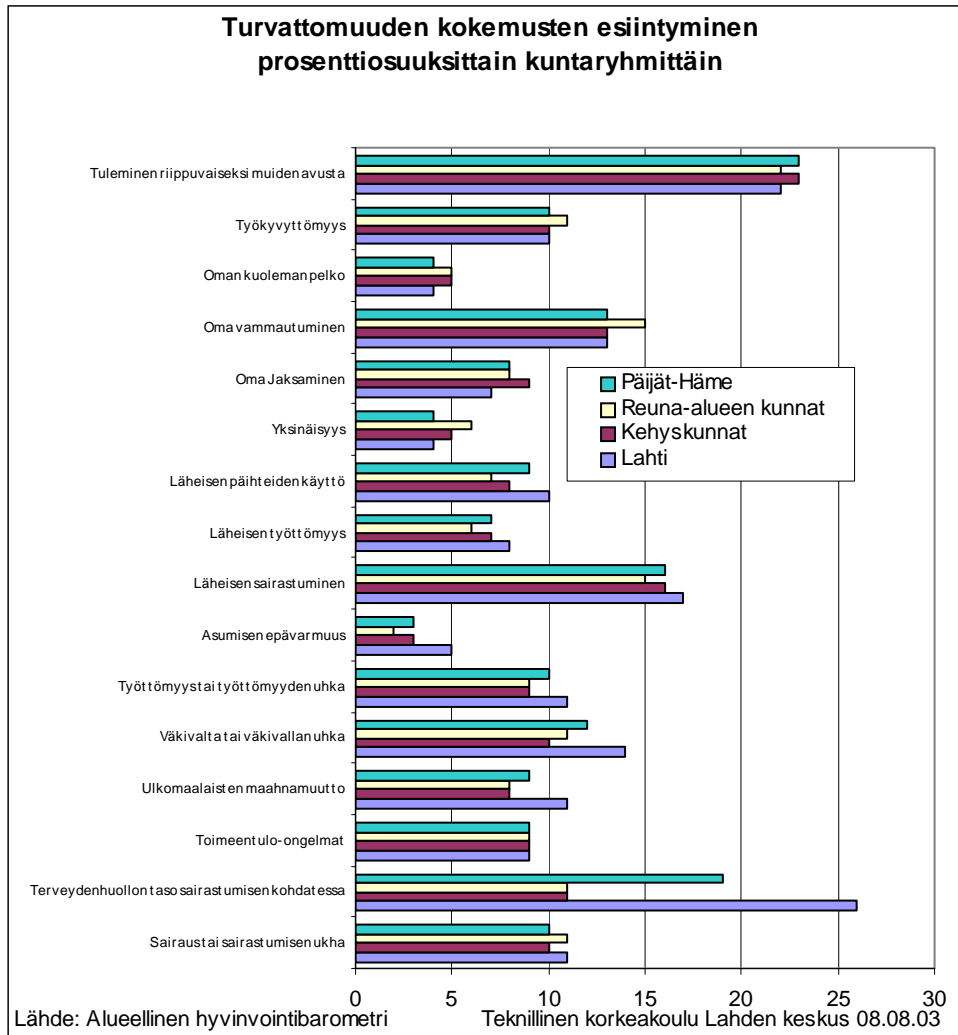
Väkivaltarikollisuus

Vuoden 2005 toisella neljänneksellä väkivaltarikollisuuden määrä tuhatta asukasta kohden nousi Päijät-Hämeessä (kuva 15). Päijät-Hämeen alueella kirjatuista väkivaltarikoksista noin 60 prosenttia tehtiin Lahdessa vuonna 2004.

Kuva 15. Väkivaltarikollisuus Päijät-Hämeessä tuhatta asukasta kohti vuosina 2001–2005.

Alueellinen hyvinvointibarometri -tutkimuksen tulokset pääjätämäläisestä turvattomuudesta Syksyllä 2002 tehdyn Alueellisen hyvinvointibarometrin tulosten mukaan turvattomuutta aiheuttavat eniten tuleminen riippuvaiseksi toisten avusta ja terveydenhuollon taso sairastumisen kohdatessa sekä läheisen sairastuminen. Kuntaryhmittäisiä eroja oli, mutta samat asiat nousivat kaikissa kuntaryhmissä korkeimmalle (kuva 16). Turvallisuutta tarkasteltiin laajasti, ja tutkimuksessa yleisestikin pyrittiin saamaan esille ihmisten omia kokemuksia hyvinvoinnistaan.⁷

Kuva 16. Turvattomuuden kokemusten esiintyminen Päijät-Hämeessä vuonna 2002.

3.2.4 Liikkuminen

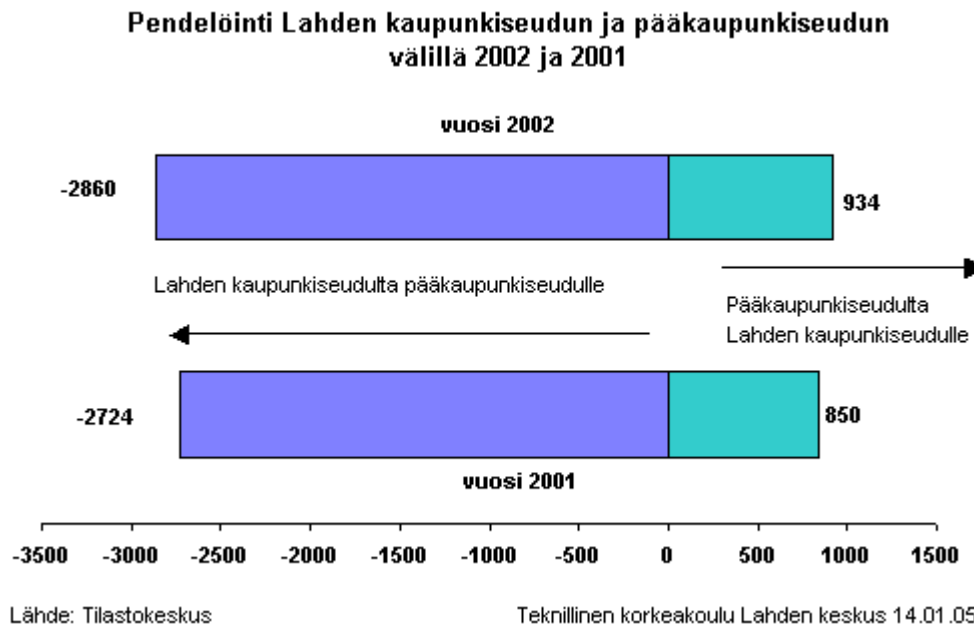
Pendelöinti

Työpaikkaliikenne eli pendelöinti Lahden ja pääkaupunkiseudun välillä on voitollista pääkaupunkiseudulle. Kaikkiaan 1 115 henkilöä enemmän kävi pääkaupunkiseudulla töissä vuonna 2002 kuin sieltä Lahdessa. Lahtelaisia pääkaupunkiseudulla työllisti eniten kaupan ala ja yhteiskunnalliset palvelut, ja pääkaupunkilaiset toimivat useimmiten Lahdessa yhteiskunnallisten palvelujen piirissä. Yhteiskunnallisista palveluista erityisesti koulutus työllisti pääkaupunkiseudulta Lahdessa töissä käyviä.

Pendelöinti Lahden kaupunkiseudun ja pääkaupunkiseudun välillä lisääntyi vuonna 2002 edellisestä vuodesta (kuva 17). Lahden kaupunkiseudulta kävi 1 926 ihmistä enemmän töissä pääkaupunkiseudulla kuin sieltä Lahden

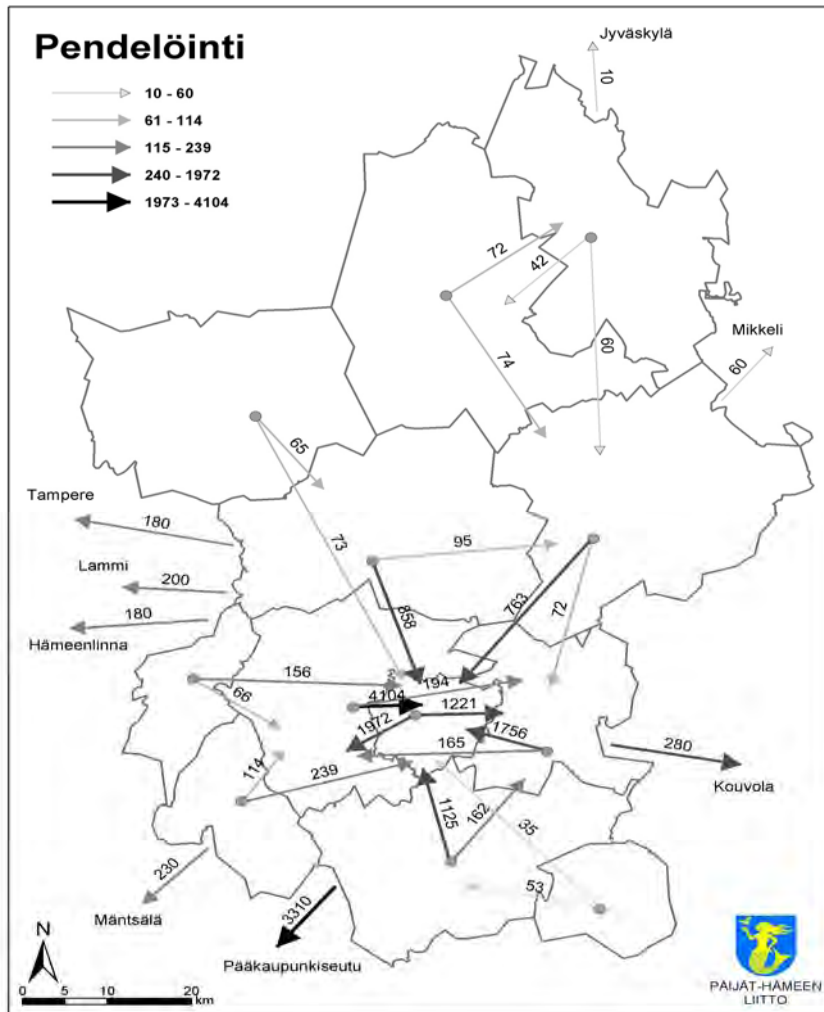
⁷ Alueellinen hyvinvointibarometri tehtiin lomakekyselynä pääjätämäläisille 18 vuotta täyttäneille yhteistyössä Teknillisen korkeakoulun Lahden keskuksen, Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenian ja Päijät-Hämeen sairaanhoitopiirin kanssa. Hankkeen rahoitti Lahden alueen aluekeskushjelma.

kaupunkiseudulla, kun luku vuonna 2001 oli 1 874. Kaiken kaikkiaan Lahden kaupunkiseudun työllisistä 4,3 prosenttia kävi pääkaupunkiseudulla töissä. Suhteellisesti eniten alueella asuvista työllisistä pääkaupunkiseudulla töissä kävi orimattilalaisia; Orimattilan työllisistä 5,4 prosenttia kävi pääkaupunkiseudulla töissä. Pääkaupunkiseudun kaupungeista eniten työmatkoja tehtiin Helsinkiin.

Kuva 17. Pendelöinti Lahden kaupunkiseudun ja pääkaupunkiseudun välillä 2001–2002.

Kuten luonnollista onkin, omasta kunnasta tulee enin osa kunnassa työssäkäyvistä. Kuvasta 18 näkyy Päijät-Hämeen sisäinen pendelöinti. Lahden kaupunkiseudulla Lahti tarjoaa eniten työpaikkoja, mikä selittää muissa kaupunkiseudun kunnissa asuvien työssäkäynnin Lahdessa. Erityisen selkeästi tämä tulee esille Hollolan kohdalla. Hollolalaisista suurempi osa on löytänyt työpaikan Lahdesta kuin Hollolasta. Hollolalaisia työllistävät erityisesti yhteiskunnalliset palvelut sekä teollisuus ja kaupan ala.

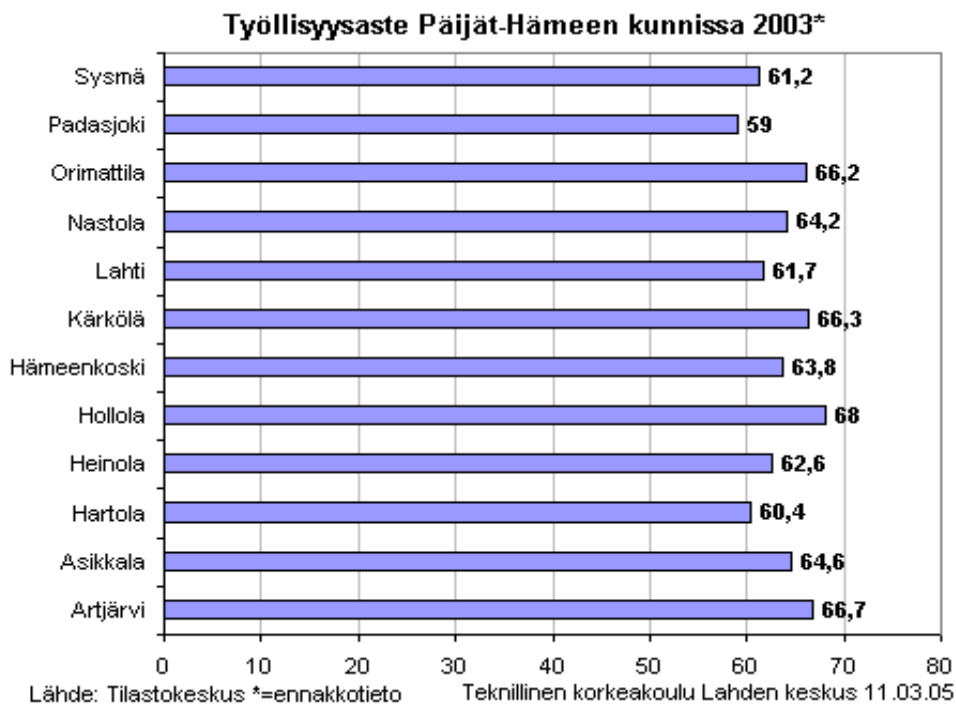
Kuva 18. Päijät-Hämeen sisäinen pendelöinti.

Lähde: Päijät-Hämeen liitto

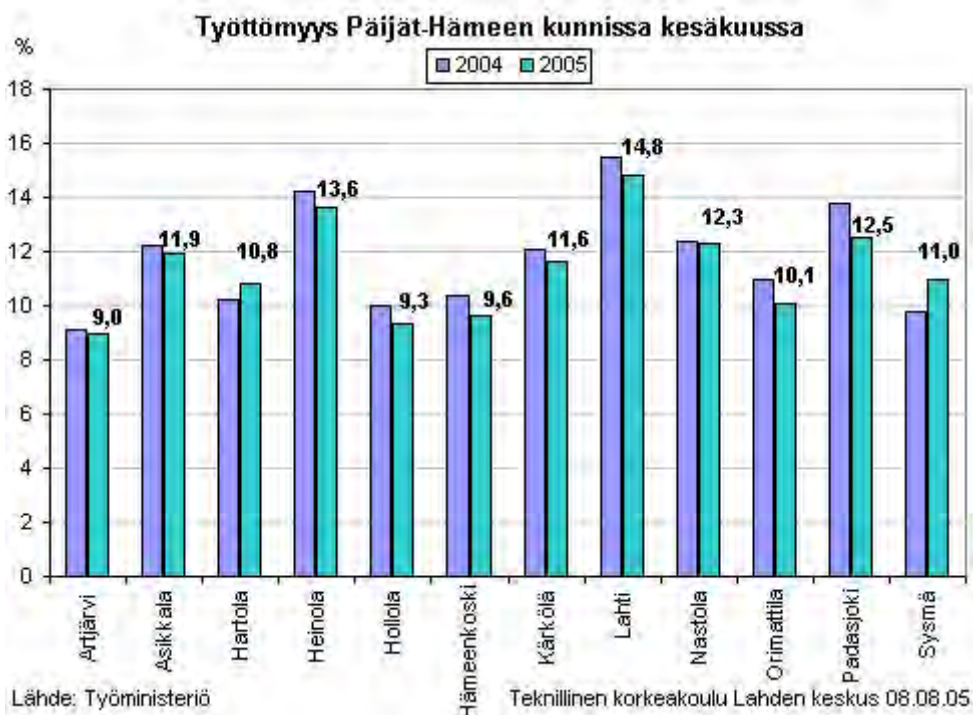
3.2.5 Työelämä ja työvoima

Työllisyysaste

Työllisyysaste kertoo 15 - 64-vuotiaiden työllisten osuuden kaikista 15-64-vuotiaista. Prosenttiosuus kertoo tilanteen vuoden viimeiseltä viikolla. Päijät-Hämeen työllisyysaste on ollut nousussa sitten 1990-luvun lamavuosien, samoin kuin muissakin maakunnissa. Vuonna 2003 Päijät-Hämeen työllisyysaste oli 63,2, kun se alhaisimmillaan oli 52,6 vuonna 1993. Päijät-Hämeen kunnista korkein työllisyysaste oli Hollolassa vuonna 2003 (kuva 19).

Kuva 19. Työllisyysaste Päijät-Hämeen kunnissa vuonna 2003.

Kuva 20. Työttömyys Päijät-Hämeessä kesäkuussa 2004 ja 2005.

Työttömyysaste

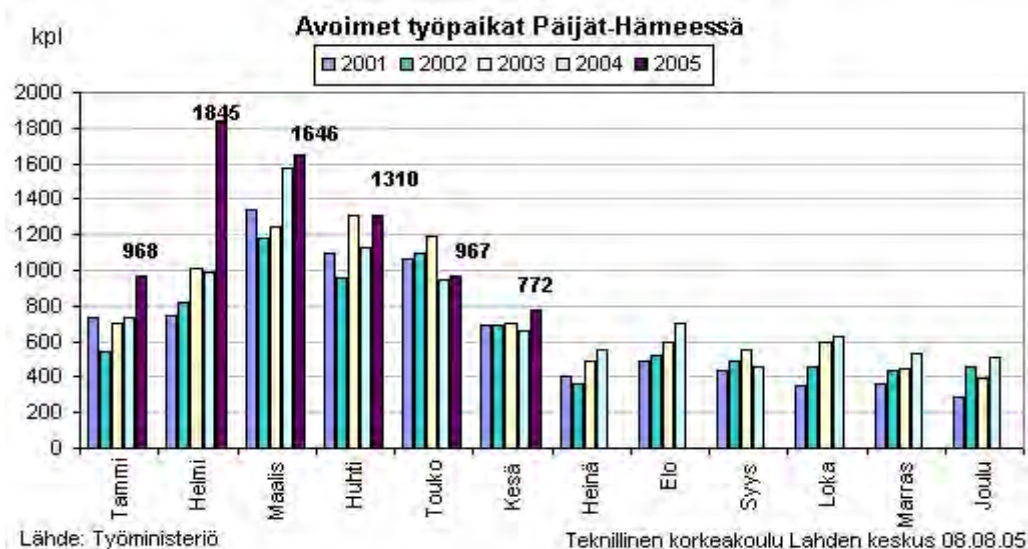
Päijät-Hämeessä Hartolassa ja Sysmässä työttömien osuus työvoimasta oli kesäkuussa 2005 korkeampi kuin vuonna 2004 (kuva 20). Muissa kunnissa työttömyys oli alhaisempaa kuin vuosi sitten. Eniten muuttui Sysmän tilanne. Kesäkuussa 2005 työttömyysprosentti oli Päijät-Hämeen kunnista korkein Lahdessa.

Työttömyyden rakenne

Alle 25-vuotiaiden osuus työttömistä oli Päijät-Hämeessä helmikuussa 2005 10,0 prosenttia ollen samalla alhaisinta tarkasteltavista maakunnista. Vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna alle 25-vuotiaiden osuus työttömistä laski kaikissa tarkasteltavissa maakunnissa. Päijät-Hämeessä muutos oli suurin ja laskua oli 2 prosenttiyksikköä. Päijät-Hämeen kunnista nuorisotyöttömyys on korkeinta Hämeenkoskella (11,7 %), Lahdessa (11,0 %) ja Heinolassa (10,5 %). Alhaisinta nuorisotyöttömyys on Padasjoella (4,7 %). Pitkäaikaistyöttömien eli vuoden työttömänä olleiden osuus työttömistä Päijät-Hämeessä oli helmikuussa 2005 30,6 prosenttia. Pitkäaikaistyöttömyys nousi myös muissa tarkasteltavissa maakunnissa. Pitkäaikaistyöttömyys on edelleen Päijät-Hämeessä korkeinta. Päijät-Hämeen kunnista pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä oli korkein Kärkölässä, jossa prosenttiosuus oli 37,2 prosenttia. Pitkäaikaistyöttömyys laski tammikuusta Päijät-Hämeen kunnista Hollolassa, Kärkölässä ja Orimattilassa, muissa kunnissa se nousi. Koko maassa pitkäaikaistyöttömien osuus oli helmikuussa 2005 25,5 prosenttia. Vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna Päijät-Hämeessä pitkäaikaistyöttömien osuus lisääntyi 0,6 prosenttiyksikköä.

Avoimet työpaikat

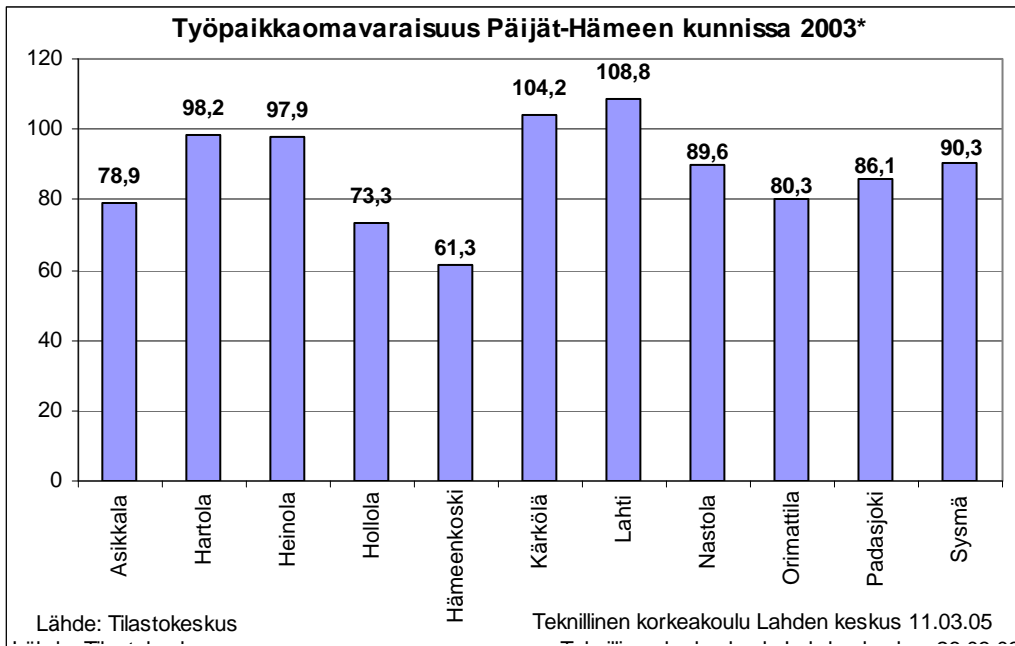
Avoimia työpaikkoja oli Päijät-Hämeessä kesäkuussa 2005 tarjolla 772 kappaletta. Vuoden 2005 ensimmäisellä puoliskolla niitä oli joka kuukausi tarjolla enemmän kuin vuoden 2004 vastaavana ajankohtana (kuva 21).

Kuva 21. Avoimet työpaikat Päijät-Hämeessä vuosina 2001–2005.

Työpaikkaomavaraisuus

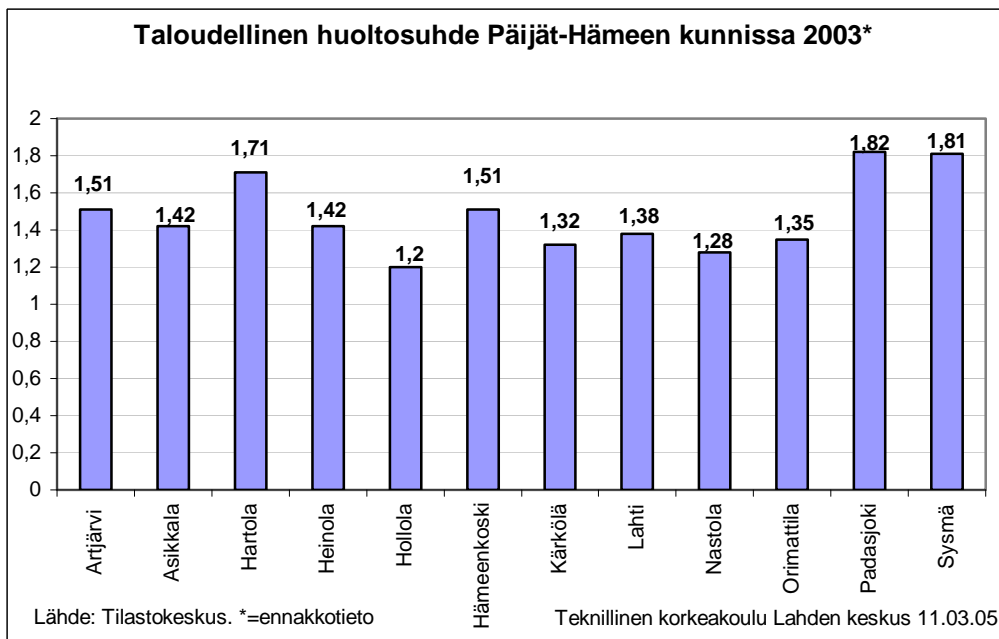
Työpaikkaomavaraisuus kertoo kunnan työpaikkojen riittävyyden työlliselle väestölle. Jos työpaikkaomavaraisuus on alle 100, kunnan asukkaat hakeutuvat toisen kunnan alueelle töihin. Kun työpaikkaomavaraisuus on yli 100, kunnassa on työpaikkoja myös muiden kuntien asukkaille. Päijät-Hämeen työpaikkaomavaraisuus on pysynyt kohtalaisen vakaana, ja vuonna 2003 se oli 97,1 laskien 0,5 yksikköä. Pendelöinti eli työmatkaliikenne maakunnan ulkopuolelle on siis lisääntynyt. Korkein työpaikkaomavaraisuus Päijät-Hämeen kunnista on Lahdella (kuva 22). Työpaikkaomavaraisuus on pysynyt Lahdessa lähes samalla tasolla vuodesta 1990, ollen lamavuosina jopa yli 110. Lahdella on sama vaikutus kaupunkiseutuun kuin muillakin keskuskaupungeilla naapuroivien kuntien työpaikkaomavaraisuuteen. Työpaikkaomavaraisuuteen liittyy läheisesti pendelöinti.

Kuva 22. Työpaikkaomavaraisuus Päijät-Hämeen kunnissa vuonna 2003.

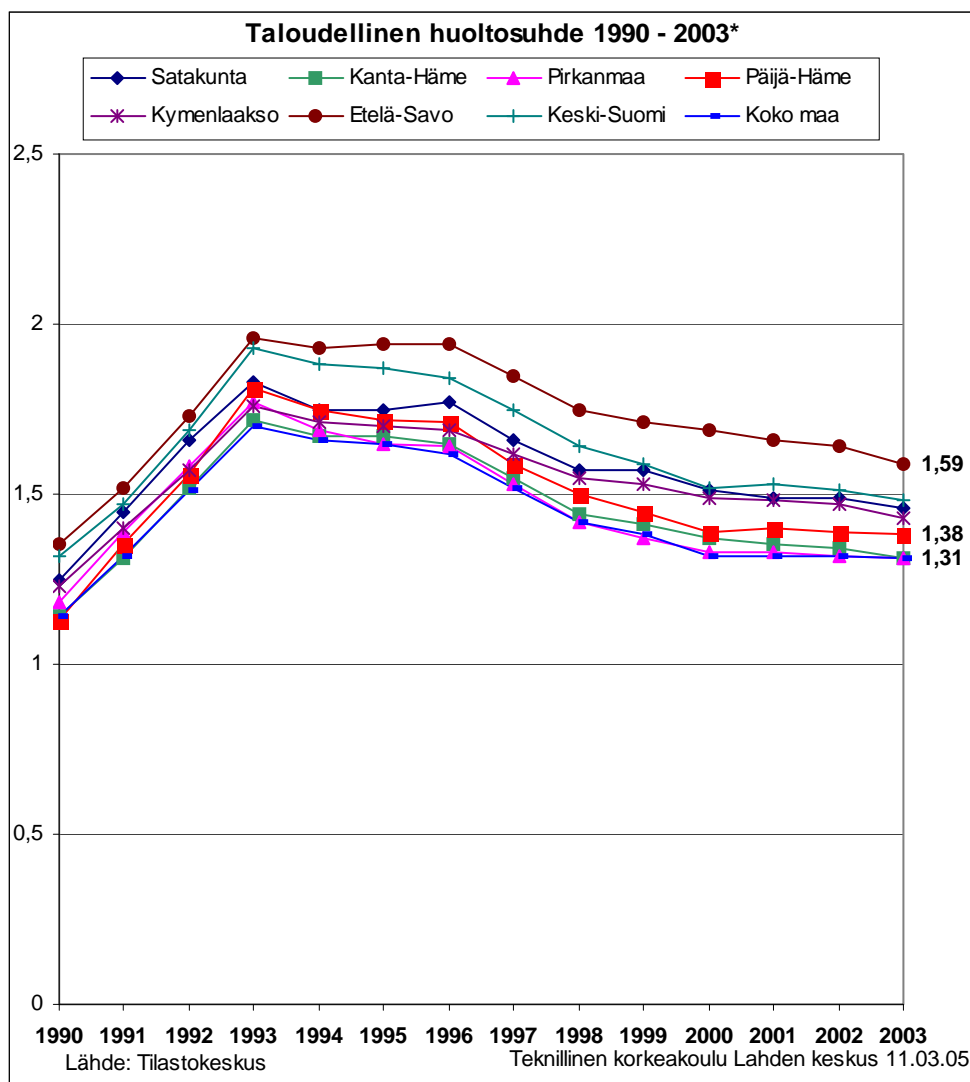
Taloudellinen huoltosuhte

Kuntatason tarkastelussa matalin huoltosuhte oli Hollolassa (1,2) ja korkein Padasjoella (1,82) vuonna 2003 (kuva 23). Huoltosuhte on pienentynyt kaikissa Päijät-Hämeen kunnissa, joista useissa ollaan jo vuoden 1991 huoltosuhteen tasolla. Hajonta on tosin suurempaa kuin 1990-luvun alussa, sillä niissä kunnissa, joissa työttömyys on pysynyt korkeana ja väestön ikärakenne painottunut iäkkäimpiin ihmisiin, huoltosuhte ei ole laskenut koko maakunnan tahtiin. Näin on esimerkiksi Hartolassa, Padasjoella ja Sysmässä. Vaikka Lahdessa työttömyys on korkeinta Päijät-Hämeen kunnista, suotuisampi ikärakenne pienentää huoltosuhdetta edellä mainittuihin kuntiin verrattuna.

Kuva 23. Taloudellinen huoltosuhte Päijät-Hämeen kunnissa vuonna 2003.

Maakuntien huoltosuhteen kehitys on ollut suotuisa eli huoltosuhte on laskenut tarkasteltavissa maakunnissa (kuva 24). Tämä tarkoittaa, että työllisten määrä suhteessa työvoiman ulkopuolella oleviin ja työttömiin on noussut. Päijät-Häme oli lähellä koko maan keskiarvoa vuonna 2003.

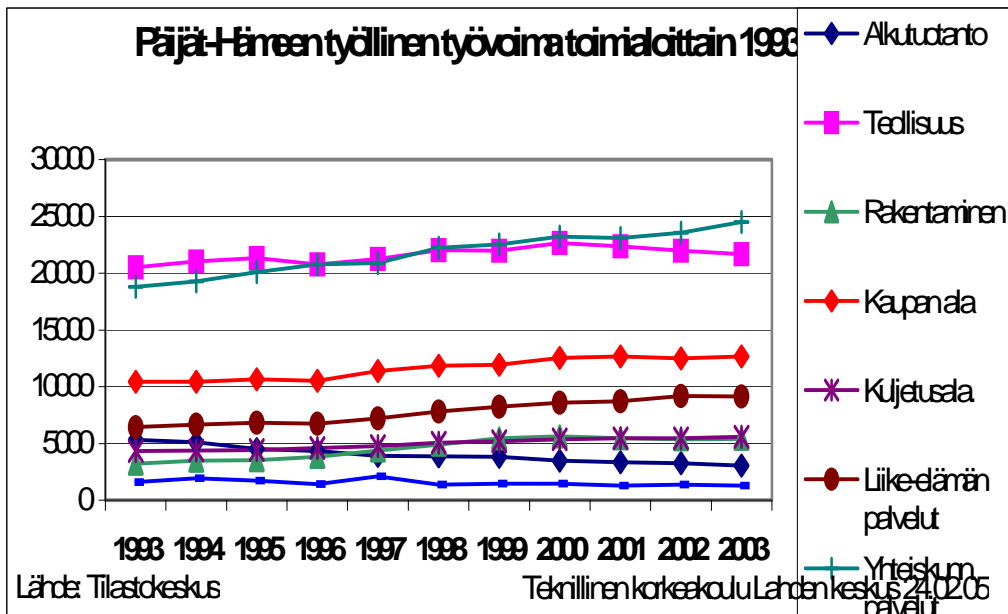

Kuva 24. Taloudellinen huoltosuhte eri maakunnissa vuosina 1990–2003.

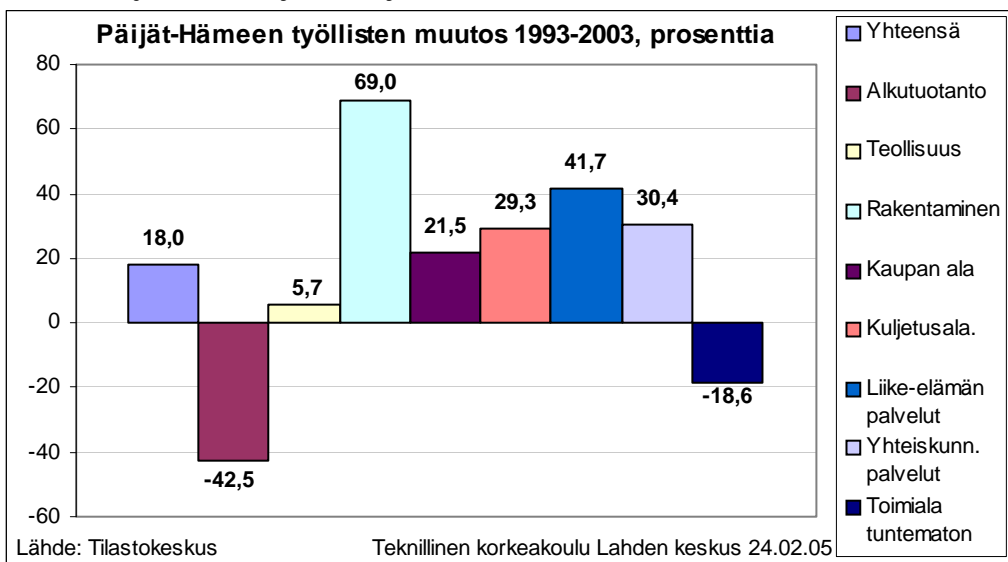
Työllisten jakautuminen toimialoittain⁸

Päijät-Hämeessä teollisuus ja yhteiskunnalliset palvelut ovat työllistävimpiä toimialoja (kuva 25). Seuraavaksi tulevat kaupan ala ja liike-elämän palvelut, rakentaminen ja kuljetusala. Alkutuotannon osuus on luonnollisesti koko Päijät-Hämeessä lähempänä maan keskitasoa (Päijät-Häme 3,9 %, koko maa 4,5 %) kuin Lahden kaupunkiseudulla ja Lahden kaupungissa. Kaikilla toimialoilla yhteensä työvoima lisääntyi Päijät-Hämeessä vuosina 1993 - 2003 18 prosentilla (kuva 26). Eniten työvoimaa tuli lisää rakentamisalalle, mutta ei aivan niin paljon kuin Lahdessa ja kaupunkiseudulla. Liike-elämän palvelut kasvoi noin 42 prosenttia, ja kuljetusala, yhteiskunnalliset palvelut ja kaupan ala 21-30 %. Teollisuuden työllistä työvoimaa tuli lisää vajaa 6 prosenttia. Alkutuotannon alalla työvoima vähentyi Päijät-Hämeessä, samoin kuin koko maassa.

⁸ Toimialat on tässä luokiteltu pääluokkiin siten, että alkutuotannon toimialaan kuuluvat maa-, riista-, metsä- ja kalatalous. Teollisuus käsittää puolestaan varsinaisen teollisuuden lisäksi mineraalien kaivuun sekä sähkö-, kaasu- ja vesihuollon. Kaupan ala käsittää tukku- ja vähittäiskaupan sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnan. Kuljetusala sisältää kuljetuksen, varastoinnin ja tietoliikenteen. Liike-elämän palveluihin kuuluvat rahoitus toiminta sekä kiinteistö-, vuokraus- ja tutkimuspalvelut. Yhteiskunnallisiin palveluihin kuuluvat julkinen hallinto, koulutus, terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut jne.

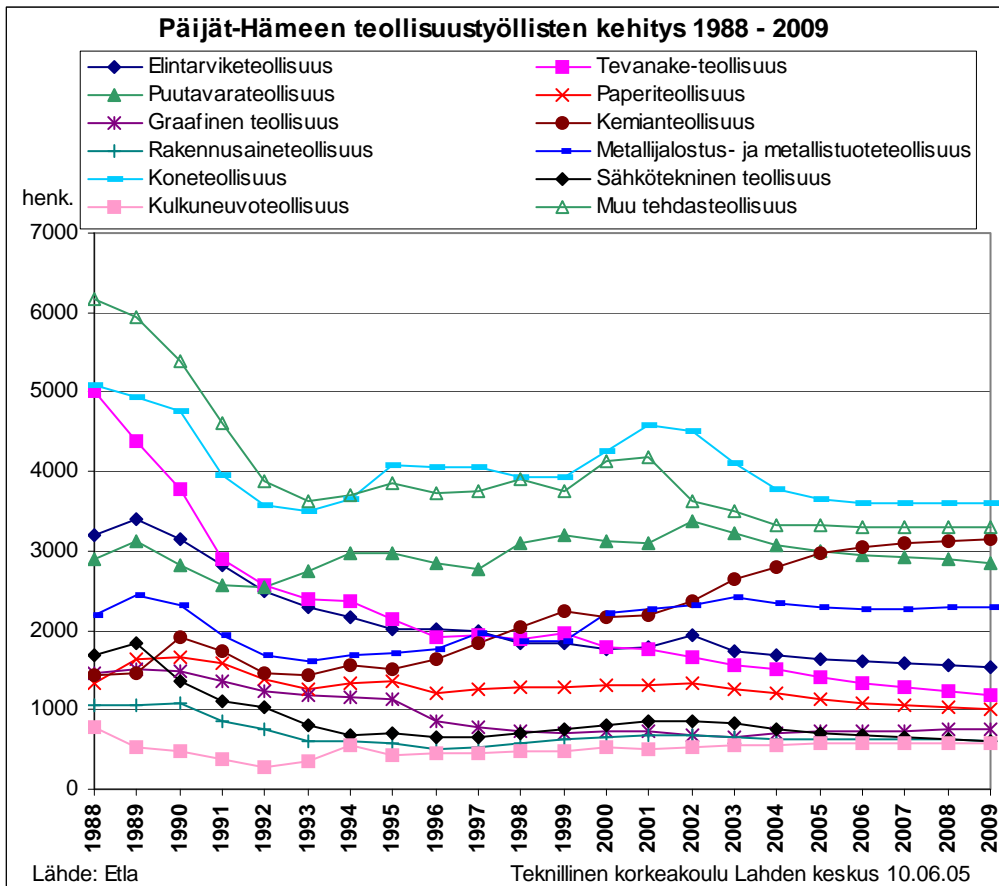

Kuva 25. Päijät-Hämeen työllinen työvoima toimialoittain vuosina 1993–2003.

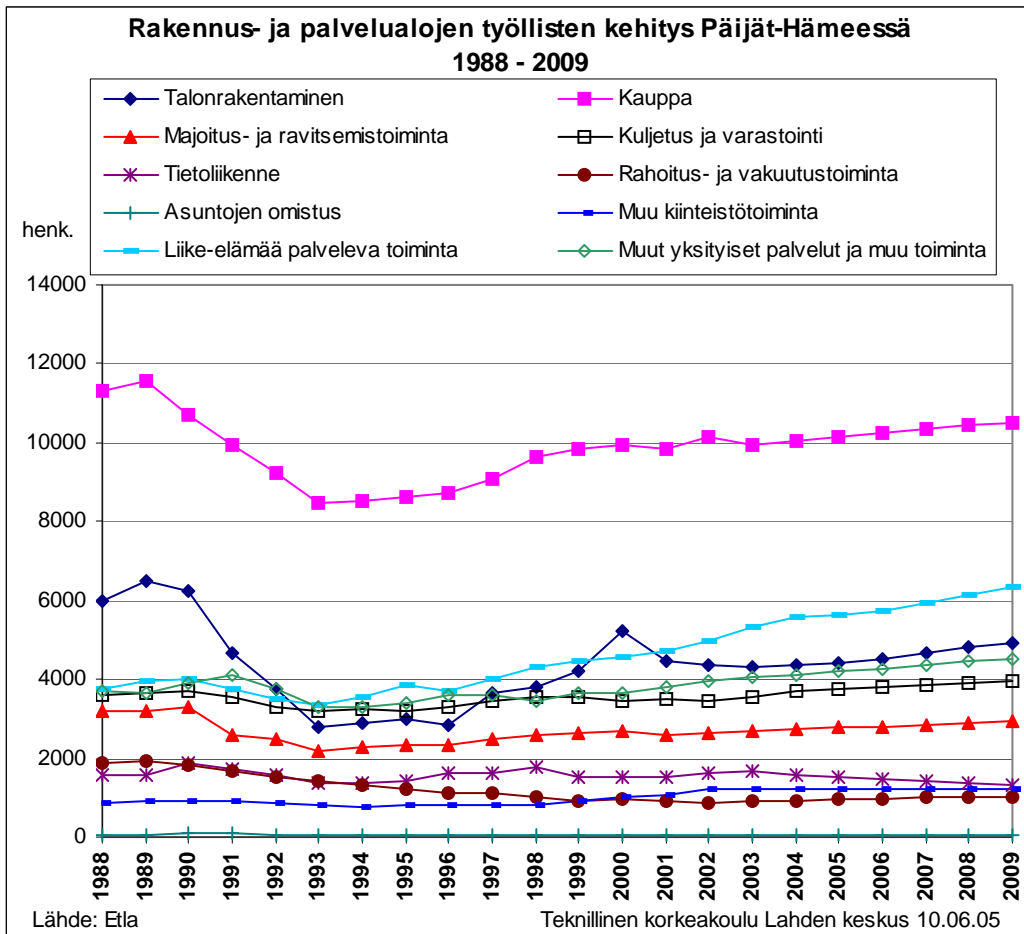
Kuva 26. Päijät-Hämeen työllisten muutos vuosina 1993–2003 (%).

Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen Etlan tekemien laskelmien ja ennusteen mukaan teollisuuden piirissä olevat työlliset ovat Päijät-Hämeessä vähentyneet 1990-luvun alun tilanteesta eivätkä saavutakaan samaa määrää vuoteen 2008 mennessä (kuva 27). Kone- ja muu tehdasteollisuus (sisältäen huonekalujen valmistuksen) sekä puutavara-teollisuus säilyttävät kuitenkin asemansa suurimpina teollisuuden työllistäjinä Päijät-Hämeessä. Paperi- ja kemianteollisuus työllistävät ennusteen mukaan enemmän kuin vuonna 2002, muilla toimialoilla työllisten määrän ennustetaan vähenevän vuoteen 2008 mennessä. Vuoden 2002 tilanteesta eniten työllisten määrä tulee supistumaan tekstiili-, vaatetus-, nahka- ja kenkä- sekä kulkuneuvoteollisuudessa.

Kuva 27. Päijät-Hämeen teollisuustyöllisten kehitys vuosina 1988–2009.

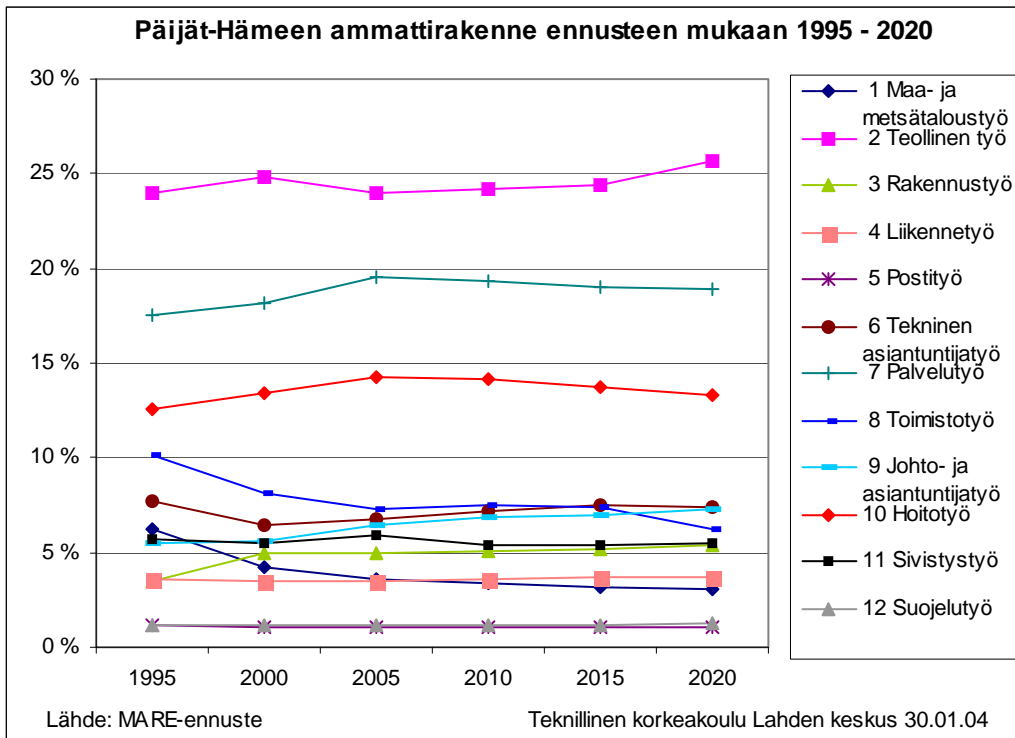
Päijät-Hämeessä muun kiinteistötoiminnan työntekijöiden arvelaan lisääntyvän 44 prosenttia vuodesta 2002 vuoteen 2008 mennessä (kuva 28). Alalla työskentelee tuolloin noin 1700 henkeä. Talonrakentaminen, kauppa, tietoliikenne, liike-elämää palveleva toiminta ja muut yksityiset palvelut tulevat työllistämään noin 10 prosenttia enemmän kuin vuonna 2002. Majoitus- ja ravitsemistoiminta sekä kuljetus ja varastointi lisäävät työllisten määriänsä muutaman prosentin verran vuoteen 2008 mennessä. Rahoitus- ja vakuutustoiminnan ja asuntojen omistuksen piirissä työskentelevien määrät tulevat supistumaan. Kaupan työllistävä vaikutus jatkuu vahvana Päijät-Hämeessä. Liike-elämää palveleva toiminta on toiseksi työllistävin palveluala. Rakentamisalan riippuvuus suhdanteista näkyy selkeästi sen työllisten määrän vaihtelussa 1990-luvulla. Tämän toimialan työllisten määrän arvelaan kuitenkin Päijät-Hämeessä pysyvän seuraavina vuosina vakaana, joskaan se ei saavuta huipputasoaan vuosilta 1988-1990.

Kuva 28. Rakennus- ja palvelualojen työllisten kehitys Päijät-Hämeessä vuosina 1988–2009.

Työvoiman ammattirakenne-ennuste

Työministeriön rahoittaman Mare-projektin tuotoksena on syntynyt ammattirakenne-ennusteet kaikkiin maakuntiin. Ne ovat viitteellisiä trendiennusteita, joissa on otettu huomioon maakunnan tahtotila. Ennusteen mukaan Päijät-Hämeen teollisen työn työllistävä vaikutus tulee lisääntymään 13 prosenttia vuodesta 2000 vuoteen 2020 (kuva 29). Maatalous- ja toimistotyöpaikkojen osuus vähenee prosenttiin. Kasvavia aloja ennusteen mukaan ovat johto- ja asiantuntijatyö (2 %), tekninen asiantuntijatyö (1 %) ja teollinen työ (1 %). Muut ammattialat säilyttävät osuutensa. Myös sivistys- ja palvelutyöpaikat lisääntyvät ennusteen mukaan prosenttiin verran vuodesta 2000 vuoteen 2017 mennessä.

Kuva 29. Päijät-Hämeen ammattirakenne ennusteen mukaan vuosina 1995–2020.

Työllisten jakautuminen työnantajasektorin mukaan

Valtio työllistää Päijät-Hämeessä ja Satakunnassa työllisistä vähiten. Päijät-Hämeessä myös valtioenemmistöisten yhtiöiden osuus työllistäjänä on vaatimaton. Päijät-Hämeessä yksityinen sektori työllistää 61,3 prosenttia alueella työssäkäyvistä. Yksityinen sektori työllistää miehiä enemmän kuin naisia. Muissa maakunnissa yksityisen sektorin työllistävä vaikutus on pienempi. Yrittäjien osuus alueella työssäkäyvistä on suurin Etelä-Savossa ja pienin Pirkanmaalla.

3.3 Kaavatyössä huomioon otettavat mahdollisuudet ja uhat

3.3.1 Yleistä

Tilasto-osiossa ja tässä luvussa olisi aiheellista käsitellä myös muun muassa sosiaali- ja terveystointa, kulutusta, kunnallistaloutta ja koulutusta sekä yllä mainittuja ennusteita laajemmin Päijät-Hämettä koskevaa ennakointia. Tässä raportissa ei kuitenkaan voida käsitellä kaikkia asiaankuuluvia teemoja. Lisää tietoa löytyy muun muassa osoitteesta www.paijatpuntari.fi.

Tilasto-osion perusteella kaavan laadintaan ja sen tavoitteiden toteutumiseen vaikuttavia seikkoja ovat Päijät-Hämeessä ainakin

- Päijät-Hämeen ennustettu väkiluvun kasvu noin viidellä prosentilla vuoteen 2030 mennessä
- väkiluvun kääntymisen hienoiseen laskuun vuoteen 2030 mennessä
- väkiluvun lisäyksen ennustettu keskittyminen maakunnan eteläosiin
- muuttovoitto, jota on saatu vuodesta 2000 lähtien, varsinkin Uudenmaan suunnasta
- koulutettujen muuton lisääntyminen aikaisemmista vuosista
- väestön ikäjakauma ja sen erot eri kunnissa, jotka merkitsevät eroja eri ikäryhmien palvelutarpeissa
- asuntojen hintojen nousu varsinkin oikoradan vaikutuspiirissä

- vuokra-asumisen yleisyys Lahdessa sekä pienten kuntien pientalomaisuus
- yhden hengen talouksien määrän kasvu, varsinkin Lahdessa
- asukastiheyden suuret erot Lahden ja muiden kuntien välillä
- vapaa-ajan asuntojen määrän jatkuva lisääntyminen
- kuntien väliset erot keskimääräisissä tulonsaajien tuloissa sekä koulutustasossa
- rikollisuuden keskittyminen Lahteen ja Lahden kaupunkiseudulle
- alueellisen hyvinvointibarometrin mukaan eniten turvattomuutta aiheuttavat tekijät
- pendelöinti Lahden ja pääkaupunkiseudun välillä, nykyisin suhteellisesti eniten Orimattilasta
- sitkeä ja korkea pitkäaikaistyöttömyys
- kohtalaisen vakaa työpaikkaomavaraisuus
- taloudellisen huoltosuhteen pientyminen kaikissa kunnissa kuntien keskinäisen hajonnan ollessa tosin aiempaa suurempaa
- teollisuuden työllistävä vaikutus tulee lisääntymään vuoteen 2020 mennessä (MARE-ennuste)
- yhteiskunnalliset palvelut, kaupan ala ja liike-elämää palveleva toiminta ovat myös paljon ihmisiä työllistäviä toimialoja
- yksityisen sektorin suuri työllistävä vaikutus

Yllä mainitut seikat ovat mahdollisuuksia ja uhkia tai sinänsä huomioon otettavia seikkoja. Se, mikä on mahdollisuus ja mikä uhka, ei ole yksiselitteistä kun tarkastellaan eri ihmisryhmiä erikseen. Jollekin ryhmälle tietty asia voi olla mahdollisuus, toiselle uhka.

Muita kaavan laadintaan ja sen tavoitteiden toteutumiseen vaikuttavia seikkoja, jotka ovat alueesta riippumattomampia, ovat

- väestön ikääntymisen vaikutus asumiseen ja palveluihin (käsitellään tarkemmin luvussa 3.3.2) sekä työelämään
- suurten ikäluokkien siirtyminen eläkkeelle: hyvinvointipalvelujen kustannukset ja vaatimustaso kasvavat
- omakotiasumisen suosio perheellisten toivoessa ympäristöltään väljyyttä ja vihreyttä (maanläheisen asumisen kysyntä)
- edellisen huomioon ottaminen yhdyskuntarakenteen tiivistämisessä ja täydennysrakentamisessa
- sosiaalinen eriytyminen etenee myös Suomessa
- kaupan ja palvelujen uudenlainen keskittyminen; kaupan suuryksiköt merkitsevät palveluiden etääntymistä esimerkiksi vanhusten ja liikuntarajoitteisten ulottuvilta
- peruspalveluiden siirtyessä pois asuinalueelta ihmisten toimintaympäristö ja elämänhallinta heikkenevät olennaisesti
- kuntien, asukkaiden ja yrittäjien yhteistyömallit asuinalueiden kehittämisessä
- turvattomuuden tunteen lisääntyminen
- mahdollinen ympäristön virikkeettömyys ja paikallisen identiteetin menetys esimerkiksi rajuksi koetun rakentamisen myötä
- liikenteen kasvu ja sen häiriöiden lisääntyminen (vrt. LT-konsultit 2002.)

Yllä mainituista seikoista sosiaalinen eriytyminen, palvelujen keskittyminen ja etääntyminen tarvitsijoista, turvattomuuden tunne, ympäristön virikkeettömyys ja paikallisen identiteetin menetys sekä liikenteen häiriöt ovat uhkia, kun taas muista mainituista seikoista voi ainakin joillekin ihmisryhmille seurata myös mahdollisuuksia.

3.3.2 Väestön ikääntymisen vaikutus asumiseen ja palveluihin

Ikääntyminen yhdistettynä asuin- ja elinympäristön esteettömyyskysymyksiin luo monia uusia liiketoiminta- ja palvelumahdollisuuksia. Yhteiskunnalla ei ole mahdollisuutta rakentaa niin paljon laitospaikkoja ja palvelutaloja, että ne riittäisivät tulevaisuuden ikääntyneille. Nykyinen asuntokanta on kuitenkin suunniteltu ja rakennettu hyväkuntoisten työikäisten ehdoilla. Ikääntyneen liikkuminen ja itsenäinen elämä nykyisissä asunnoissa saattaa olla hankalaa. Apuvälineitä on vaikea asentaa ja käyttää, ja asuntojen suunnittelu asettaa rajoituksia myös ulkopuolisten palveluiden käyttämiselle. Suomessa on noin 2,5 miljoonaa asuntoa, ja uusia rakennetaan noin 25000 vuodessa. Uudisrakentaminen on siis niin pientä, että

ikäntyvien asumistarpeita ei pystytä täyttämään sen avulla. Olemassa olevan asuntokannan uudistamisen on todettu olevan ainoa mahdollisuus. (Tekniikan Näköalat 1/2004, 10.)

Senioriasumista on tarkasteltava laajasti henkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin sekä fyysisen ympäristön kannalta. Asuntokannan muuttaminen ikääntyneiden tarpeita palvelevaksi tulee mitä ilmeisimmin olemaan voimakkaasti kasvava liiketoiminta-alue rakennusalueilla. Se työllistää rakennusliikkeitä, mutta ammattimainen liiketoiminta korjausrakentamisessa yleistyy myös pienemmissä remonteissa. Tulevaisuudessa ostettaneen nykyisten sisäremonttien sijasta yhä enemmän palvelupaketteja, joihin sisältyy materiaalien lisäksi suunnittelu, kotiinkuljetus ja työ. Palveluiden hankkiminen ei rajoittune tulevaisuudessa pelkästään remontointiin, vaan yleistyy kaikilla elämän osa-alueilla luoden laajan, verkottuneen senioriasumismarkkinan, jossa ikääntyvät ihmiset hankkivat erilaisia palvelukokonaisuuksia edistämään itsenäistä elämää ja kohentamaan elämänlaatua. (Tekniikan Näköalat 1/2004, 10.)

Ihmisten mahdollisuudet osallistua tähän uudenlaiseen senioriasumiseen tulevat kuitenkin olemaan erilaiset lähtökohdista riippuen. Lisäksi on kyse paitsi asuntokannan muuttamisesta, myös asuntoalueiden muuttamisesta ja rakentamisesta ikääntyneiden tarpeita palveleviksi. Asuntoalueiden suunnittelu ja korjaus luovat paljon uusia liiketoiminta- ja palvelumahdollisuuksia, mutta tässä kaavoituksella on erityisen tärkeä ohjaava ja koordinoiva rooli.

On myös nähtävissä, että kotiautomaatiikan ja robotiikan (esimerkiksi niin sanottujen näkymättömästi älykkäiden ympäristöjen myötä) sekä muiden teknologisten apuvälineiden käyttö (esimerkiksi etäkonsultaatioratkaisut) tulevat lisääntymään. Ylipäänsä ikääntyminen vaikuttaa palveluihin muun muassa seuraavin tavoin:

- terveystuotteiden ja -palveluiden tarve kasvaa ikääntymisen aiheuttamana
- on tarve tukea ikääntyneiden itsenäistä elämää kotona ja siirtää laitoshoidon tarvetta myöhempään
- tarvitaan enemmän sairauksien ja terveyshaittojen ennakointia ja ennaltaehkäisevää terveydenhuoltoa (nyt keskitytään sairauksien ja oireiden hoitoon)
- on tarve kehittää palveluja teknologian keinoin
- kuluttajamarkkinoiden muutostrendit vaikuttavat, esimerkiksi seniorit kasvavana kuluttajaryhmänä ja kuluttajien kasvava kiinnostus terveys- ja liikuntatuotteisiin ja -palveluihin. (IWELL 2004.)

Teknologia itsessään ei ole kuitenkaan ratkaisu esimerkiksi haja-asutusalueiden ikääntyneiden tai uusien, taajamista erillään olevien asuntoalueiden ikääntyneiden hoivaa suunniteltaessa ja järjestettäessä, vaan tarvitaan esimerkiksi sosiaali- ja terveystoimialan vankka tuntemus, toimijoiden kanssa yhteistyössä tarvelähtöisesti tehtyä tuote- ja palvelukehitystä sekä aitoa yhteistyötä. Haasteena on erityisesti julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin yhteistyökyky sekä halukkuus olla kehittämässä yhdessä näitä asioita. Vaikka asenneilmapiiri teknologiaa kohtaan on alkanut muuttua ja teknologisten palvelutuotteiden laajempaa soveltamista sosiaali- ja terveydenhuollon työympäristöissä on aidosti alettu miettiä ja kehittää, teknologioiden mahdollistamien uusien toimintatapojen käyttöönotto ja hyväksyntä eivät ole ongelmattomia. (Melkas 2004; IWELL 2004.)

3.3.3 Tilastojen piilottamia asioita

Luvussa 3 on tarkasteltu tilastoja pääosin ilman sukupuolijaottelua. Se, että tilastoissa käsitellään väestöä ilman jaottelua on vieläkin varsin yleistä, joskin hyvin valitettavaa. Esimerkiksi Stakesin kuntatilastoissa ja Kelan "Terveyspuntarissa" (väestön sairastavuutta kunnissa kuvaava indeksi) ei ole sukupuolijaottelua (www.tasa-arvotietopankki.fi, 6.6.2005).

Kuitenkin viimeistään silloin kun suunnitellaan yksityiskohtaisia kunnallisia, maakunnallisia tai muita toimia – olivat kyseessä sitten esimerkiksi työllisyyteen liittyvät päätökset tai kaavoitusasiat – olisi niiden oikean kohdentumisen vuoksi välttämätöntä jakaa ihmisiä koskevat tilastot sukupuolen mukaan.⁹ Tämä on sekä kuntien että yksilöiden kannalta taloudellisestikin merkittävää.

Tällöin tulevat selkeästi näkyviin vaikkapa sellaiset seikat kuin se, naisten miehiä pidempi elinikä heijastuu naisten ja miesten välisinä eroina muun muassa yksin asuvien osuudessa ja vanhuspalvelujen tarpeessa. Puolet 65 vuotta

⁹ Osoitteesta <http://www.tasa-arvotietopankki.fi/> löytyy Åbo Akademiassa koottuja kunta- ja maakuntatason tunnuslukuja, jotka kuvaavat alueellisia eroja naisten ja miesten asemassa. Tiedot ovat pääosin vuodelta 2000.

täyttäneistä naisista ja yksi neljästä miehestä asuu yksin. Naisilla yksin asuvien osuus on suurissa kaupungeissa selvästi suurempi kuin maaseutukunnissa. Naiset ovat enemmistönä vanhustenhuollon asiakkaista: kolme neljästä ympärivuorokautista hoitoa saavasta on naisia. Prosentteina naisten eläkkeet ovat noin 73 prosenttia miesten eläkkeistä. Sukupuolten välinen eläketulokuilu suurenee kuntakoon suuretessa. (www.tasa-arvotietopankki.fi, 6.6.2005.)

Mitä suurempi kunta on, sitä suurempi on yksin asuvien osuus väestöstä. Perhe-elämän "ydiniässä" (30-49-vuotiaat) olevista miehistä 18 % ja naisista 11 % asuu yhden hengen taloudessa. Maaseutumaisissa kunnissa sekä perheenperustamisikäisten (20-39 -vuotiaat) että 40-64 -vuotiaiden naisten lukumäärä per sata miestä on pienempi kuin kaupunkimaisissa kunnissa. Tämä heijastelee naisten miehiä suurempaa muuttoalttiutta maaseutukunnista taajamiin. Kuntatyyppien väliset erot väestön "perheellistymisessä" ovat suuria. Maaseutumaisissa kunnissa alle viidennes 30-39-vuotiaista naisista on lapsettomia. Helsingissä lapsettomia on lähes puolet (47 %) ikäluokan naisista. Kokonaishedelmällisyysluku on maaseutumaisissa kunnissa suurempi kuin kaupungeissa. Lapsiperheiden lapsiluku on niissä niin ikään korkeampi. Kahden huoltajan perheiden osuus lapsiperheistä vähenee kuntakoon suuretessa. Suurimmissa kaupungeissa on paljon yksinhuoltajaäitien perheitä. Maaseutukunnissa osuus on puolta pienempi. Yksinhuoltajaisien perheitä on vain pari prosenttia, eikä osuus juurikaan vaihtele alueittain. Päijät-Hämeessä 18,8 prosenttia lapsiperheistä on äidin ja lasten muodostamia perheitä, ja tämä osuus on toiseksi korkein kaikista maakunnista Uudenmaan jälkeen (vuosi 2000). (www.tasa-arvotietopankki.fi, 6.6.2005.) Perherakenteella on monenlaisia kerrannaisvaikutuksia muun muassa palvelu- ja liikkumistarpeisiin, työelämään, taloudelliseen turvallisuuteen sekä sen myötä kulutus- ja asumismahdollisuuksiin.

Mikäli sukupuolijaottelua ei tehdä, esimerkiksi erilaisilta investointipäätöksiltä saattaa puuttua tärkeä osa tarvittavasta perustasta. Sukupuolijaottelun lisäksi tarkempi ikäryhmäkohtainen jaottelu olisi usein tarpeen kunnallisia ja muita suunnitelmia ja päätöksiä tehtäessä. Tilasto-osuuden rooli on kuitenkin tämän raportin kokonaisuudessa taustoittava, eikä siinä ole tämän vuoksi voitu nostaa asioita esiin tämän kattavammin (joskaan tarvittavia tilastoja ei usein ole saatavissakaan, vrt. yllä kerrottu).

4. MAAKUNTAKAAVASTA AIHEUTUVAT MUUTOKSET OLEMASSA OLEVAAN RAKENTEeseen JA TOIMINTOIhin

Maakuntakaava on rakennesuunnitelma, joka osoittaa maakunnan eri osien maankäytön luonteen ja yleispiirteisen rajauksen rakennettavien ja rakentamatta jätettävien alueiden välillä sekä virkistyksen ja suojelun aluetarpeiden periaatteet. Maakuntakaavassa tulisi reagoida ajoissa niihin trendeihin (mahdollisuuksiin ja/tai uhkiin), joilla oletetaan olevan laajoja ja pitkäaikaisia vaikutuksia.

Tärkeät maakuntakaavalla ratkaistavat asiat ovat (www.pajjat-hame.fi; 18.4.2005):

- Kehittämismahdollisuuksien luominen taajamissa
- Kehittämismahdollisuuksien luominen maaseudulla
- Liikenteen ratkaisut
- Kaupan palveluverkko

Maakuntakaava antaa yhteisen kartallisen näkemyksen kehittämisen maakunnallisista painopisteistä. Vanhentunut seutukaava haittaa kuntien kehittämistä. Päijät-Hämeen maakuntakaavan tärkeä asia on myös valtatie 12:n sijainti Lahden kaupunkialueella. Lahden kaupunkiseudun rakennemallissa vuodelta 2004 esitettiin maakuntakaavassa ratkaistaviksi asioiksi

- uudet logistiikka-alueet (Hennan alue Orimattilassa; maakuntakaavaan syytä selvittää tarkemmin esitettävät alueet)
- valtatie 12, uudesta linjauksesta päätetään maakuntakaavassa
- uudet palvelualueet (kaupan suuryksiköt), edellyttää jatkoselvitystä maakuntakaavaa varten

Mitä tulee kehittämismahdollisuuksien luomiseen taajamissa, Päijät-Hämeen maakuntakaavan asumisen aikatahtäys on vuosi 2020 (muuten 2020-50). Lähtökohtana on voimakas kasvu (tavoiteväkimäärä 216 700 asukasta). Taajamien osalta tutkitaan alueet, joissa kunnat voivat hoitaa palvelut yhteistyössä. Periaatteena on, että sijoittelu aloitetaan seutukaavan tiivistettävistä alueista, ja sen jälkeen väestön kasvun ja asumisväljyyden kehityksen mukainen laajentamistarve kohdennetaan ensisijaisesti olemassa olevien rakenteiden yhteyteen. Elinkeinoelämän toimintaedellytysten turvaamiseksi osoitetaan riittävä määrä vaihtoehtoisia olemassa oleviin rakenteisiin tukeutuvia sijoittumispaikkoja.

Kehittämismahdollisuuksien luominen maaseudulla perustuu siihen, että kaavassa on kehittämis- ja ohjausnäkökulma. Kaavassa käsitellään erityisominaisuuksia, kuten pohjavesialueita, kulttuuriympäristöjä, maisemia, yhteystarpeita ynnä muuta. Kaavamerkinnoilla osoitetaan palvelukyläkeskuksia, maaseutukyliä ja haja-asutuskyliä. Lisäksi kaavan laadinnassa otetaan huomioon vapaa-ajan asuminen, liikenneverkko, vesihuolto ja elinkeinotoiminta.

Tärkeä maakuntakaavalla ratkaistava kysymys on valtatie 12:n linjaus Lahden kaupunkialueella. Tielain mukaan tien suunnittelun tulee perustua maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen kaavaan, jossa tien sijainti ja suhde muuhun alueiden käyttöön on selvitetty. Lainvoimaisessa seutukaavassa Lahden eteläisellä kehätiellä on kaksi linjausta. Tiehallinto voi valita, kumpaa linjausta se suunnittelee tarkemmin. Laatomalla oikeusvaikutteisen yleiskaavan tai asemakaavan kunta voi täsmentää seutukaavan linjausvaihtoehtoja ja valita niistä toisen. Maakuntakaava ei ole voimassa vahvistetun yleis- ja asemakaavan alueella. Jos kunta ei kuitenkaan ole tehnyt valintaa oikeusvaikutteisella kaavalla linjausvaihtoehdoista, niin maakuntakaavassa vahvistuva vaihtoehto tulee tiehallintoa ja kuntaa sitovaksi. Ehdotusvaiheessa esitellään tielinjauksesta kaksi vaihtoehtoa. Maakuntavaltuustolle tuodaan päätettäväksi, kumpi vaihtoehtoista valitaan.

Päijät-Hämeen maakuntakaavan kaikkia lähtökohtia ja tavoitteita ei nosteta tässä raportissa tilansäästösyistä esiin. Niitä koskeva asiakirja on Päijät-Hämeen liiton internet-sivulla osoitteessa www.paijat-hame.fi. Maakuntakaava laaditaan näiden perusteella. Kaavaehdotuksen puuttuessa tavoitteiden ja vaikutusten varsinaista vertaamista ei voida suorittaa, mutta tavoitteisiin on viittauksia luvussa 5, jotta arvioinnin yhteys kaavaan olisi selkeämpi.

5. KAAVAN VAIKUTUKSET

5.1 Yleistä

5.1.1 Lähteet

Vaikutusten arvioinnissa keskeisenä lähteenä ovat sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmän keskustelut, muut keskustelut asiantuntijoiden kanssa, taustakirjallisuus sekä maakuntakaava-aineisto. Kaavan vaikutuksia on ensin pohdittu teemoittain yleisesti ja tämän jälkeen lyhyesti kunkin valitun lähialueen tai vastaavan osalta.

5.1.2 Määritelmät ja herkät väestöryhmät

Vaikutukset voivat kohdistua eri tavoin eri ihmisryhmiin. Niin kutsuttujen herkkien väestöryhmien muutoksen sietokyky on heikko, minkä vuoksi esimerkiksi maakuntakaavan vaikutuksilla voi olla heille muita enemmän merkitystä. Herkät väestöryhmät vaihtelevat tapauskohtaisesti. Taulukossa 1 on yksi tunnistamisen avuksi kehitetty tarkistuslista.

Taulukko 1. Herkät väestöryhmät (lähde: Netherlands School of Public Health 1998).

lapset	köyhät
eläkeläiset	asunnottomat
sairaat	raskaana olevat
vammaiset, liikkumisesteiset	vangit
huumaavien aineiden käyttäjät	tietyjen ammattien harjoittajat
siirtolaiset, pakolaiset, etniset vähemmistöt	tietyillä alueilla asuvat ihmiset
työttömät	

Tässä raportissa käsitellään seuraavia herkkiä väestöryhmiä: ikääntyneet, vajaakuntoiset ja lapset. Ikääntyneillä ei ole tarkkaa ikärajaa, koska sellaisen asettaminen tässä asiayhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista. Ikääntyneisiin kuuluvat eläkeläiset. Ikääntyneistä käytetään myös käsitettä vanhukset, edelleenkin ikäraajattomana. Nykyisin on tavallista jakaa työelämän jälkeinen aika kolmanteen (aktiivinen vaihe) ja neljänteen (palvelujen tarve lisääntyy) ikään, mutta näihin

yksityiskohtiin ei mennä tämän raportin arviointitekstissä, vaan ikääntyneitä käsitellään yhtenä ryhmänä – toki pyrkien tuomaan esiin myös ryhmän sisäisiä eroja, jotka voivat olla hyvinkin suuria.

Vajaakuntoisiin käsitetään tässä raportissa kuuluvan yllä taulukossa 1 mainituista sekä sairaiden (esimerkiksi mielenterveyskuntoutujat) että liikuntaesteisten ja muilla tavoin vammaisten. Tämäkin ryhmä on hyvin heterogeeninen piirteiltään ja tarpeiltaan, ja siitä on siksi paikoin varsin hankalaa – jopa harhaanjohtavaa – puhua yhtenä ryhmänä. Maakuntakaavan yleispiirteisyyden vuoksi tässä raportissa ei kuitenkaan voitu muuhun ratkaisuun päätyä.

Huumaavien aineiden käyttäjiä ei tarkastella erikseen, kuten ei siirtolaisia, pakolaisia ja etnisiä vähemmistöjäkään. Uudenmaan maakuntakaavan ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnissa on käsitelty erikseen vähemmistöjen asemaa osana kaavan kulttuurisia vaikutuksia (LT-konsultit 2002). Arvioinnissa todetaan, että

"Maakuntakaavalla ei ole suoraa vaikutusta vähemmistöryhmien tai maahanmuuttajien arkipäivään. Maakuntakaavalla kuitenkin varaudutaan pääkaupunkiseudun kasvuun ja tiivistymiseen ja luodaan sille edellytyksiä, jolloin voidaan kysyä, lisääntyvätkö esimerkiksi kulttuuriset ristiriidat sen seurauksena. Pääkaupunkiseudun voimakas kasvu voi olla pitkällä tähtäimellä perusteltua siitä syystä, että maailman metropolialueille kehitty monipuolinen urbaanien alakulttuurien kirjo, josta erilaisten yksilöiden ja ryhmien on helppo löytää omat paikkansa ja edunvalvojansa. Kuitenkin vaikuttaa siltä, että pääkaupunkiseudun voimakas kasvu ja keskittyminen tulee varmasti tuottamaan huomattavasti nykyistä monikulttuurisempia aluekeskuksia ja lähiöitä. Jossakin määrin ongelmallista on se, jos alakulttuurit ovat liian "paikallisia", sillä se voi merkitä syrjäytymistä. Maahanmuuttajaryhmät ovat keskittyneet kaupunkien vuokra-asuntoihin ja siten usein alueille, joilla asuvilla suomalaisilla on erilaisia elämänhallinnan ongelmia. Toisaalta lähekkäin asuminen helpottaa yhteydenpitoa maanmiesten kanssa. Samalla kysymykset maahanmuuttajien työllistymisestä on pakko ratkaista nykyistä tyydyttävämmiin. [...] Kysymys ulkomaalaispolitiikan kahdesta päälinjasta – maahanmuuttajien kulttuurisesta integraatiosta suomalaiseen yhteiskuntaan tai toisaalta kulttuurien erityisyyden tukemisesta – on tulossa suomalaisella metropoliseudulla lopullisesti ajankohtaiseksi." (LT-konsultit 2002, 18.)

Lahden seudun on todettu liittyvän entistä tiiviimmin osaksi pääkaupunkiseudun metropolialuetta, joten yllä kuvattu lienee tulossa yhä olennaisemmaksi Päijät-Hämeessäkin. Tässä raportissa on tila- ja aikataulusyistä päädytty rajaamaan vähemmistöjen asema pois tarkemmasta tarkastelusta ja keskitytty muihin ihmisryhmiin. Varsinkin muuntasoisessa kaavoituksessa kuin maakuntakaavassa teema on syytä pitää esillä.

Myöskään työttömiä, köyhiä, asunnottomia, raskaana olevia, vankeja ja tiettyjen ammattien harjoittajia ei tarkastella erikseen. Tietyillä alueilla asuvista ihmisistä tarkastellaan haja-asutusalueilla asuvia. Nämä rajaukset ja määritelmät soveltunevat maakuntakaavan yleispiirteisyyteen.

Kaavoituksen heikomman ehdoilla Tapaninen ja Kauppinen (1999) toteavat olevan yksi hyvinvointia edistävän kaavan edellytyksistä. Kaavan sisältöön vaikuttavat oleellisesti kaavoitusprosessiin osallistuvat erilaiset ihmiset. Hyvinvointia edistää, kun ympäristön aktiivisina käyttäjinä otetaan huomioon lapset, vanhukset ja eri tavoin vammaiset, ja tavoiteltavaa ympäristöä arvioidaan heidän ehdoillaan. Heitä on mahdollisuuksien mukaan otettava prosessiin tai hankkeeseen mukaan.

5.1.3 Kaavoitus heikomman ehdoilla: lapset kaavassa

Mahdollisuus leikkiä ja ympäristön käytettävyys lasten näkökulmasta ovat tärkeitä kaavoituksessa huomioon otettavia tekijöitä. Myös alueella liikkumisen turvallisuus, ympäristön inhimillinen mittakaava ja sekä lapsia että heidän huoltajiaan tukevan palveluverkoston olemassaolo on tärkeää (Horelli 1994). Horellin (1994) mukaan lasten ja nuorten itsensä määrittelemään asuinympäristöön kuuluvat seuraavat seikat:

- ekologisuus: luonto, puhdas ilma, roskaamattomuus, eläimet
- fyysisuus: matala ja väljä rakentaminen, pelipaikat ja kokoontumistilat, lapsiystävälliset liikenne- ja palveluratkaisut, jätemaata
- toiminnallisuus: erilaisia toimintoja, harrastuksia, työtä, mielekästä osallistumista vaikuttajana
- psykososiaalisuus: kavereita, nuorista välittäviä aikuisia
- organisoituneisuus: yhteistoimintaa eri-ikäisten kanssa, koulun ja virkamiesten välillä

- elämyksellisyys: turvallisuus, yhteisöllisyys, kauneus, eettisyys

Horellin ja Vepsän (1995, 72-79) mukaan Jyväskylän Kekkolan kaupunginosassa lapsiystävälliset tavoitteet ja niiden toteutuminen näkyvät kaavassa seuraavin tavoin:

- pienimittakaavallisuuden tavoitteena, joka ei kuitenkaan kaikilta osin toteudu esimerkiksi väljyyden osalta
- liikkumisverkostona, joka ulottuu pihapiireistä puistomaisten viheralueiden kautta lasten rakastamaan metsään
- liikkumismuotojen erotteluna; ne on eroteltu yleisesti hyväksytyjen liikennesuunnittelun periaatteiden mukaisesti. Toisaalta kaava ei tue turvallisen seikkailun ympäristöjä, sillä pääliikenneväylät halkovat asuinkortteleita, eivätkä alikulkutunnelit ole oikeissa paikoissa suoraan liikkuville lapsille.
- kavereiden tapaamispaikkoina; toimintakeidas voi oikein viritettynä mahdollistaa pienten ja isojen erillään olon, mutta myös kohtaamisen. Kaavaan merkityt leikki- ja oleskelutilat luovat myös mahdollisuuksia, mutta Kekkolassa ne ovat mitoitettu ahtaiksi. Isompien lasten näkökulmasta myös riittävät pelipaikat puuttuvat.
- aikuisten ja lasten kokoontumistiloina. Kaava antaa mahdollisuuden yhteisten tilojen rakentamiselle korkeintaan 10 prosenttiin sallitusta kerrosalasta, minimalaa kaava ei kuitenkaan vaadi.
- fantasialeikkien tarpeeseen vastaamisena. Fantasiapaikaksi jää rakentamaton metsäalue, kortteleiden välissä olevat vapaat alueet eivät helposti vastaanota rakenteluapaikkaa.
- lasten kaunis toteutuu rivitaloina ja pienimittakaavaisena otteena

Horellin (1994, 31) Kiteen koululaisten kanssa tekemässä ympäristösuunnitelmassa parhaiksi paikoiksi nousivat kodin jälkeen urheiluun, kirjastoon ja luontoon liittyvät paikat. Koululaisten ympäristösuunnitelmassa (Horelli 1994, 37) haluttu asuinympäristö konkretisoitui seuraavasti:

- rakennukset ja ulkoalueet: mielikuvituksellisia ratkaisuja, pois epäsiisteys, rojut, lasinsirpaleet ja humalaiset
- luonto: luonnon voimakas lisääntyminen yhdyskunnassa, eläimiä
- tekemisen ja toiminnan paikat: jännittävät ja monimuotoiset paikat huvipuistoista kioskiin ja kotieläinpuistoon, pelikentät
- yhdyskunnan palvelut: toimintatilat ja kaupat
- tiet: pihapysäköinti pois, liikenneturvallisuus paremmaksi

Samoin Hämeenlinnassa lasten viesteissä korostuu luonnontilaisten alueiden tärkeys ja liikenneympäristön vaarallisuus. Mielikuvakartat ovat tuoneet Hämeenlinnassa suunnitteluun lasten ympäristöstä aineistoa, jota karttatarkasteluun tai maastohavainnoin olisi ollut mahdotonta tavoittaa. Hämeenlinnan Katuman alueella suurin muutos voimassaolevaan asemakaavaan aiheutui lasten mielikuvakartoille merkitsemän "mansikkapaikan" säilyttämisestä metsäisellä, aurinkoisella kalliolla. Kaksi viisikerroksista asuintaloa poistettiin kaavasta, ja niiden rakennusoikeus siirrettiin matalampana vähemmän tärkeälle metsäalueelle. (Hämeenlinnan kaupunki 1995, 12). Samoin läheisen kallion puisto oli luonnontilaisena tärkeä alueen lapsille. Matkapuhelinmastolle ei annettu pystytyslupaa puistoon. Kielteisen päätöksen perusteluna käytettiin lasten mielikuvakartalla ilmaiseman luonnonmetsän arvoa.

Yhdyskunnan rakenteen tulisi tukea lapsen liikkumista. Jyväskylän Kekkolassa lähileikkialue on 150 metrin etäisyydellä kotiovelta, 500 metrin etäisyydeltä pääsee lähimetsään, ja edelleen elinpiirin kasvaessa kevyen liikenteen väylät johtavat kauemmaksi perhepuistoon.

Eryteisesti lapsiystävällisen asuinympäristön arviointiin on koottu yhteenvedonomaaisesti seuraava kysymyslista (Allas ym. 1992, 49):

- Ovatko eri käyttäjäosapuolet saaneet osallistua suunnitteluun?
- Minkä laajuusella alueella leikkiminen ja toimiminen on mahdollista?
- Ovatko koko ja rakentaminen lapsen mittakaavan mukaisia?
- Ovatko vapaa-alueet toisiinsa kytkettyjä "mahdollisuuksien ja seikkailun verkostoja"?
- Muodostaako alue lapsen toiminnan ja liikkumisen kannalta riittävän suuren kokonaisuuden?
- Onko alueella yhtenäisiä metsiköitä, rantoja ja oleskelutiloja?
- Näkyykö suunnitelmasta alueen palvelujärjestelmän idea ja rakenne?
- Ovatko suunnitteluasiakirjat selkeitä ja kuvataanko niissä myös suunnitteluprosessin sisältöä ja perusteluja?

Maakuntakaava vaikuttaa lasten asemaan ja arkeen pääosin välillisesti ja epäsuorasti. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lasten näkökulma voitaisiin sivuuttaa. Yleispiirteisessäkin rajauksessa rakennettavien ja rakentamatta jätettävien alueiden välillä sekä virkistyksen ja suojelun aluetarpeiden periaatteissa on aiheellista pitää lasten näkökulma mielessä. Lapsille myös esimerkiksi kulttuuriympäristöt ovat tärkeitä. Mikäli maakuntakaavatasolla ei pidetä lasten näkökulmaa esillä, se unohtunee helpommin myös muuntasoisissa kaavoissa.

5.1.4 Kaavoitus heikomman ehtoilla: vanhukset ja vammaiset kaavassa

Stakesin mukaan kaavamerkinnöissä on erityisesti vanhusten ja vammaisten huomioimisesta vähän esimerkkejä (<http://www.stakes.fi/sva/kaava.htm>, 15.2.2005). Kaavassa asia voi konkretisoida liikkumisesteettömyytenä tai turvallisuutena. Vanhusten ja vammaisten huomioon ottaminen näkyy kaavakarttaa enemmän kaavaselostuksissa ja kaavan tavoitteissa. Esimerkiksi Lapin kunnan keskustan osayleiskaavatyössä (Lapin kunta 1994) kuultiin laatimisvaiheessa muun muassa vanhuksia ja sosiaalisektoria. Vanhusten antama palaute on sisällytetty kaavan tavoiteaineistoon. Kaavassa tavoitteet ovat konkretisoituneet kevyen liikenteen järjestämisenä tai vanhainkodin läheisen maiseman avartamisena sekä lasten näkemisen varmistamisena merkitsemällä esimerkiksi leikkipuisto vanhainkodin lähelle. Tällöin vanhuksat voivat seurata lasten puuhia.

Vanhusten ja vammaisten myönteisen asuinympäristön toteutuminen on epävarmaa niin kauan kuin kaavaselostukseen kirjatulle tavoitteille ei löydy konkreettisia ratkaisuja. Vanhusystävällisen asuinympäristön laatutavoitteet on koottu taulukkoon 2 Suomen Kaupunkiliiton (ym. 1999) tietoja täydentäen (www.stakes.fi/sva, 15.2.2005).

Taulukko 2. Vanhusystävällisen asuinympäristön laatutavoitteet.

Lähiympäristön hahmottaminen	selkeys, maamerkit paikkojen tunnistettavuus
Piha-alue	istutukset ja aitaukset, tasaisuus suojaisuus ja vehreys eri-ikäisten ihmisten tarpeiden huomioon ottaminen
Jalankulkuyhteydet	yhteydet kerhotilaan, kauppaan, puistoon ja muihin palveluihin, reittien turvallisuus ja helppokulkuisuus
Elintarvikekauppa	saavutettavuus/sijainti
Tapaamispaikat	palvelutalo, kerhotilat, kahvilat, puistot
Sosiaali- ja terveyspalvelut	palvelupisteiden saavutettavuus/sijainti
Liikenneyhteydet	matka pysäkillle asunnosta vanhusten käyttämien palveluiden luo yhdyskunnan muihin osiin; sukulaisten ja ystävien, kulttuuri- ja harrastusmahdollisuuksien luo
Turvallisuus	rauhallisuus siisteys valaistus, muita ihmisiä

Stakesin aineistossa ei ole esimerkkejä tuoreemmista lähteistä. Eri tahoilla lienee ajattelu lähes kymmenessä vuodessa kehittynyt ja erilaisten näkökulmien systemaattinen huomioon ottaminen lisääntynyt. Vai onko? Vanhusten ja vammaisten kuuleminen on ja tulee aina olemaan aikaavievää ja aiheuttaa ylimääräistä työtä. Kuitenkin kustannukset kuulematta jättämisestä (myöhemmän erityissuunnittelun ja -rakentamisen sekä palvelujen kustannukset) voivat olla suuret, vaikka ne eivät koidukaan kaavoitusviranomaisten maksettaviksi.

5.1.5 Kaavoitus heikomman ehtoilla: mielenterveellinen kaavassa

Mielenterveyttä tukevassa fyysisessä ympäristössä yhdeksi oleelliseksi seikaksi on havaittu keskeneräisyys (www.stakes.fi/sva, 15.2.2005). Ympäristön keskeneräisyydellä on tarkoitettu väljyyttä, muokattavuutta, mahdollisuutta vaikuttaa itse, erilaisia ajallisia ulottuvuuksia sekä vaeltelumahdollisuutta. Toisaalta keskeneräisyydellä voi olla myös muita merkityksiä, jotka ovat kielteisiä. Asia tulee esiin vaikutusten arviointitekstissä luvusta 5.2 eteenpäin.

Muita asuinympäristön mielenterveellisyttä tukevia tekijöitä ovat Korpelan (1995) ja Tapanisen (1995) mukaan

- kontrastit
- toiminnallisuus, kanssakäyminen
- yhteys luontoon
- esteettisyys, harmonia
- tuttuus, oma reviiri, turvallisuus

Kaavoitus vaikuttaa fyysisessä ympäristössä olevien muistojen ja symbolien säilymiseen. Muistojen kiinnittymisen myötä alueen tietyistä elementeistä tulee ihmiselle henkilökohtaisia symboleja. Yhteiset kokoontumistilat, rakenteellinen yhtenäisyys, muusta ympäristöstä erottuva kokonaisuus ja luonnollisten rajojen määräämä alue tukevat ihmisen kiinnittymistä alueelle, kuulumista yhteisöön ja minuuden rakentamista osana ympäristösuhdetta. (Kauppinen 1994.) Nämä eivät ole ikä- tai muunlaisia ihmisryhmään liittyviä kysymyksiä, vaan olennaisia kaikenikäisille ja kaikenlaisille ihmisille.

Pietarsaaren yleiskaavaan otettiin vuonna 1993 mukaan myös mielenterveyttä tukeva tavoite. Ydinkeskusta määriteltiin alueeksi, jossa on "aikaa ja tilaa sosiaaliselle kanssakäymiselle, tilaisuuksia ja paikkoja kohtaamiseen, luomiseen ja leikkiin". Lisäksi "erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että elävöitetään kaupunkielämää; sellaisia elämänrytmejä ja ajankäyttöä, jotka sallivat kohtaamis- ja vaihdantapaikkojen täyden käytön". (Pietarsaaren kaupunki 1993.)

Mielenterveellisen asuinympäristön tärkein piirre on Sinkkosen (1995) mukaan yhteisön olemassaolo. Yhteisö pitää paremmin ajatukset tässä maailmassa. Yhdessä tekeminen pitää myös yllä pieniä päivittäisiä toimintoja ja auttaa hahmottamaan aikaa. Yhteisö voi olla myös keino estää eristäytymistä, ja sen avulla voi tutustua omaan käyttäytymiseensä ja sen vaikutukseen muihin ihmisiin. Toisin sanoen yhteisö parhaimmillaan harjoittaa ihmisiä toisten ihmisten huomioon ottamiseen.

Mielenterveellisillä asuinalueilla pitäisi olla kaikenikäisiä ihmisiä. Sukupolvien välinen vuorovaikutus luo suvaitsevaisuutta eri ikäryhmien välille. Alueella tulisi olla luonnollisia kohtaamispaikkoja, joissa vaihtaa muutama sana. Suunnittelulla tulisi tukea asumisyhteisöä monin järjestelyin. Esimerkkeinä Sinkkonen (1995) mainitsee roskalaatikoiden sijoittelun paikkaan, jossa ihmiset viivähtäisivät hieman kauemmin ja pyykkitupien suunnittelun siten, että niissä asioisi useampi samaan aikaan. Maakuntakaavan mahdollisuudet vaikuttaa mielenterveellisiin asuinalueisiin ovat varsin vähäiset ja epäsuorat, mutta teeman esillä pitäminen eri kaavoitustasoilla on silti tärkeää.

5.1.6 Erikseen tarkasteltavat lähialueet

Lähialueiden lyhyt esittely

Lähialueet näkyvät kartalla osoitteessa <http://www.paijat-hame.fi/maka/>, jossa voi tehdä haun kohteen nimen mukaan.

Nostava

Nostavan alue sijaitsee Hollolan kuntakeskuksen eteläpuolella, oikoradan varressa. Alueen osayleiskaavaluonnoksessa on pääosin maa- ja metsätalousvaltaista aluetta, maatalousaluetta, maisemallisesti arvokasta peltoaluetta, kyläaluetta ja pientalovaltaista asuntoaluetta. Tavaraliikenteen terminaali-alue sijoittuu oikoradan varteeseen siten, että se ulottuu radalta pitkäköhänä kaistaleena lähelle Hankaanjoen erityisiä ympäristöarvoja omaavaa ranta-aluetta.

Osayleiskaavaluonnos laadittiin syksyn 2004 kuluessa. Alueen maankäytön suunnittelussa tukeudutaan Lahden kaupunkiseudun rakennemallin periaatteisiin ja tavoitteisiin. Nostavan asuinalueita on kaavaluonnoksessa laajennettu,

sen lisäksi että logistiikka-alueelle on tulossa uusia työpaikkoja. Hollolan kunnan oman väestöennusteen mukaan seuraavan 20 vuoden aikana väestönkasvu on kohtalaista. Nostavan alueen työpaikkatavoitteen (700–1000 uutta työpaikkaa vuoteen 2020 mennessä) mukaisesti uusien asuinaluevarausten toivotaan olevan suhteellisen suuria. Kun koko Hollolassa varaudutaan noin 3000 asukkaan lisäykseen vuoteen 2020 mennessä, Nostavan osayleiskaavassa on varauduttu 700–800 asukkaan vaatimaan noin 250–350 asunnon lisästarpeeseen vuoteen 2020 mennessä.

Osayleiskaavan keskeisenä tehtävänä on ollut osoittaa pinta-alallisesti riittävä logististen toimintojen alue ja sen liittyminen sekä oikorataan että Lahden eteläiseen ohitustielinjaukseen. Logistiikka-alueelle on tulossa vähintään yksi uusi tielinjaus (joko eteläinen tai pohjoinen sisääntulo taikka molemmat). Näiden vaikutuksia on selvitetty osayleiskaavaluonnoksen laadinnan yhteydessä. Nostavan osayleiskaavaa koskevaa tietoa löytyy osoitteesta <http://www.hollola.fi/keskus/frame/frame2.htm> (21.9.2005).

Henna

Hennaan suunnitellaan uutta työpaikka- ja asuinalueita. Tarkemmat tiedot alueesta sisältyvät julkaisuun "Hennan alueen kehityskuva" (2004). Hennan alue ympäristöineen on laaja, lähes rakentamaton alue hyvien liikenneyhteyksien varrella. Se sijaitsee oikoradan ja Lahden moottoritien varrella. Matkaa pääkaupunkiseudulle on noin 80 kilometriä. Aluetta ympäröivät Orimattilan, Mäntsälän ja Kärkölän kylät. Alue on mahdollinen sijoittumispaikka sekä yritystoiminnalle että asumiselle. Matkaa Mäntsälään ja Lahteen on noin 20 kilometriä ja Kärkölän ja Orimattilan keskustoihin alle 20 kilometriä. Hennan alue on Uudenmaan ja Päijät-Hämeen raja-alueella.

Työpaikka- ja asuinrakentamisen edellyttämät kaavoitus- ja suunnittelutyöt on käynnistetty vuonna 2004. Rakenteilla oleva, vuonna 2006 valmistuva Kerava-Lahti –oikorata kulkee Hennan alueen kautta. Hankkeen yhteydessä Hennaan rakennettiin vuonna 2004 ohitusraiteita tavaraliikenteen junia varten. Päijät-Hämeen maakuntakaavaluonnoksen voimakkaan väestönkasvun vaihtoehdossa Hennan alueelle osoitettiin muuttumattoman ja maltillisen kasvun vaihtoehtoja enemmän teollisuusaluetta ja/tai logistiikka-alueita sekä asumista moottoritien itäpuolelle. Kaupallisten palvelujen keskittyminen oli merkitty Tuuliharjan alueelle.

Hennan vaikutusalueen kunnista suurin väestönkasvu on ollut Mäntsälässä ja vähäisin Kärkölässä. Tavoiteväkimäärät vuodelle 2020 ovat Päijät-Hämeen liiton mukaan Orimattilan osalta 17 000 asukasta ja Kärkölän osalta 5 250 asukasta sekä Mäntsälän kunnan mukaan Mäntsälän osalta 26 000 asukasta. Väestömäärät vuoden 2003 lopussa olivat Mäntsälässä 17 473, Kärkölässä 4 990 ja Orimattilassa 14 339 asukasta. Hennan alueelle olisi kehityskuvavaihtoehdosta riippuen tulossa vähintään noin 2 000 uutta asukasta. Hennaa koskevaa lisätietoa löytyy osoitteesta <http://www.orimattila.fi/showpage.php?pageid=597&menu=1&varar=100&varsub=418> (21.9.2005).

Urajärvi

Urajärven kylä mainitaan ensi kerran vuonna 1467, mutta lienee ollut asuttu jo varhemmin. Nykyinen kyläkeskittymä sijaitsee Kirilänmäellä. Talot, koulu ja seuratalo sijoittuvat kyläkeskittymän halki kulkevan raitin varrelle. Kylään avautuu peltovainioiden ja rinteiden sekä laaksojen yli näkymä sen pohjoispuolitse kulkevalta Asikkala-Vierumäki –tieltä. Vanha raitti on jäänyt syrjään uuden tielinjauksen myötä. Urajärvellä sijaitsee vuonna 1653 muodostettu Urajärven kartano, joka kuului Heideman-suvulle vuoteen 1916 saakka ja on nykyisin museona. Kartanon ohella toinen kylään vaikuttanut piirre on karjalaisen siirtoväen asuttaminen toisen maailmansodan jälkeen.

Nykymuotoisena Urajärven kyläyhteisöön kuuluu paitsi kylän keskusta lähiympäristöineen, myös Rutalahti, joka on Asikkalan kunnan itäisin kolkka. Vakituisesti Urajärven seudulla asuu noin 400 ihmistä, mutta alueella on myös yli 500 vapaa-ajan asuntoa. Noin 70 ihmistä asuu Rutalahdessa ja loput muualla Urajärven alueella. Suuri osa kyläläisistä on 45–65-vuotiaita. Pääosa heistä hankkii toimeentulonsa lähikeskusten työpaikoissa. Lahteen on matkaa 25, Heinolaan 21, Vääksyyn 15 ja Vierumäelle 10 kilometriä. Urajärven seudun kyläsuunnitelman (2002) mukaan työpaikkoja on kylässä runsaat kolmekymmentä. Perinteisestä maataloudesta saa ansionsa yhä harvempi, mutta maatalousyrittäjien sivulinkeinatorakenne on monipuolinen. Seudulta puuttuvat lähes kaikki palvelut, mutta uusia asukkaita pyritään hankkimaan ja vireää kylätoimintaa ylläpitämään. Keskeinen sijainti, luonto ja kulttuuriympäristö nähdään kyläseudun vahvuuksina. Tärkeintä olisi saada lapsiperheitä alueelle vakinaisiksi asukkaiksi, sillä ikärakennetta ei olennaisesti

paranna esimerkiksi vapaa-ajan asuntojen muuttaminen vakituiseksi tulijoiden kuuluessa tyypillisesti kyläläisten kanssa samaan keski-ikäisten ikäluokkaan. Valtaosa kylän omakotitaloista on omistusasuntoja, vuokralla asuvia on lisäksi jonkin verran. Tyhjiin taloihin on helposti löytynyt ostajat, ja myös uusia omakotitaloja on aivan viime aikoina rakennettu. Urajärven kylän kotisivut löytyvät osoitteesta <http://www.phnet.fi/kylat/urajarvi/default.htm> (21.9.2005).

Ämmälä

Ämmälä sijaitsee Etelä-Lahdessa, Renkomäen kupeessa ja Orimattilan rajalla. Ämmälä on nykyisellään maaseutumaista haja-asutusaluetta, jonne on kuitenkin olemassa julkiset liikenne yhteydet. Alue on laajuudeltaan osapuilleen Nikkilä-Nikkilänmäki -alueen suuruinen. Ämmälään suunnitellaan teollisuus/logistiikka- aluetta sekä noin 200 asunnon lisäystä nykyisten noin neljänkymmenen asunnon täydennykseksi. Täydennysrakentaminen sijoittuisi pääosin alueen pohjoisosaan, kun nykyinen asutus on keskittynyt alueen eteläosaan. Kauppa- ja muita palveluita alueella ei ole.

Valtatie 12

Lahden kaupungin itä-länsisuuntainen ohikulkutie on ollut suunnitteilla jo 1960-luvulta lähtien. Ennen 1980-lukua tehdyt suunnitelmat ja päätökset perustuivat Launeen läpi kulkevaan linjaukseen. 1980-luvun loppupuolella tehdyissä päätöksissä kyseistä linjausta vastaan nousi kritiikkiä, koska asutus on levinnyt lähelle suunniteltua tielinjaa kaavoissa 1960-luvulta lähtien olleesta varauksesta huolimatta. Linjauksesta on luonnollisesti tehty vuosien varrella lukuisia erilaisia selvityksiä ja suunnitelmia. Vahvistaessaan Päijät-Hämeen kokonaisuutukaavan vuonna 1999 ympäristöministeriö jätti voimaan Launeen linjauksen vuodelta 1984. Renkomäki-vaihtoehto jätettiin seutukaavaan katkoviivalla merkinnällä "tien vaihtoehtoinen tai ohjeellinen linjaus". 2000-luvulla valtatie 12:sta on laadittu muun muassa uusi yleissuunnitelma ja ympäristövaikutusten selvitys (kumpikin vuonna 2002). Valtatie 12:ta koskevaa lisätietoa löytyy kattavasti osoitteesta <http://www.paijat-hame.fi/> (21.9.2005).

5.1.7 Kaavamerkinnot ja -määräykset

Maakuntakaavassa alueiden käyttötarkoitus ilmaistaan ensisijaisesti kaavamerkinnoilla. Ympäristöministeriön 31.3.2000 antamassa kaavamerkintöjä koskevassa asetuksessa merkinnät on ryhmitelty merkintätyypeiksi: alueiden käytön kehittämisperiaatteet, osa-alueiden erityisominaisuudet, aluevaraukset sekä viiva- ja kohdemerkinnät. Päijät-Hämeen maakuntakaavassa käytettäviä merkintöjä ja määräyksiä on kuvattu taulukossa 3 taajamien osalta. Taulukon ensimmäisen ja toisen sarakkeen kaavamerkinnoilla ja -määräyksillä on oikeusvaikutuksia. Viimeisessä sarakkeessa esitetyllä toteuttamiskuvauksella ei ole oikeusvaikutuksia, vaan ne ovat esimerkinomaista lisätietoa.

Maakuntakaavassa annetaan maankäyttö- ja rakennuslain mukaisia määräyksiä (MRL 30 §). Suunnittelumääräyksillä ohjataan ensisijaisesti kuntien kaavoitusta ja muuta eri viranomaisten alueiden käyttöä koskevaa suunnittelua. Suojelumääräyksiä on esitetty, jos jotakin aluetta on maiseman, luonnonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava. Virkistys- tai suojelualueilla, liikenteen ja teknisen huollon verkostoilla ja alueilla on voimassa ehdollinen rakentamisrajoitus (MRL 33 §). Rakentamismääräyksillä voidaan tarkentaa rakentamisen perusteita, sallivuutta ja reunaehtoja tai ne voivat koskea myös haitallisten ympäristövaikutusten estämistä tai rajoittamista.

Kaavamerkinnot kuvauksen yhteydessä esitetty viittaus maankäyttö- ja rakennuslain 33 §:ään tarkoittaa, että kyseiseen merkintään liittyy ehdollinen rakentamisrajoitus. Alueella, jolla rakentamisrajoitus on voimassa, ei lupaa rakennuksen rakentamiseen saa myöntää siten, että vaikeutetaan maakuntakaavan toteutumista. Lupa on kuitenkin myönnettävä, jos maakuntakaavasta johtuvasta luvan epäämisestä aiheutuisi hakijalle huomattavaa haittaa, eikä kunta tai muu kyseessä oleva julkisyhteisö lunasta aluetta tai suorita haitasta kohtuullista korvausta. Päijät-Hämeen maakuntakaavamääräykset liittyvät yleismääräyksiä koko maankäyttöluokkaan. Poikkeuksen muodostavat taajama-alueisiin liittyvien kehittämisen kohdealueiden suunnittelumääräykset, jotka on yksilöity kutakin 13 aluetta koskeviksi. Kaavamerkinnot ja -määräykset löytyvät kokonaisuudessaan osoitteesta <http://www.paijat-hame.fi/maka/> (19.9.2005), myös siis maaseutua, liikennettä ja teknistä huoltoa koskevat merkinnät ja määräykset. Taulukossa 3 on esitetty joitakin esimerkkejä taajamien osalta.

Taulukko 3. Taajamiin liittyvät merkinnät ja määräykset (luonnos 29.8.2005/ Riitta Laitinen, Päijät-Hämeen liitto).

MAAKUNTAKAAVAMERKINTÄ Merkinnän kuvaus	MAAKUNTAKAAVAMÄÄRÄYS MRL 30 §	TOTEUTTAMISKUVAUS Esimerkkejä alueiden toteuttamisesta. Ei oikeusvaikutuksia, (viimeistellään myöhemmin)
<div style="background-color: #d9ead3; padding: 2px; text-align: center; margin-bottom: 5px;">A</div> <p>Taajamatoimintojen alue Merkinnällä osoitetaan asumiseen ja muille taajamatoiminnoille, kuten keskustatoiminnoille, palveluille ja teollisuudelle rakentamisaalueita, pääväyliä pienempiä liikennealueita, virkistys- ja puistoalueita sekä yhdyskuntateknisen huollon alueita sekä näiden tarvitsemia laajentumisalueita.</p>	<p>SUUNNITTELMÄMÄÄRÄYS: Alueiden yksityiskohtaisemmassa kaavoituksessa tulee ottaa lähtökohdaksi taajaman rakenteellinen eheyttäminen. Alueiden käyttöönottossa ja mitoituksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota tarkoituksenmukaiseen toteuttamisjärjestykseen, ympäristön laatuun ja toiminnalliseen joustavuuteen. Alueelle ei tule sijoittaa ympäristöhäiriötä tuottavaa teollisuutta ja varastointia. Alueen yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on turvattava päivittäisten palveluiden saatavuus, riittävät kanssakäymis-, ulkoilu- ja virkistysmahdollisuudet sekä ulkoilureittien jatkuvuus taajamien sisällä, asuinympäristön selkeys ja esteettömyys.</p>	<p>Taajamatoimintojen alueet sisältävät sekä tiiviitä kaupunkimaisesti rakennettuja kaupunkien tai suurempien kuntakeskusten alueita että väljemmin rakennettuja pientalovaltaisia alueita. Alueiden tehokkaan rakentamisen ja keskeisen sijainnin vuoksi erityistä huomiota kiinnitetään rakentamisen laatuun, vapaa-alueiden laatuun ja riittävyteen, ympäristöhäiriöiden minimointiin sekä palvelujen riittävyteen ja liikenteen sujuvuuteen ja liikenneturvallisuuteen. Alueiden toiminnalliseen joustavuuteen kuten vanhan rakennuskannan hyödynnettävyyteen, palveluiden järjestämismahdollisuuksiin, väestön ikä- ja sukupuolijakauman huomioimiseen sekä ikäryhmien sekoittumiseen kiinnitetään huomiota. Alueiden käyttö suunnitellaan tarkemmin yleis- ja asemakaavoilla. Metsätalouskäyttö voi jatkua tarvittaessa.</p>
<div style="background-color: #d9534f; color: white; padding: 2px; text-align: center; margin-bottom: 5px;">C</div> <p>Keskustatoimintojen alue Merkinnällä osoitetaan palveluiltaan kaupunkitasoisten palvelu-, hallinto- ja muiden toimintojen sekä asumisen alueita niihin liittyvine liikennealueineen ja puistoineen. Merkinnän osoittamalle alueelle voidaan sijoittaa vähittäiskaupan suuryksiköitä.</p> <div style="background-color: #d9534f; color: white; padding: 2px; text-align: center; margin-bottom: 5px;">c</div> <p>Keskustatoimintojen alue (kohdemerkintä) Merkinnällä osoitetaan palveluiltaan kuntatasoisten palvelu-, hallinto- ja muiden toimintojen sekä asumisen alueita niihin liittyvine liikennealueineen ja puistoineen. Merkinnän osoittamalle alueelle voidaan sijoittaa vähittäiskaupan suuryksiköitä</p>	<p>SUUNNITTELMÄMÄÄRÄYS: Yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa ja kehittämisessä tulee alueelle sijoittaa toimintoja niin, että keskustat säilyvät elävinä, toimivina, kulttuurihistorialtaan korkeatasoisina, esteettöminä ja turvallisina. Liikennejärjestelyillä tulee erityisesti turvata joukko- ja kevyen liikenteen sujuvuus. Vähittäiskaupan suuryksiköiden toteuttamisen ajoittamisessa on otettava huomioon kaupunkiseudun palvelurakenteen tasapainoinen kehittäminen siten, ettei palvelutarjonnassa aiheudu alueellisia tai väestöryhmittäisiä palvelujen saavutettavuuteen haitallisesti vaikuttavia muutoksia. Alueella sijaitsevat valtakunnalliset ja maakunnalliset kulttuurihistoriallisesti tai maisemallisesti arvokkaat alueet, kohteet ja ominaispiirteet tulee ottaa huomioon. Päijät-Hämeen kulttuuriympäristö- ja maisema-arvot on esitetty maakuntakaavaselostuksen liiteaineistossa.</p>	<p>Keskusta-alueet erottuvat taajamarakenteessa suurella rakennustehokkuudellaan. Keskustat ovat tiiviitä taajaman omaleimaisuutta korostavia asunto- ja työpaikka-alueita. Alueilla on asuinkerrostaloja, liikerakennuksia ja julkisia rakennuksia sekä aukioita ja toreja. Taajaman keskeisimmät palvelut sijaitsevat alueilla. Puisto- ja katualueet ovat viimeisteltynä, hyvin hoidettuja ja valaistuja. Keskustatoimintojen alueilla kohtaavat kaikki liikennemuodot ja alueet ovat kaikkina vuorokauden aikoina taajaman vilkkaimpia alueita. Keskeisen merkityksen vuoksi erityistä huomiota kiinnitetään keskusta-alueilla kulttuurihistorialliseen perintöön, rakentamisen ja vapaa-alueiden laatuun, ympäristöhäiriöiden minimointiin sekä liikenteen sujuvuuteen, erityisesti paikoitusjärjestelyihin sekä joukkoliikenteen ja kevyen liikenteen edellytyksiin. Alueiden käyttö suunnitellaan tarkemmin yleis- ja asemakaavoilla.</p>
<div style="background-color: #d9534f; color: white; padding: 2px; text-align: center; margin-bottom: 5px;">ca</div>	<p>SUUNNITTELMÄMÄÄRÄYS: Alakeskusten suunnittelussa, yksityiskohtaisemmassa kaavoituksessa ja</p>	<p>Alakeskuksista löytyvät tärkeimmät kaupalliset ja julkiset palvelut laajalle väestöpohjalle. Ne ovat saavutettavissa hyvin kevyellä ja julkisella liikenteellä.</p>

<p>Keskustatoimintojen alakeskus (kohdemerkintä) Merkintää käytetään osoittamaan seudullisesti merkittäviä keskustatoimintojen alakeskuksia.</p> <p>Merkinnän osoittamalle alueelle voidaan sijoittaa sellaisia vähittäiskaupan suuryksiköitä, jotka palvelevat alakeskuksen vaikutusalueen asukkaita.</p>	<p>kehittämisessä tulee asukkaille varata esteettömästi ja turvallisesti saavutettavissa olevat kaupallisten ja julkisten palveluiden alueet.</p> <p>Alueella ei saa sijoittaa seudullisesti tai maakunnallisesti merkittäviä vähittäiskaupan suuryksiköitä.</p> <p>Alakeskuksen vaikutusalueen asukkaita palvelevien vähittäiskaupan suuryksiköiden toteuttamisen ajoittamisessa on otettava huomioon kaupunkiseudun palvelurakenteen tasapainoinen kehittäminen siten, ettei palvelutarjonnassa aiheudu alueellisia tai väestöryhmittäisiä palvelujen saavutettavuuteen haitallisesti vaikuttavia muutoksia.</p>	
<p>km</p> <p>Vähittäiskaupan suuryksikkö (kohdemerkintä) Merkintää käytetään osoittamaan vähintään seudullisesti merkittäviä, vähittäiskaupan suuryksiköitä.</p>	<p>SUUNNITTELMÄÄRÄYS:</p> <p>Vähittäiskaupan suuryksiköiden toteuttamisen ajoittamisessa on otettava huomioon kaupunkiseudun palvelurakenteen tasapainoinen kehittäminen siten, ettei palvelutarjonnassa aiheudu alueellisia tai väestöryhmittäisiä palvelujen saavutettavuuteen haitallisesti vaikuttavia muutoksia.</p> <p>Vähittäiskaupan suuryksiköiden tarkempaa sijaintia suunniteltaessa tulee minimoida liikenteen aiheuttamat haittavaikutukset.</p>	<p>Vähittäiskaupan suuryksiköitä ovat kaavalaatimisvaiheessa olleet esimerkiksi Lahdessa Launeen alueella toimivat City-Market, Euro-Spar ja Prisma. Tyypillistä niille on, että niissä asioidaan kuntarajoista ja lähipalveluista riippumatta. Ne sijoittuvat liikenteellisesti hyvin.</p>
<p>P</p> <p>Palvelujen alue</p> <p>p</p> <p>Palvelujen alue (kohdemerkintä) Merkinnällä osoitetaan seudullisesti merkittävien julkisten tai yksityisten palvelujen ja hallinnon alueita.</p>	<p>SUUNNITTELMÄÄRÄYS:</p> <p>Eryistä huomiota tulee kiinnittää alueen liikenteen toimivuuteen, ympäristön hyvään laatuun sekä luonteviin yhteyksiin ympäröiville alueille.</p> <p>Alueen käyttöä suunniteltaessa tulee varmistaa riittävä väljyys ja joustavuus tulevan kehityksen tarpeita varten.</p>	<p>Palvelujen ja hallinnon alueet ovat suurten laitosten ja paljon tilaa vaativan kaupan alueita. Tällaisia ovat mm. useampaa kuntaa palvelevat sairaalat, oppilaitokset, tutkimuslaitokset, urheilupuistot ja huonekalu-, rauta- ja autokauppoja sisältävät alueet.</p> <p>Alueet sijaitsevat usein taajamien ulkopuolella, joten liikenteen toimivuuteen, pysäköintipaikkoihin ja julkisen liikenteen yhteyksiin sekä yhteyksiin ympäröivään luontoon on kiinnitetty erityistä huomiota.</p> <p>Alueiden käyttö suunnitellaan tarkemmin yleis- ja asemakaavoilla.</p>
<p>TP</p> <p>Työpaikka-alue Merkinnällä osoitetaan monipuoliset työpaikka-alueet, joissa voi olla toimisto- ja palvelutyöpaikkoja, asumista sekä ympäristöhäiriöitä aiheuttamatonta teollisuutta ja varastointia.</p>	<p>SUUNNITTELMÄÄRÄYS:</p> <p>Eryistä huomiota tulee kiinnittää alueen liikenteen toimivuuteen ja toteuttamisjärjestykseen.</p> <p>Teollisuus alueella tulee olla ympäristöystävällistä pienteollisuutta, joka ei vaadi laajoja varastoalueita.</p>	<p>Palvelujen ja teollisuustoimintojen alueet ovat liikenteellisesti hyvin sijoitettavia yhtenäisiä työpaikka-alueita, joilla on palvelu- ja pienteollisuusyrityksiä.</p> <p>Alueet poikkeavat tavallisista teollisuusalueista keskeisen sijaintinsa ja edustavan ympäristönsä puolesta.</p> <p>Alueen liikenteen toimivuuteen, pysäköintipaikkoihin ja julkisen liikenteen yhteyksiin on kiinnitetty erityistä huomiota.</p> <p>Alueiden käyttö suunnitellaan tarkemmin yleis- ja asemakaavoilla.</p>
<p>T</p>	<p>SUUNNITTELMÄÄRÄYS:</p> <p>Eryistä huomiota tulee kiinnittää alueen liikenteen toimivuuteen ja toteuttamisjärjestykseen.</p>	<p>Teollisuusalueet ovat työpaikka-alueita, joilla teollisesta tuotannosta tai muusta toiminnasta johtuen voi syntyä ympäristöä häiritsevää melua tai muuta häiriötä. Alue on eristetty asuntoalueista sekä tie- ja peltomaisemasta suojaistetuksin.</p>

<p>Teollisuus- ja varastoalue</p> <p>Merkintää käytetään osoittamaan seudullisesti merkittäviä teollisuus- tai varastotoimintojen alueita.</p>	<p>Alueen suunnittelussa tulee kiinnittää huomiota tarkoituksenmukaiseen tiiviyyteen ja joustavuuteen sekä yhtenäiseen rakennustapaan.</p> <p>Teollisuuskortteleilla tulee ottaa huomioon riittävät suojavyöhykkeet häiriölle alttiiden toimintojen rajoille sekä maisemallisesti merkittävälle alueelle ja pääteiden varsille.</p>	<p>Tuotantotoiminnan ohjauksessa on varmistettu, ettei riskitoimintoja sijoitu pohjavesien muodostumisalueille.</p> <p>Liikenteen sujuvuuteen alueella kiinnitetään erityistä huomiota. Alueen mainonta ja ajo-ohjeet esitetään keskitetysti alueen laidalla.</p> <p>Alueiden käyttö suunnitellaan tarkemmin yleis- ja asemakaavoilla.</p>
<p>kk</p> <p>Kehittämisen kohdealue</p> <p>Merkinnällä osoitetaan kaupunki ja kuntavyöhykkeitä, joihin kohdistuu maakunnallisesti tai seudullisesti tärkeitä alueidenkäytöllisiä kehittämistarpeita.</p>	<p>SUUNNITTELMÄÄRÄYS koskee kaikkia alla yksilöityjä kehittämisen kohdealueita:</p> <p>Tarkemmassa suunnittelussa ja kehittämisessä tulee asumisen ja työpaikkatoimintojen liikennejärjestelyjen ajoitus ja toiminnalliset muutostarpeet tulee sovittaa niin, että liikenteen haitat ovat mahdollisimman vähäiset.</p> <p>Alueiden toteuttamisjärjestyksessä tulee turvata kaikkien väestöryhmien palveluiden saatavuus.</p>	<p>Alueidenkäytöllisiä kehittämistarpeita ovat mm. laajat toiminnalliset muutos- ja kehittämistavoitteet kuten kuntien yhteistyö palvelutuotannossa (koulut, terveydenhoito, kunnallistekniikka jne.) uusien asuin-, palvelu- ja työpaikka-alueiden toteuttaminen ja niihin liittyvien liikennejärjestelyjen kehittäminen.</p> <p>Toiminnalliset muutokset ovat usein niin merkittäviä, että niiden toteuttamisen kannalta on tärkeää laatia yleiskaava, jota tarkennetaan asemakaavoilla.</p>

5.2 Tasapainoinen ja tasa-arvoinen elinympäristö

Esteetön asuminen ja rakentaminen sekä liikkuminen

Asumisen, rakentamisen ja liikkumisen esteettömyys on lähinnä muuntasoiisiin kaavoihin kuin maakuntakaavaan liittyvä asia. Maakuntakaavan keinot vaikuttaa esteettömyyteen ovat varsin rajalliset. Ottaen huomioon esimerkiksi väestön nopean ikääntymisen esteettömyyttä on kuitenkin aiheellista tarkastella myös tässä raportissa. Tapanisen ja Kauppisen (1999) mukaan hyvinvointia edistävän kaavan edellytyksiin kuuluvat

- yleiset edellytykset
 - kaavoitus heikomman ehdoilla
 - liikkumisesteettömyys
- erityiset edellytykset
 - lähipalveluverkosto
 - asumisen ja palveluiden integrointi
 - monikäyttöiset tilat (tässä raportissa lähinnä kuntien huomioon otettavaksi kysymykseksi, esim. virkistysalueilla ja väestön ikärakenteen muutoksen kautta)

Näiden kaikkien edellytysten voidaan katsoa kuuluvan esteettömän asumisen, rakentamisen ja liikkumisen piiriin. Aihe liittyy kaikille sopivaan suunnitteluun (Design for All). *Koko väestön* kannalta esteettömyys antaa toiminta- ja liikkumismahdollisuuksia lähiympäristössä ilman kulkuvälineitä ja apuneuvoja sekä lisää mahdollisuuksia monipuoliseen asukasrakenteeseen ja näiden myötä yhteisölliseen elämänlaatuun ja vuorovaikutukseen. Viihtyvyys ja liikenneturvallisuus voivat lisääntyä. Lyhyen ja pitkän aikavälin kustannuksissa on eroa – suunnittelu ja toteuttaminen ovat kalliita lyhyellä aikavälillä, mutta pitemmällä aikavälillä esteettömyys on kustannustehokasta.

Tapanisen ja Kauppisen (1999) mukaan liikkumisesteettömyys kaavassa tarkoittaa tarkemmin sanottuna seuraavaa. "Esteetön asumis- ja liikkumisympäristö on ensimmäinen edellytys erilaisten ihmisten suoriutumiseksi, kotona asumiselle ja lähipalveluiden saavuttamiselle. On tarkoin pohdittava, kuinka eritasoisissa kaavoissa voidaan edesauttaa esteettömän liikkumisympäristön aikaansaamista. Asemakaavan liikkumisesteettömyys voi olla esimerkiksi portaaton sisäänkäynti, portaaton pääsy asuntoihin ja yhteisiin tiloihin, hissillisyyden vaatimus, ohjeita maantasokerroksen käytöstä, vaatimus palvelutilojen saavutettavuudesta jne. Yleiskaavaan voidaan sisällyttää myös esteetöntä liikkumista lisääviä mahdollisuuksia, kuten yhdyskuntarakenteen tiivistäminen, yksityisautoilun tarpeen vähentäminen, sosiaalisten vaikutusten arvioiminen jne." Yleiskaavasta sanottu pätee myös maakuntakaavaan. Esteettömyys käsitetään tässä raportissa laajemmin kuin liikkumisesteettömyytenä, kaikki hyvinvointia edistävän kaavan edellytykset käsittävänä.

Monikäyttöisten tilojen vaatimuksesta Tapaninen ja Kauppinen (1999) toteavat, että ne "ovat eri aikana eri toimijoiden käytössä. Niitä voi rahoittaa ja hallinnoida yksi tai useampi taho. Tyypillisiä tämänkaltaisia tiloja ovat usean eri hallintokunnan korttelitalot, koulut, asukkaiden yhteisesti hallinnoimat asukastalot tai kerrostalon yhteiset tilat. Asunnot voivat myös olla palvelutiloina ja palata asunnoiksi. Lähipalveluverkoston toteuttaminen on helpompaa, jos tilat ovat monikäyttöisiä. Kaavoitusprosessiin tulee sisällyttää tilojen suunnittelun kanssa vuorovaikutteisesti kulkeva toimintojen suunnittelu. Kaavamerkinnot vaativat huolellista pohdintaa. Haluttaessa voidaan osoittaa tietty osuus päätoiminnon pinta-alasta tai rakennusoikeudesta johonkin muuhun toimintaan." Väestön ikärakenteen muutoksen myötä monikäyttöiset tilat ovat entistä tärkeämpiä. Myös virkistys- ja harrastusalueilla tilojen – ei vain rakennusten – monikäyttöisyys tulisi ottaa huomioon sillä tavoin, että "elämänkaarivirkistäytyminen ja -harrastaminen" mahdollistuu. Tämä edistäisi myös tasa-arvoa naisten ja miesten kesken. Vaikka kyse lienee useimmiten yksityiskohtiin menevistä ratkaisuista (vaikkapa kehitteillä olevista keinoista, joissa lasta keinuttava aikuinen voi saada itsekkin liikuntaa), maakuntakaavan toteuttamiskuvauksissa voitaisiin harkita monikäyttöisten tilojen vaatimuksen esille tuomista yleisellä tasolla.

Ikääntyneiden kannalta esteettömyys mahdollistaa itsenäisen elämän kotona pidempään sekä lisää itsenäisyyden tunnetta ylipäänsä. Esteettömyys ikääntyneiden elinympäristössä voi myös helpottaa palveluiden koordinoimista. Elämänkaariasuminen mahdollistuu. *Lasten* kannalta esteettömyys parantaa mahdollisuuksia luoda turvallinen ja monipuolinen ympäristö, mikä lisää heidänkin itsenäisyyttään mielekkäällä tavalla ja helpottaa kulkemista. *Vajaakuntoisten* kannalta mahdollisuudet monipuoliseen asumisrakenteeseen ovat tärkeitä – esimerkiksi mielenterveysongelmaisten ympäristön ei tulisi edistää eristäytymistä vaan päinvastoin. Vajaakuntoisille hyvä ympäristö

on yleensä hyvä myös muille, ja esteettömyys lisää tai säilyttää toimintakykyä ja mahdollisuuksia kotona selviytymiseen. Näiden myötä voidaan päästä kustannussäästöihin myös vajaakuntoisten itsensä eduksi.

Kunnille esteettömyyden mahdollistaminen on lisäkustannus, mutta se voi myös olla markkinointivaltti uusia asukkaita ajatellen (esimerkiksi lapsiperheet), mikä puolestaan johtaa pitemmällä tähtäimellä verotulojen lisääntymiseen ja kunnan parempaan taloudelliseen menestykseen. Kunnallisten palvelujen tarvetta ja tuotantokustannuksia voidaan alentaa, mikä puolestaan johtaa pitemmällä tähtäimellä säästöihin. Esteettömyyden myötä kunnasta voi tulla hyvinvoivempi. Tilojen ja ratkaisujen monikäyttöisyys edistää tehokkuutta ja on näin taloudellisestikin merkityksellistä. Esteettömyyden edistämiseksi ja ylläpitämiseksi eri hallintokuntien yhteistyö kunnassa on kuitenkin välttämätöntä, ja edellytyksiä on luotava myös säännöllä ja ohjeilla. *Elinkeinoelämän* kannalta toimintojen ja palvelujen tavoitettavuus on liiketoiminnallisesti tärkeää, eli markkinointivalttina esteettömyys voi toimia myös sen kannalta. Esteettömyys ohjaa tuotteiden, palvelujen ja toimintojen tuotantoa sekä rakennemuutosta, kun vaihtoehdot monipuolistuvat. Rakentamisessa esteettömyysnäkökulma luo mahdollisuuksia monenlaisiin uusiin innovaatioihin. Esteettömyyden huomioon ottaminen voi myös luoda turvaa ja vakautta elinkeinonharjoittajalle muuttuvassa yhteiskunnassa, kun vaikkapa ikääntyneet asiakkaat eivät joudu luopumaan totutuista kulutusmalleistaan. Voidaan ajatella, että elinkeinonharjoittajan itsensäkin kannalta on eduksi, että ympäristö mahdollistaa hänen oman toimintansa erilaisissa elämäntilanteissa ja -vaiheissa.

Vaikka maakuntakaavassa ei voida puuttua moniin esteettömyyteen vaikuttaviin tekijöihin, asuinalueiden sijoittelulla muuhun toimintaan nähden, liikenneratkaistuilla ja virkistysalueilla voidaan vaikuttaa esteettömyyteen joko myönteisesti tai kielteisesti. Kuntatason kaavoitusratkaisussa on keskeistä jatkaa esteettömyysajattelun toteuttamista, nimenomaan niin, että eri ihmisryhmiä tarkastellaan erikseen vaikutusten erilaisen kohdentumisen havaitsemiseksi.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa ei ole mainittu esteettömyyttä tai siihen liittyviä teemoja.

Esimerkkeiksi valitut lähialueet

Nostava (Hollola)

Uuden logistiikka-alueen ollessa kyseessä esteettömyys ei ole kovin olennaista. Asian huomioon ottaminen myös logistiikka-alueen suunnittelussa voi kuitenkin helpottaa erilaisten työntekijöiden pääsyä alueelle ja tällä tavoin tukea työpaikkojen syntymistä. Mitä tulee asuinrakentamiseen, esteettömyyden huomioon ottaminen sekä uusia että vanhoja asukkaita koskeissa alueen liikkumis- ja liikennejärjestelyissä sekä rakentamisessa ja palveluiden saavutettavuudessa on tärkeää (katso myös Henna koskevaa selostusta alla).

Henna (Orimattila)

Hennan alueella ei ole nykyisin palveluita. Esteettömyyteen vaikuttaa olennaisesti se, rakentaako Orimattilan kunta tai yksityiset alueelle riittävästi palveluita vai onko lähtöolettamuksena se, että työssäkäyvät ihmiset käyvät autoilla marketeissa muualla, esimerkiksi työmatkojen yhteydessä. Alueelle muuttaneen lähinnä työssäkäyvien vanhempien perheitä, joista ehkä käydään toissa pääkaupunkiseudulla. Mikäli alueesta muodostuu tällaisten perheiden "nukkumalähiö", esteettömyys saattaa olla usealle sukupolvelle hankalaa. Muutaman kymmenen vuoden kuluttua (mikä on maakuntakaavan aikajänne asumisen osalta) asujaimisto on kuitenkin osin ikääntynyt. Julkisen liikenteen osalta on pohdittava, saadaanko siitä riittävän hyvä niille, jotka ovat siitä riippuvaisia (esimerkiksi bussit kuntakeskukseen lapsille ja vanhuksille). Uudet muuttajat tarvitsevat lähinnä päiväkotia, koulu-, terveys- ja kauppapalveluita, myöhemmin muutakin. Junaliikenteen voi olettaa palvelevan lähinnä työmatkalaisia. Mikäli Hennaan ei saada asemaa, kysymykseksi nousee myös, kiinnostaako Orimattilan kuntaa siinäkin tapauksessa kehittää jo alkunsa saanutta uutta asuinalueita. Asuinrakentamisessa ja ympäristön rakentamisessa esteettömyys voidaan toki usein ottaa helpommin huomioon uutta rakennettaessa kuin vanhaa korjattaessa (esimerkiksi kevyen liikenteen väylät). Lapsille on olemassa lähialueella kyläkouluja, mutta niihin on jonkin verran matkaa. Alueen vanhojen asukkaiden ympäristö mullistuu varsin perusteellisesti, mutta esteettömyyteen tällä ei liene kielteisiä vaikutuksia. Mitä tulee logistisen alueen esteettömyyteen, asian huomioon ottaminen myös logistiikka-alueen suunnittelussa voi Nostavan tavoin helpottaa erilaisten työntekijöiden pääsyä alueelle ja tällä tavoin tukea työpaikkojen syntymistä.

Urajärvi (Asikkala)

Urajärvi on vanha asikkalalainen kylä, joka on tarkoitus merkitä maakuntakaavassa palvelukyläkeskukseksi. Kyläympäristö ei välttämättä ole asumisen kannalta kovinkaan esteetön, mikäli rakennuskanta on vanhaa. Täydennysrakentamisessa esteettömyys voidaan usein ottaa helpommin huomioon. Toisaalta Urajärven kehittäminen

palvelukyläkeskuksena saattaa antaa toiminta- ja liikkumismahdollisuuksia kodin lähiympäristössä ilman kulkuvälineitä ja apuneuvoja sekä lisätä mahdollisuuksia monipuoliseen asukasrakenteeseen ja yhteisöllisyyteen. Ikääntyneiden ja vajaakuntoisten kannalta palvelukyläkeskuksen kehittäminen mahdollistaneen itsenäisen elämän kotona pidempään. Myös lasten esteettömän liikkumisen kannalta palvelukyläkeskuksen kehittäminen on myönteistä. Mikäli kyläkeskus tiivistyy, liikenneturvallisuuteen tulee kiinnittää huomiota, jotta varsinkin vanhuksat, vajaakuntoiset ja lapset voivat kulkea turvallisesti kasvavasta liikenteestä huolimatta. Maaseudulla valaistus on esteettömyyden kannalta tärkeää. Varsinkin kaupungeista muuttaneet kokevat usein pimeyden ahdistavana, eivätkä totu siihen. Valaistuksen parantaminen ja lisääminen varsinkin täydennysrakentamisen myötä lisää liikkumismahdollisuuksia ja elinympäristön hyödyntämistä. Lasten kannalta valaistuksessa on kyse myös turvallisuudesta koulumatkoilla, varsinkin kun talven liukkailla hiekoitusta ei saada yhtä ripeästi kuin yleensä kaupungeissa ja taajamissa.

Ämmälä (Lahti)

Ämmälä on nykyisellään maaseutumaista haja-asutusaluetta, jonne on kuitenkin olemassa julkiset liikenneyhteydet. Alueelle suunnitellaan noin 200 asunnon lisäystä nykyisten noin neljäkymmenen asunnon täydennykseksi. Alue on laajuudeltaan osapuulle Niskilä-Nikkilänmäki -alueen suuruinen. Täydennysrakentaminen sijoittuisi pääosin alueen pohjoisosaan, kun nykyinen asutus on keskittynyt alueen eteläosaan. Kuten Urajärvenkin osalta, Ämmälässä voidaan ottaa uutta rakennettaessa esteettömyys huomioon. Tämä helpottanee nykyisten asukkaiden liikkumista ja toimintaa sekä mahdollistaa elämäntapa-asumisen uusille asukkailla. Liikkumismahdollisuuksien ja liikennejärjestelyjen on kuitenkin pysyttävä mahdollisimman hyvin linjassa lisääntyvän asukasmäärän kanssa, jotta vaaroja ei seuraa ruuhkaisuudesta, liikennejärjestelyjen väliaikaisuudesta ja ratkaisuista, joissa ei ole otettu huomioon alueen asujaimiston tarpeita ja erityispiirteitä. Kauppa- ja muut palvelut lienee jatkossakin haettava kauempaa, sillä alueen asukasmäärä ei kasvaessaankaan liene riittävä julkisten ja yksityisten palvelujen alueelle sijoittumisen kannalta.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset (Lahti)

Kumpikin linjaus vaikuttaa esteettömään asumiseen ja liikkumiseen. Launeen linjauksen myötä alueen asukkaiden lähivirkistysmahdollisuudet heikkenevät. Nykyiset etelä-pohjoissuuntaiset kevyen liikenteen yhteydet ja virkistysreitit katkeavat, mutta ne korvataan uusilla reiteillä. Asiointimatkat kävellen saattavat pidentyä. Uusien kevyen liikenteen reittien sijoittelu ja suunnittelu ovat keskeisiä esteettömyyden kannalta. Renkomäen linjaus sijoittuu kaupunkirakenteen ulkopuolelle, joten sen estevaikutus paikallisten asukkaiden jokapäiväisillä kulkureiteillä on pienempi. Esteettömyyskysymykset tulee ottaa huomioon myös uuden linjauksen rakennusaikana.

Paikkojen ja palveluiden saavutettavuus: uusien alueiden sijainti ja palvelujen saavutettavuus nykyisen palveluverkon suhteen

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat paikkojen ja palvelujen saavutettavuuden osalta esimerkiksi olemassa olevien julkisten palvelujen hyödyntäminen, julkisten palvelujen lisärakentamistarve, julkisten ja kaupallisten palvelujen saavutettavuus, julkisten ja kaupallisten palvelujen yhdistelymahdollisuus, nykyisen kauppaverkon kehitysedellytykset, lähipalvelujen asema ja kulttuuripalvelut.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa on palveluihin liittyen mainittu muun muassa, että

- Kaavaehdotukseen asuminen sijoitetaan kehittämisvyöhykkeille ja kyliin niin, että julkiset ja kaupalliset peruspalvelut ovat järjestettävissä. Tutkitaan alueet, joissa kunnat voivat hoitaa palvelut yhteistyössä.
- Esitetään kaavaehdotuksessa selvityksiin perustuen riittävät alueet erikoistavarakauppaa ja päivittäistavarakaupan suuryksiköitä varten.
- Painotetaan kaavaehdotuksessa asumisen ja elinkeinoelämän sijoittumista kehitysvyöhykkeille.

Tapanisen ja Kauppisen (1999) mukaan yksi hyvinvointia edistävän kaavan edellytyksistä on lähipalveluverkoston näkyminen kaavassa. Asumista ja erilaisia palveluita tulee tarkastella yhtenä kokonaisuutena. Sosiaali- ja terveystoimen palvelurakenteen muuttuminen avohoitopainotteiseksi asettaa aikaisempaa suurempia vaatimuksia asumis- ja lähipalveluille. Lähipalveluverkosto muodostuu alueen julkisista, yksityisistä ja asukkaiden omaehtoisista palveluista, joille on varattava tiloja. Palveluiden tarve vaihtelee eri aikoina, joten tiloja on voitava käyttää eri aikoina eri tarkoitukseen. Myös asunnot voivat olla lähipalveluverkoston osia, esimerkiksi niin sanotut asuntopäiväkodit, ryhmäperhepäiväkodit, palveluasunnot, palveluasuntoryhmät, ryhmäasunnot, kotipalvelun tukipisteet ja niin edelleen. Lähipalveluverkosto korvaa osaltaan laitospalveluita, jonka volyyymi vähenee. Yleiskaavaa laadittaessa on

yhteistyönä tarkasteltava lähipalveluverkostoa sekä toiminnallisena että tilallisena kokonaisuutena ja kokonaisvolyymina. Mikäli lähipalvelut eivät yksittäisinä tonttivarauksina näy, toteutuminen on syytä varmistaa erikseen hyväksyttävässä asiakirjassa. Asemakaavassa tulee täsmentää lähiverkoston toimintamalli ja esittää tilavaraukset. (Tapaninen ja Kauppinen 1999.) Mitä tulee maakuntakaavaan, lähipalveluverkoston vaikuttavat ainakin kaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa mainitut seikat sekä uusien asutusalueiden koko (tuleva asukasmäärä), liikkumisyhteydet ja haja-asutusalueita koskevat ratkaisut.

Lähipalvelut ovat keskeisiä paitsi koko väestölle, varsinkin ikääntyneille, lapsille ja lapsiperheille sekä vajaakuntoisille. Kuntien ja elinkeinoelämän kannalta palvelujen saavutettavuus on myös tärkeää. Ikääntyneille ja vajaakuntoisille lähipalvelut edesauttavat kotona selviytymistä ja näin tuovat itsenäisyyttä, viihtyvyyttä ja kustannussäästöjä. Kunnalle palvelujen hyvä saavutettavuus voi olla myös markkinointivaltti, samoin kuin elinkeinoelämälle. Kunnalle on kuitenkin keskeistä se, että palvelut palvelevat riittävän kokoisia alueita, ja tässä seudulliset palvelut ja seudullinen yhteistyö voivat olla suotavia. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä todettiin, että on pohdittava sitä, voisivatko yksityiset palvelut parantaa palvelutasoa haja-asutusalueilla. Tällainen ajattelu ei kuitenkaan saisi johtaa olemassa olevien julkisten palvelujen alasajoon. Yksityisten palvelujen kustannustehokkuus harvaan asutulla maaseudulla voi osoittautua sellaiseksi, että liiketaloudellisesti ajattelevat eivät ryhdy siellä toimimaan, varsinkaan pitkäjänteisesti.

Uusien asuinalueiden sijoittaminen kauas nykyisestä palveluverkosta lisää tarvetta kulkemiseen. Ikääntyneiden ja lasten kannalta omaehtoisen käyttämisen tulisi olla mahdollista ilman kuljettamistarvetta. Vajaakuntoisille on saatavissa kuljetuspalveluja, mutta jotkut palvelut saattavat edellyttää tarvitsijan siirtymistä asumaan palvelun lähelle. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä nousi esiin se, että kuntien kannalta palvelujen läheisyys saattaa joissakin tapauksissa lisätä liiankin helppoa hakeutumista esimerkiksi terveystoimen palveluihin. Vähäisten väärinkäytösten tai ajattelemattomuuden vuoksi ei kuitenkaan pitäisi luopua lähipalveluperiaatteesta. Kunnille palvelujen saavutettavuus voi olla myös maankäyttökysymys – kilpailevien tarpeiden ilmetessä joudutaan tekemään priorisointeja, joissa esimerkiksi julkiset palvelut eivät välttämättä asetu ensimmäisiksi. Näin ollen vanhojen alueiden palvelujen tukeminen onkin keskeistä.

Tilojen monikäyttöisyys ja muunneltavuus voivat osaltaan edistää tai estää paikkojen ja palvelujen saavutettavuutta. Johonkin muuhun käyttöön tehdyssä mutta monikäyttöisessä tilassa voidaan tarjota kunnallista palvelua esimerkiksi kerran tai kaksi viikossa, jolloin alueella säilyvät tai sinne voidaan palauttaa julkiset palvelut, jotka muuten olisivat lakkauttamisvaarassa tai ovat jo tulleet lakkautetuiksi. Tässä voisi olla kyse myös julkisten ja yksityisten (kaupallisten) palvelujen yhteistyöstä. Palvelut voivat liikkua, niin ihmisten ei tarvitse, vaan esimerkiksi ikääntyneet ja vajaakuntoiset voivat elää kodeissaan.

Palvelujen saavutettavuudessa on monia tekijöitä, joihin ei maakuntakaavatasolla voi lainkaan puuttua, vaan tämäkin asia on otettava ihmisryhmäkohtaiseen tarkasteluun kunnissa muuntasoisia kaavoja laadittaessa.

Lähialueet

Nostava

Myös logistiikka-alueella on pohdittava saavutettavuutta työmatkaliikenteen sekä työntekijöiden työpäivän aikana tarvitsemien palveluiden osalta. Uudella alueella nämä voidaan ottaa alusta lähtien huomioon. Asuinrakentamisen osalta on eduksi, että Nostavalla on ala-asteen koulu (luokat 1-6) ja päiväkotia, jossa annetaan esiopetusta ja koululaisten iltapäivähoitoa. Ainakin aluksi lasten keskeisistä palveluista osa on valmiiksi tarjolla, ja niiden tulevaisuus tulee turvatuksi. Kuitenkin alueen asukasmäärän lisäys tulee olemaan niin suuri, että nämä palvelut eivät tulevaisuudessa riitäne. Tällöin on pohdittava lisärakentamista tai muualla sijaitsevien palveluiden saavutettavuutta. Muiden palvelujen osalta etäisyydet ovat pitemmät jo alun perin, jolloin uusien asukkaiden myötä saavutettavuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota liikennejärjestelyin.

Henna

Nykyisin Hennan lähistöllä sijaitsevat pienet ala-asteen koulut Orimattilan puolella Mallusjoella (luokat 1-3), Karkkulassa (luokat 4-6) ja Luhtikylässä (luokat 1-6). Näille kouluille alueen asukasmäärän lisäys on tervetullut. Hennan alueen suurin suunniteltu, tuhansien asukkaiden lisäys ei kuitenkaan liene niiden kapasiteetille mahdollinen. Esteettömyyden ohella paikkojen ja palveluiden saavutettavuuteen vaikuttaa se, kuinka todennäköisesti Orimattilan kunta rakentaa tarvittavia palveluita Hennaan tai järjestää liikkumisen palveluihin. Keskeistä on asioiden ajoitus; palveluiden tulo pitkällä viiveellä aiheuttaa pulmia palveluiden saavutettavuudessa, koska uusi alue sijoittuu melko kauas nykyisestä palveluverkosta.

Huonoin mahdollinen skenaario uusien asukkaiden kannalta on tilanne, jossa alue kaavoitetaan asuinkäyttöön ja ensimmäiset asukkaat rakentavat ja muuttavat, mutta toivotusta juna-asemasta ei saadakaan päätöstä. Tällöin alueelle muuttaa uusia asukkaita yhä hitaammin, minkä vuoksi Orimattilan kunnan halu ja mahdollisuudet sijoittaa sinne palveluita ja kehittää liikkumismahdollisuuksia todennäköisesti vähenevät. On päädytty noidankehään, joka koituu varsinkin lasten, vanhusten ja vajaakuntoisten haitaksi. Toisaalta, mikäli asumisen lisäys kohdistuu lähitöllä oleviin nykyisiin kyliin, tilanne on toinen kuin kokonaan uuden alueen osalta. Kuten Nostavallakin, Hennan logistiikka-alueella on pohdittava saavutettavuutta työmatkaliikenteen sekä työntekijöiden työpäivän aikana tarvitsemien palveluiden osalta.

Urajärvi

Paikkojen ja palvelujen saavutettavuus on maaseudulla usein heikohkoa. Palvelut on ajettu alas tai ovat ainakin lähes jatkuvan lakkautusuhan alaisia, vaikka esimerkiksi rakennuksia on saatettu hiljattain korjata ja kehittää. Urajärvellä ei kuitenkaan ole kyseessä uusi alue, jossa olisi Hennan kaltaisia palveluiden sijoittamisen ajoituspulmia. Asukasmäärän noustessa voitaisiin harkita lapsiperheiden, vanhusten ja vajaakuntoisten eniten tarvitsemien palveluiden tuomista kylään vähintäänkin osa-aikaisella periaatteella. Urajärvellä on toimiva ala-asteen koulu, jonka toimintaa asukasmäärän nousu tukisi merkittävästi, ja näin olemassa olevien palveluiden hyödyntäminen lisääntyisi.

Ämmälä

Ämmälästä paikkojen ja palveluiden saavutettavuus on nykyisellään kohtalainen. Arkipäivisin Ämmälään pääsee bussilla Lahden kauppatorilta kerran tunnissa matka-ajan ollessa noin 15 minuuttia. Liikenneyhteydet tuskin vähenevät, jos asutusta tulee alueelle lisää. Lahden keskustan palveluiden saavutettavuus vanhusten, vajaakuntoisten ja lasten osalta sekä autottomien kannalta on melko hyvä. Tosin esimerkiksi uusista asunnoista saattaa tulla kävelymatkaa bussipysäkille niin, että tämä rajoittaa käyttömahdollisuuksia. Lapsille pääsy esimerkiksi kouluun ilman bussikuljetusta olisi toivottava arkiliikunnan tukemiseksi. Lisäksi palvelut on lähdeittävä hakemaan kauempaa lähipalveluiden puuttuessa. Mikäli alueelle tulee melko vähän uutta asutusta, uusien julkisten lähipalveluiden rakentaminen ei liene alueen sijainnin huomioon ottaen todennäköistä. Tämän tulee näkyä alueen markkinoinnissa potentiaalisille uusille asukkailla.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Linjauksilla ei liene juuri vaikutusta paikkojen ja palveluiden saavutettavuuteen. Saavutettavuutta pohditaan tässä tien lähellä asuvien näkökulmasta, ei niinkään tien käyttäjien. Saavutettavuus voi heikentyä, jos kevyen liikenteen tarpeita ei oteta riittävästi huomioon eri ikäryhmien ja eri tavoin liikkumaan kykenevien näkökulmasta.

Liikkuminen

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat liikkumisen osalta esimerkiksi liikenteen toimivuus jalan ja pyörällä, autolla sekä julkisilla kulkuvälineillä, matkojen yhdistelymahdollisuus, yhteydet seudulla, liikenneverkon selkeys ja ruuhkaisuus.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa on todettu, että tulee tavoitella sellaista yhdyskuntarakennetta, jossa joukkoliikenne ja muut kuljetuspalvelut ovat järjestettävissä. Lisäksi tavoitteissa on todettu seuraavaa:

Yhdyskuntarakenteen ohjaus

Liikennealueiden maakuntakaavan tarkoitus on kaksitahainen; tukea sellaista yhdyskuntarakennetta joka ei perustu oman auton käyttöön vaan mahdollistaa palvelujen saavutettavuuden kävellen ja jalan ja joukkoliikenteen hyvän palvelutason ja erilaisten väestöryhmien ja toisaalta maakunnan aluerakenteen hajakeskitystä suosimalla seutukuntakeskuksia Heinolaa, Nastolaa, Orimattilaa, Hollolaa ja Asikkalaa maakuntakeskus Lahden vastapainoksi.

On todennäköistä, että koko väestön samoin kuin ikääntyneiden liikkuminen lisääntyy. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä todettiin, että liikkumista koskevissa asioissa, kuten monissa muissakin, yksilöllisyys on ehkä jopa ylikorostunut. Liikkumismahdollisuuksilla on kuitenkin tärkeä välillinen vaikutus esimerkiksi terveydentilaan. Koko väestön näkökulmasta uuden joukkoliikenteen järjestäminen vaatii laajan väestöpohjan. Uusien asuin- tai työpaikka-alueiden sijoittelussa ja suunnittelussa joukkoliikennenäkökulma tulisi ottaa huomioon. Joukkoliikenteen soveltuvuus

mahdollisimman monelle ja oikoradan mahdollisimman täysipainoinen hyödyntäminen tulisi varmistaa, sillä ruuhkaisuuden lisääntyminen yksityisautoilun myötä aiheuttaa ilman laadun heikentymistä ja ympäristön likaisuutta sekä lisää riskejä erilaisille tienkäyttäjille. Koko väestön kannalta hyvät yhteydet asemille ja riittävä pysäköintipaikkojen määrä niiden lähellä, yhteydet virkistysalueille ja maakunnallinen ulkoiluväyläverkosto ovat myös keskeisiä. Ikääntyneiden kannalta autottoman elämäntavan mahdollisuus on usein välttämätön. Liikkumismahdollisuudet vaikuttavat siihen, onko kotona asuminen mahdollista ja pääseekö käyttämään palveluita sieltä käsin. Palvelulinjat tai muut järjestetyt toimintakyvyn heikentyessä ovat tällöin tärkeitä. Ikääntyneiden liikkumismahdollisuudet vaikuttavat myös turvallisuudentunteeseen, ja niiden avulla voidaan tukea sosiaalisia verkostoja.

Lasten tulisi päästä päiväkotiin, kouluun ja harrastuksiin ilman kuljetusta ainakin osan lapsuusajasta, sillä tällä on vaikutusta terveyteen liikuntatottumusten myötä. Tulisi pohtia, sujuuko kouluun liikkuminen sujuvasti vai luoko kaava edellytykset sille, että taksi tuo ja vie, jolloin ei edistetä lasten arkiliikuntaa. Teiden ruuhkaisuus aiheuttaa kuitenkin lapsille turvattomuutta. Jos tie tulee vaaralliseksi kevyelle liikenteelle esimerkiksi kasvavan liikenteen ja haja-asutusalueiden piennarten kapeuden vuoksi, kunnan on kustannettava taksikyvyt. Lapsiperheille liikkumismahdollisuudet ovat tärkeitä myös sillä tavoin, että yhden auton perheessä joukkoliikenne mahdollistaa lastenvaunujen ja pienten lasten kanssa liikkumisen. Lähipalveluiden merkitys on lapsille ja lapsiperheille suuri. Vajaakuntoisten kannalta matkoja yhdistelevillä matkanjärjestelykeskuksilla on olennainen rooli, ja joukkoliikenteen esteettömyys on heidän kannaltaan myös tärkeää. Liikkumismahdollisuudet edistävät itsenäistä elämää ja turvallisuutta sekä auttavat omatoimisuuden ja sosiaalisten verkostojen säilymisessä.

Kuntien ja elinkeinoelämän kannalta liikkumiselle voitaisiin harkita kehitettävien uudentyyppisiä ratkaisuja julkinen-yksityinen -sektoreiden välimaastoon. Kuntien kannalta uusien asuin- ja työpaikka-alueiden rakentaminen aiheuttaa usein sen, että liikenneväylät eivät pysty vetämään kasvavaa liikennettä. Kunnille kuljetusten tukemisesta ja järjestämisestä tulee lisää kustannuksia, ja lisäksi tie- ja katuverkon kunto ja ylläpitomahdollisuudet riippuvat kuntien taloudesta. Toisaalta paljon kustannuksia aiheutuu silloin, jos ihmisten liikkumismahdollisuudet eivät ole järjestyksessä. Ihmisten liikkuminen antaa elinkeinoelämälle työtä ja mahdollisuuksia ja pitää sitä virkeänä. Yrittäjyys voi lisääntyä. Matkojen yhdistelymahdollisuus sekä yhteydet seudulla tulevat paranemaan Lahden matkakeskuksen valmistumisen myötä. Myös uusien asuinalueiden suunnittelussa ja täydennysrakentamisessa esimerkiksi kyliin matkojen yhdistelymahdollisuuteen (esimerkiksi omalla autolla, bussilla, kävellen tai pyörällä asemalle) tulee kiinnittää riittävää huomiota.

Lähialueet

Nostava

Logistiikka-alueella keskeiset ovat liikenneyhteydet työntekijöille sekä teiden ruuhkaisuuden vaikutus Nostavan lähialueisiin. Nostavaan ei ole nykyisellään työmatkalaisille soveltuvia julkisia liikenneyhteyksiä Lahdesta tai Hollolasta. Työmatkojen tulisi voida sujua joko julkisen liikenteen turvin tai kevyen liikenteen keinoin, jotta työmatkalaiset eivät osaltaan ruuhkauttaisi teitä. Toisaalta logistiikkakeskuksen liikenne aiheuttaa monia muutoksia lähiympäristöön ja lähiseudun teille, mikä on otettava huomioon lähialueella asuvien, erityisesti "päiväväestön" näkökulmasta. Uuden asuinalueen osalta autottomien liikenneyhteydet sekä liikenneturvallisuus liikenteen lisääntyessä myös asumisesta johtuen ovat keskeisiä huomioon otettavia seikkoja.

Henna

Työmatkaliikkumisen mahdollisuudet näyttävät erittäin hyviltä Hennasta Lahti-Helsinki -suuntiin. Myös lähikylistä tulevien osalta matkojen yhdistelymahdollisuudet lisääntyvät huomattavasti henkilöliikenteen aseman myötä. On nopeampaa ajaa omalla autolla pienen taajaman pienelle asemalle kuin suuren taajaman reuna-alueiden halki sen asemalle. Muiden kuin työssäkäyvien osalta tilanne on epäselvä ja riippuu siitä, millaisen suunnitelman mukaan Henna rakennetaan. Koululaisten ja vanhusten tarpeet ovat ratkaistavissa, mutta hyvä julkinen liikenne on tärkeä. Junat eivät liene heille arkikulkuväline. Yleensä julkista liikennettä pyritään karsimaan maaseudulla. Voidaan pohtia, olisiko Hennaan tulossa poikkeuksellisen hyvä julkinen liikenne. Todennäköisesti uusi asutus on omakotitaloasutusta, ehkä jonkin verran hajanaista. Esimerkiksi vanhukset saattaisivat joutua kävelemään laajahkon alueen halki bussilinjan varrelle päästäkseen. Sama koskisi koululaisia, joilla ei tosin yleensä ole liikuntarajoitteita. Kyse on paljolti siitä, miten aluetta markkinoidaan uusille asukkaille; kaupunkilaiset vaikkapa pääkaupunkiseudulla eivät usein tunne maaseudulla asumisen arkea. Uusien asukkaiden petyminen alueeseen voi olla suuri, mikäli odotukset ja markkinointilupaukset eivät

toteudu. Logistiikka-alueen osalta liikenteellinen sijainti on erinomainen. Koska logistiikka-alueelle nimenomaan junarata tuo mahdollisuuksia, sillä ei liene yhtä suuria ruuhkauttavia vaikutuksia liikenteeseen kuin tieliikenteeseen perustuvalla alueella olisi. Hennaan tulevilla työmatkalaisilla olisi henkilöliikenteen aseman myötä mahdollisuus työmatkojen kulkemiseen junalla esimerkiksi Lahdesta, Mäntsälästä ja Helsingistä.

Urajärvi

Urajärvelle johtaa nykyisellään pieni kylätie, jolla pyöräily on hankalaa, mikäli liikenne kasvaa. Bussiyhteydet ovat heikot. Väaksyyntä pääsee kouluvuoden aikaisten vuorojen lisäksi joillakin asiointiliikenteen vuoroilla. Mikäli kylän kehittämisen myötä sinne saataisiin uusia asukkaita, liikenteen toimivuus jalan, pyörällä, autolla ja julkisilla kulkuvälineillä sekä liikenneverkon selkeys ja ruuhkaisuus ovat urajärveläisille tärkeitä. Julkisen liikenteen osalta on kuitenkin todettava, että maaseudulle muuttajilla, esimerkiksi lapsiperheillä, saattavat muut seikat painaa asuin ympäristön valinnassa niin paljon, että he ovat valmiiksi sopeutuneet ajatukseen hakea palvelut kauempaa ja liikkua omalla autolla. Silti hekin ikääntyvät. Vaikka maaseudullakin väestö uusiutuu, eikä ehkä ole 20 vuoden kuluttua yhtä vanhusvoittoista kuin nyt – ja vaikka tulevaisuuden ikääntyneet lienevät tekniikan käyttökokemusten suhteen erilaisia kuin nykyiset – ikääntyminen tulee aina aiheuttamaan samantyyppisiä fysiologisia muutoksia ihmisissä. Näiden muutosten vuoksi on todennäköistä, että esimerkiksi autottoman elämäntavan mahdollisuus on tulevaisuuden ikääntyneille yhtä tärkeä kuin tämän päivän ikääntyneille. On myös otettava huomioon alueen loma-asutus ja sen liikennevaikutukset muun muassa vapaa-ajan asuntojen lisääntyvän kesäajan ulkopuolisen käytön myötä.

Ämmälä

Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä nousi esiin se, että Renkomäen alue Lahdessa on jo nyt tukkoinen, joten Ämmälän kasvaminen voi aiheuttaa vakavia liikennepulmia. Jos lisärakentamista tulee, on kiinnitettävä huomio ajoissa julkiseen liikenteeseen, teiden kuntoon ruuhkautumisen myötä sekä kevyeen liikenteeseen. Lisärakentaminen saattaa parantaa alueen vanhojen asukkaiden mahdollisuuksia autottomaan elämäntapaan, mikäli liikenneyhteydet paranevat.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Huomiota on kiinnitettävä varsinkin liikenteen toimivuuteen linjauksen ympäristössä jalan ja pyörällä, eli kevyen liikenteen reittien sijoitteluun ja suunnitteluun eri ikäryhmien näkökulmasta. Lisäksi julkisen liikenteen reitit ja pysäkkien sijoittelu ovat tärkeitä. Liikkumista koskevat näkökohdat otettu tarkasti huomioon useampaan kertaan tehdyissä YVA-arvioinneissa.

Paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistäminen

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistämisen osalta esimerkiksi sosiaaliset verkostot, alueellisen ja sosiaalisen eriytymisen lisääntyminen joidenkin asuinalueiden taantumisen myötä, paikallisten palvelujen tukeminen tai peruspalvelujen etäntyminen tarvitsijoista sekä yksinäisyys perherakenteiden muutoksissa.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa ei ole identiteettiä koskevia mainintoja, mutta yhteisöllisyyteen epäsuorasti liittyen on todettu tavoitteeksi kyläyhteisöjen elinkelpoisuuden kehittäminen. Kyläsuunnitelmien analyysissa oli noussut esiin kylien yhteisöllisyys ja sosiaalinen pääoma. Taajamien osalta ei ole pohdittu yhteisöllisyyttä.

Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmän mukaan koko väestön kannalta keskeisiä ovat lähimmäisapu ja sosiaalinen hyvinvointi. Yhteisöllisyyteen kuuluu oma vastuu ja vastuu muista, mikä lisää myös turvallisuutta. Teemaryhmässä nousi esiin se, että yksilön vastuun tulisi lisääntyä, samoin järjestöjen roolin. Kuitenkin nykyisessä, yksilöllisyyteen jo varsin pitkälti nojaavassa yhteiskunnassa maakuntakaavalla voisi olla eheyttävä rooli. Syrjäytyminen esimerkiksi moniongelmaisuuksien myötä on lisääntynyt, joten se, miten kaava voi tukea sosiaalisen yhteiselon lisääntymistä tai uudelleen löytymistä on haaste. Omien alueiden erityispiirteiden säilyttäminen siten, että kulttuurihistorialliset arvot nousevat hyvin esiin on maakuntakaavassa uusien asuin- ja työpaikka-alueiden sijoittamisessa ja täydennysrakentamisessa tärkeää. Toisaalta täydennysrakentamisella voidaan luoda lisää kysyntää paikalliselle keskukselle, kuten lähikaupalle tai kirjastolle, mikä puolestaan on identiteetin ja yhteisöllisyyden kannalta hyödyksi. Keskeistä on myös, miten sosiaalista eriytymistä asuinalueiden välillä voitaisiin estää ja näin osaltaan vähentää yksinäisyyttä ja turvattomuutta esimerkiksi ikääntyneiden keskuudessa.

Kylien tukeminen parantaa sosiaalisia verkostoja, mikä puolestaan lisää ikääntyneiden turvallisuutta ja voi vaikuttaa myönteisesti kotihoitomahdollisuuksiin. Ikääntyneiden osalta myös naapuriapu on tärkeää, lasten kannalta puolestaan paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistäminen tapahtuu luontevasti koulun ja päiväkodin puitteissa. Muutoin palvelujen monimuotoisuus alueella lisää lasten kontakteja eri ikäryhmiin. Tämä korostaa jälleen lähipalvelujen tarvetta; palvelujen tukeminen lisää omatoimisuutta. Peruspalvelujen etäännyminen tarvitsijoista puolestaan heikentää identiteettiä ja yhteisöllisyyttä, kun ihmisille tulee tunne, että elinympäristössä ei ole jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistämiseksi alueen vanhat asukkaat ovat keskeisessä roolissa – tässä onkin haastetta esimerkiksi kaavoitusasioista tiedottamisessa, jotta vanhat asukkaat tietävät, mitä on odotettavissa ja osaisivat valmistautua uusien asukkaiden tuloon ja asujaimiston piirteiden monipuolistumiseen (esimerkiksi siirtyminen maatalousvaltaisesta myös monia muita elämänmuotoja sisältävään yhteisöön).

Vajaakuntoisten kannalta tärkeää olisi voida kuulua johonkin ryhmään, joten heille identiteetin ja yhteisöllisyyden edistämiseksi ovat liikkumismahdollisuudet esimerkiksi päiväkeskuksiin olennaiset. Toisaalta alkoholistit ja mielenterveyskuntoutujat eivät välttämättä halua olla yhteisössä. Yhteisöllisyyden aikaansaamaan sosiaaliseen kontrolliin voi kuitenkin liittyä myös positiivinen näkökulma – esimerkiksi lasten ja nuorten tunne siitä, että aikuiset välittävät. Sanotaanhan, että lapsen kasvattamiseen tarvitaan kokonainen kylä. Tämä voi vähentää esimerkiksi ilkivaltaa ja mielenterveysongelmia ja näin säästää kustannuksia merkittävästi, puhumattakaan lapsen tai nuoren elämän tasapainoisen perustan muodostumisesta. Mitä tulee yksinäisyyteen, yhteisöllisyyden edistämisen tarve korostuu paitsi eri ikä- ja muissa ihmisryhmissä, myös siksi, että yksin asuvien asuntokunnat lisääntyvät varsinkin kaupungeissa. Lisäksi avioerot ovat yleisiä, ja yksinhuoltajille tukiverkostot ja yhteisöllisyys voivat tuoda arkeen lisää selviytymiskeinoja.

Kunnan resursseja voi vapautua yhteisöllisyyden edistyessä vaikkapa omaehtoisen harrastustoiminnan kautta, eli toimintaa voidaan järjeistää kunnan keskittyessä vaativampiin palveluihin ja tehtäviin. Kuitenkin esimerkiksi monet lähipalveluja ja liikkumismahdollisuuksia koskevat päätökset ovat kunnallisia päätöksiä, tai ainakin kunnallisilla päätöksillä on niihin välillistä vaikutusta. Sosiaalisen eriytymisen ennaltaehkäiseminen kunnassa vähentää pitkällä tähtäimellä kustannuksia, ja vahvan yhteisöllisen identiteetin omaava kunnalla (tai seudulla tai maakunnalla) on myös imagovaltti, joka elävöittää sen ilmettä. Kunnat voivat tukea yhteisöllisyyttä varsin vähän kuluja aiheuttavilla keinoillakin. Kunnan vuorovaikutus asukkaiden kanssa on tärkeää paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistämiseksi, ja tässä voidaan hyödyntää esimerkiksi sähköisiä palveluja ja palautekanavia.

Yhteisöllisyyttä ja alueidentiteettiä voivat edistää myös maakunnalliset virkistysalueet tai -reitit, kuten patikka- ja kanoottireitit. Sosiaali- ja terveystoimissa teema voi olla esillä siten, että ihmisten palvelukokonaisuuksia mietittäessä myös yhteisöllisyysnäkökulma otettaisiin huomioon. Elinkeinoelämän kannalta paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistäminen voi tuoda sivuelinkeinomahdollisuuksia tai työtilaisuuksia muun muassa sosiaalisille yrityksille ja osuuskunnille (vaikkapa vajaakuntoisten tapauksessa). Paikallis- ja alueidentiteetin kehittämisen myötä paikallisten tuotteiden kysyntä voi lisääntyä vaikuttaen varsinkin pienten ja keskisuurten yritysten toimintaedellytyksiin ja työllisyyteen. Vahva identiteetti houkuttelee myös matkailijoita. Päijänteen matkailullista arvoa alueella voisi hyödyntää entistä paremmin.

Lähialueet

Nostava

Logistiikka-alueella ei liene juuri vaikutusta paikallis- ja alueidentiteettiin tai yhteisöllisyyteen. Mikäli logistiikka-alue kuitenkin pirstoo olemassa olevaa paikallisidentiteettiä ja yhteisöllisyyttä lähialueilla, negatiivisia vaikutuksia ilmenee. Asuinalueen osalta uusien asukkaiden tulo muuttaa paikallis- ja alueidentiteettiä helposti paljonkin, varsinkin jos uusia asukkaita tulee paljon samoihin aikoihin. Nostavan kylän vanhat asukkaat saattavat kokea muutokset, varsinkin jos ne ovat kovin nopeita, ahdistavina ja uusien asukkaiden integroimisen yhteisöön hankalana. Toisaalta uudet asukkaat tukevat paikallisia palveluita, kuten koulua, mikä on tärkeää vanhoille asukkaille. Uudet asukkaat saattavat myös tuoda alueelle piristystä ja uutta intoa kehittää esimerkiksi omaehtoista harrastustoimintaa eri-ikäisille. Maltillinen kasvuvauhti olisi kuitenkin parempi sekä vanhoille että uusille asukkaille kuin kovin rajua vauhti.

Henna

Hennan asutuksen kasvaessa alueen vanhat asukkaat muuttuvat vähemmistöksi. Alueella on verrattain vähän asutusta ja hajallaan, joten vahvaa kyläidentiteettiä ei välttämättä ole entuudestaan. Uusien asukkaiden kannalta tämä aiheuttaa sen, että heille ei tule tunnetta, että he olisivat muuttaneet mukavaan vanhaan kylään. Uudet asukkaat todennäköisesti

hallitsevat ilmapiiriä. Pohdittava on sitä, muodostuuko heille hennalaista paikallisidentiteettiä lainkaan, jos he käyvät esimerkiksi Helsingissä töissä. Muodostuuko tunnetta alueelle ja yhteisöön kuulumisesta, orimattilalaisuudesta? Tämä on haaste tulijoiden vastaanottamista ja heidän "perehdyttämistään" ajatellen. Toisaalta alueelle muuttaneita nuoria perheitä, jotka saattavat samaistua alueeseen paremmin kuin vaikkapa iäkkäämmät samaistuisivat. Mikäli uusi asutus sijoittuu olemassa oleviin kyliin radan lähistölle, haasteet muistuttavat enemmänkin Nostavan haasteita. Hennan tapauksessa logistiikka-alue ei juuri vaikuta pirstovan lähialueiden identiteettiä tai yhteisöllisyyttä. Silti laajan logistiikka- ja työpaikka-alueen tulo maaseutumaisemaan on aina suuri muutos.

Urajärvi

Palvelukyläkeskus-merkintä voi kohottaa paikallisidentiteettiä ja lisätä yhteisöllisyyttä. Kyläasumista ei keskimäärin arvosteta Suomessa läheskään siinä määrin kuin vaikkapa Keski-Euroopassa, joten maakunnan ja kunnan taholta tulevalla tuella voisi olla kylän asukkaiden keskuudessa varsin innostava vaikutus. Se saattaa myös houkuttaa uusia asukkaita. Vanhana kylänä Urajärvellä on oma paikallisidentiteettinsä, joskin julkisten ja kauppalpalveluiden heikentyminen on saattanut sitä rapauttaa ihmisten mielissä. Kylään viime aikoina muuttaneet ovat kuitenkin kokeneet yhteisöllisyyden toimivaksi.

Ämmälä

Ämmälän osalta haasteet muistuttanevat Hennan ja Nostavan asuinalueiden haasteita. Ämmälä ei kuitenkaan muodostune samanlaiseksi "nukkumalähiöksi" kuin mihin varsinkin laajalla Hennalla on mahdollisuudet. Ämmälässä olemassa olevaa asutusta on myös enemmän ja toisaalta lisärakentamissuunnitelmat ovat vähäisemmät. Kontrastit vanhan ja uuden välillä lienevät pienemmät. Yhteisöllisyyden säilyminen ja muodostuminen ovat kuitenkin haasteita muuttuvassa Ämmälässäkin.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Linjauksilla ei näyttäisi olevan kovin paljon vaikutusta paikallisidentiteettiin ja yhteisöllisyyteen. Alueidentiteettiin saattaa olla myönteistä vaikutusta sillä, kun linjaus saadaan ratkaistuksi. Asian ratkaisemisella saattaa myös olla myönteistä vaikutusta yhteisöllisyyteen siltä osin, että eri linjauksista ei tarvitse enää neuvotella. Launeen linjauksen osalta on tosin todettu, että Launeen alueen koetaan hajoavan kahteen osaan, vaikka alueelle rakennetaan riittävä määrä ulkoilureittien ja kevyen liikenteen väylien yli- tai alikulkuja. Tämä saattaa vaikuttaa paikallisidentiteettiin ja sosiaalisiin verkostoihin. Myös se, että kumpikin linjaus pirstoo virkistysalueita, saattaa vaikuttaa lähialueiden asukkaisiin paikallisidentiteettiä heikentävästi.

Osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuudet

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuuksien osalta esimerkiksi tiedonsaanti, tietoyhteydet, yksilöiden mahdollisuudet sekä vaikutukset instituutioihin (intressiryhmiin ja paikallishallintoon ynnä muihin).

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa ei suoranaisesti mainita osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuuksia tai tietoyhteyksiä. Maakuntakaavan keinot vaikuttaa näihin mahdollisuuksiin ovatkin kovin rajalliset. Niiden voi kuitenkin katsoa liittyvän esimerkiksi asuin- ja korjausrakentamiseen, julkisten palveluiden saavutettavuuteen, lähipalvelujen olemassaoloon sekä yhteisöllisyyteen, jotka ovat teemoina esillä toisaalla tässä raportissa.

Koko väestön kannalta tiedonsaanti ja sen hyödyntäminen olivat ennen helpompia tiiviissä yhteisössä kuin kovin hajallaan asuen. Nykyisin internet ja muut sähköiset palvelut ovat tehneet tiedonsaannista vaivatonta asuinpaikasta riippumatta. Kunnan ilmoitustaulu kuulutuksineen voi löytyä internetistä. Toisaalta esimerkiksi kirjastopalvelut eivät ole menettäneet merkitystään. Varsinkin ikääntyneille henkilökohtaiset lähipalvelut, joissa voi puhua kasvotusten jonkun toisen ihmisen kanssa, ovat tärkeitä. Myös lapsia henkilökohtaiset palvelut totuttavat erilaisiin tärkeisiin vuorovaikutustilanteisiin, joita ei sähköisessä kommunikaatiossa ja tiedonsaannissa kohtaa. Liiallinen tietoliikenneyhteyksiin panostaminen saattaa johtaa sosiaalisen kanssakäymisen vähentymiseen sekä osallistumis- ja vaikuttamistaitojen kehittymättömyyteen.

Syrjäytyminen on yleistä myös tiiviissä yhteisöissä nykyään. Osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuuksien puute vaikuttaa eristävasti. Toisaalta sähköisten mahdollisuuksien olemassaololla on osittain tasa-arvoistava vaikutus väestöön, ja ne voivat myös nopeuttaa ihmisten saamaa palvelua ja asioiden käsittelyä, kun ei esimerkiksi tarvitse jonottaa.

Ikääntyneiden ja vajaakuntoisten kannalta osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuudet säilyessään pitävät yllä omatoimisuutta ja vähentävät syrjäytymistä ja eristäytymistä. Toisaalta, mikäli mahdollisuuksien käyttö edellyttää esimerkiksi tietokoneen tai muun vastaavan lisääntyvää käyttöä, mahdollisuuksien yleinen lisääntyminen voi myös johtaa eristäytymiseen ja syrjäytymiseen siksi, että laitteita ei osata käyttää, ei fyysisistä syistä kyetä käyttämään tai niitä ei ole varaa hankkia. Väestö voi jakautua kahtia. Sähköisyyden autuuteen ei siksi pidä liikaa uskoa, muutoin on vaarana, että varsinkin haja-asutusalueilla asuvat ikääntyneet putoavat entistä syvempään kuluun palvelujen perustuessa liikaa sähköiseen asiointiin ja tiedonhakuun. Tuoreen Verkkopalvelut ikääntyvien hyvinvoinnin edistäjinä – tutkimuksen mukaan ikääntyvä suomalainen, jolla ei ole riittävästi tietoa, taitoa tai varoja, jää helposti internetin ulkopuolelle. Toisaalta moni ikäihminen ei pidä verkkopalveluja edes välttämättöminä oman elämänsä kannalta, ja heitä ahdistaa ajatus internetin käytön opiskelusta. Parannettavaa on niin verkkopalveluissa kuin asenteissa, jotta verkkopalvelut voisivat jatkossa edistää ikääntyvien hyvinvointia. (<http://www.tietoyhteiskunta.fi/=uutiset/165206>, 23.5.2005.)

Verkkopalveluiden ja asenteiden parantamisen tarve sekä viestinnän esteettömyyden kehittämisen tarve ovat joka tapauksessa olemassa, vaikka yllä kerrottuun nähden päinvastaisia tutkimustuloksiakin on juuri saatu, vieläpä Päijät-Hämeestä. Kuluttajatutkimuskeskus selvitti, minkälaisia hyvinvointiin vaikuttavia taloudellisia, sosiaalisia ja terveydellisiä seuraamuksia verkkopalvelujen kehittämisellä on ikääntyville. Tutkimusaineistona käytettiin Asikkalan, Hollolan ja Kärkölan kunnissa asuville yli 50-vuotiaille henkilöille tehtyä postikyselyä. Tästä selvityksestä ilmenee, että ikääntyvät suhtautuvat entistä myönteisemmin internetiin ja käyttävät sen kautta saatavia palveluja aiempaa enemmän. Ikääntyvistä 41 prosenttia oli käyttänyt internetiä viimeisen vuoden aikana. Rungas palvelujen käyttö ja pitkät asiointimatkat lisäävät internet-palvelujen käyttöä. Internet tarjoaa erityisesti syrjäisemmillä alueilla asuville mahdollisuuden säästää paikan päällä asioimisesta aiheutuvia kustannuksia ja aikaa. Internetin käyttäjien asiointikustannukset olivat keskimäärin 13 prosenttia pienemmät kuin niiden, jotka eivät käyttäneet internetiä. Ikääntyvien sosiaalisten suhteiden määrään tai koettuun terveydentilaan internetin käytöllä on vain vähäisiä yhteyksiä. Tutkijat korostavat kuitenkin, että vaikka verkkopalvelujen tarjonta lisääntyy koko ajan, niiden perimmäinen tarkoitus on tarjota vaihtoehtoinen tapa hoitaa asioita. Kaikki ikääntyvät eivät ole omaksuneet uusia tietoteknisiä toimintatapoja, vaan hoitavat asiansa edelleen postitse, puhelimitse tai fyysisesti toimipaikassa asioiden. Erilaiset asioimismahdollisuudet vaikuttavat kansalaisten tasa-arvoon palveluiden käyttäjinä. (http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/julkaisut/verkkojulkaisut2000_.htm, 26.5.2005.)

Lisääntyviin tietoturvaongelmiin on panostettava jatkossa paljon nykyistä enemmän, sillä niiden hallinta on oma osaamisalueensa, jota kaikki tietokoneiden käyttäjät eivät tunne. Mitä tulee vaikutuksiin intressiryhmiin ja paikallishallintoon, seudullisuuden lisääntyminen on tekijä, jolla voi olla näihin vaikutuksia. Uusien asuinalueiden rakentaminen saattaa myös vaikuttaa paikallisiin intressiryhmiin sekä luoda paikallishallinnolle uudenlaisia haasteita aktiivisten asukkaiden myötä. On esimerkkejä alueista, joille on muuttanut paljon väestöä pääkaupunkiseudulta, ja tämä on tuonut mukanaan uudenlaista vaikuttamiskulttuuria. Toisaalta asukkaat ovat usein aktiivisia vaikuttajia myös vanhoilla alueilla, kuten vireissä kylissä, joten nykypäivänä asuinpaikalla lienee kaiken kaikkiaan vähemmän vaikutusta kuin ennen.

Kunnan kannalta on kyse paitsi tiedottamisesta, myös tietoliikenneyhteyksien rakentamisesta, mikä on myös kaavakysymys sekä elinkeinoelämälle uusia mahdollisuuksia tuova asia. Vaikkapa uusilla asuinalueilla voidaan kokeilla paikallisiakin sähköisiä palveluja, mikäli väestöpohja on riittävä (vrt. www.04110.fi Sipoossa).

Lähialueet

Nostava

Logistiikka-alueella ei nähdä olevan tämänkaltaisia vaikutuksia ihmisiin. Mitä tulee uuteen asuntorakentamiseen, Nostavan haasteet ovat samankaltaiset kuin Hennan (alla).

Henna

Sähköisestä tiedonvälityksestä huolimatta Hennan kaltaista aluetta kehitettäessä tulisi ottaa huomioon se, että mitä kauempana ollaan kuntakeskuksesta, sitä tärkeämpää kunnan on huolehtia tiedonkulusta ja alueen asukkaiden, sekä uusien että vanhojen, vaikutusmahdollisuuksista. Kirjastopalvelut ovat esimerkki palveluista, jotka ovat ihmisille henkisesti tärkeitä ja voivat toimia myös kohtaamispaikkana sekä sosiaalisten verkostojen luojana ja ylläpitäjänä. Uuden asutuksen vaikutukset intressiryhmiin voivat olla hyvinkin myönteiset, mikäli uudet asukkaat osallistuvat lähialueen vanhoihin yhdistyksiin, kerhoihin ja vastaaviin.

Urajärvi

Urajärveä koskevat samat haasteet kuin Hennaa alueiden erilaisesta historiasta huolimatta. Haasteita korostaa se, että Urajärvi ei ole ainakaan nykyisin pääosin nuorten perheiden asuinalue, kuten Henna mahdollisesti tulee olemaan.

Ämmälä

Myös Ämmälää koskevat samantyyppiset haasteet kuin Hennaa ja Urajärveä.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Linjauksilla ei nähdä olevan tämänkaltaisia vaikutuksia ihmisiin. Epäsuoria vaikutuksia instituutioihin ja tätä kautta ihmisiin koituu aikanaan siitä, kun asian pitkä vireilläolo päättyy. Mikäli päädytään Launeen linjaukseen, linjauksen vastustajat saattavat kokea osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksiensa tulleen lamaautetuiksi.

Alueen julkinen kuva

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat alueen julkisen kuvan osalta esimerkiksi tasapaino työ-, liikkumis- ja virkistätymismahdollisuuksien kesken, imago- ja taloudelliset haitat tai hyödyt "leimautumisesta", seudullisuuden korostuminen, alueen positiivinen erottautuminen ja kilpailukyky.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa imagosta tai julkisesta kuvasta ei ole mainintoja. Kilpailukyvästä mainitaan muun muassa, että "... maaseutualueilla tavoitteena on edistää kilpailukykyisen kyläverkon kehittymistä ja kasvattaa kyläkeskusten väestöpohjaa maakunnan eri osissa tukemaan kylien pysyviä ja liikkuvia palveluja." Lisäksi valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa mainitaan, että "alueidenkäytöllä tuetaan aluerakenteen tasapainoista kehittämistä sekä elinkeinoelämän kilpailukykyyn ja kansainvälisen aseman vahvistamista hyödyntämällä mahdollisimman hyvin olemassa olevia rakenteita sekä edistämällä elinympäristön laadun parantamista ja luonnon voimavarojen kestävää hyödyntämistä. Aluerakenteen ja alueidenkäytön kehittäminen perustuu ensisijaisesti alueiden omiin vahvuuksiin ja sijaintitekijöihin." Seudullisuuteen viitataan esimerkiksi tavoitteessa tutkia alueita, joissa kunnat voivat hoitaa palvelut yhteistyössä.

Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä tuli esiin, että lasten sosiaalistumiseen vaikuttaa alueen julkinen kuva, samoin myöhemmin nuorten. Alueen julkisella kuvalla on merkitystä, kun kunnat kilpailevat keskenään asukkaista. Asukkaat saattavat tehdä muuttopäätöksiä osittain julkisen kuvan perusteella. Muuttoliike alueelle edellyttää tonttitarjontaa, joka puolestaan lisää kunnallistekniikan ja infrastruktuurin rakentamistarvetta. Näistä kunnalle kustannuksia aiheuttavista seikoista voi elinkeinoelämälle tulla lisää toimintamahdollisuuksia ja niiden myötä kilpailukykyä. Uudet asukkaat lisäävät myös palvelutarvetta. Alueen positiivinen kuva voi houkuttaa elinkeinoelämää mahdollisissa yritysten uusissa sijoituspäätöksissä. Se voi houkuttaa asukkaitakin kuluttamaan enemmän, mikä koituu elinkeinoelämän hyödyksi. Esimerkiksi high tech -alueen imago kohottaa alueen julkista kuvaa ja kilpailukykyä. Hyvä julkinen kuva voi välillisesti vaikuttaa kunnan kohentuvan talouden kautta ihmisten taloudelliseen ja muuhun turvallisuuteen. Se voi tuoda alueelle lisää matkailijoita. Vastaavasti kielteinen julkinen kuva voi olla suureksi haitaksi. Pulmana on, että julkisuuskuvan myönteisyys tai kielteisyys voi olla erilainen eri ihmisryhmille. Elinkeinoelämälle erityisen myönteinen julkinen kuva saattaa vaikkapa ikääntyneiden tai lapsiperheiden arjen kannalta sisältää kielteisiäkin piirteitä.

Näkykö sitten alueen julkinen kuva kunnissa ja/tai ulkopuolisille ja voidaanko maakuntakaavalla edistää sen näkymistä ja selkeyttä sitä osaltaan? Jos voidaan, miten? Kaavan yleispiirteisyyden vuoksi tehtävä on varsin hankala. Aluevarauksissa voidaan kiinnittää huomiota kaavan tasapainoon työ-, liikkumis- ja virkistätymismahdollisuuksien kesken. Seudullisuuden korostuminen virkistätymismahdollisuuksissa saattaa korostaa laajempaa alueen julkista kuvaa

hyvänä asuinalueena. Matkailuarvojen (esimerkiksi Päijänne) tehokas, mutta luontoa ja kulttuuriympäristöä kunnioittava hyödyntäminen lisää myös alueen positiivista erottautumista.

Lähialueet

Nostava

Nostavan logistiikka-alueen vaikutukset rajoittunevat kilpailukykyyn liittyviin myönteisiin vaikutuksiin. Tosin vanhojen asukkaiden osalta alueen julkisen kuvan muutos lienee suuri. Uusien asuintonttien markkinoinnissa alueesta annettavaa kuvaa on tarkkaan pohdittava, jotta se vastaa tulevaa todellisuutta mahdollisimman hyvin, kuten Hennankin tapauksessa. Nostavan alueelle muuttavat saattavat myös työskennellä uudella logistiikka-alueella, mikä korostaa tarvetta löytää tasapaino työ-, liikkumis- ja virkistäytymismahdollisuuksien kesken.

Henna

Hennalla ei nykyisellään liene korostunutta julkista kuvaa. Uuden alueen julkiseen kuvaan vaikuttaa markkinointi, se miten alue rakennetaan (esimerkiksi kovin "sillisalaattimainen" rakennuskanta), miten aluetta ylläpidetään esimerkiksi teiden ja siisteyden kannalta ja miten rauhallisena alue pidetään. Julkiseen kuvaan vaikuttaa se, onko alue hyvä paikka asua, millaiset palvelut ovat ja miten ihmiset – erilaiset ja eri-ikäiset – viihtyvät. Millaiseksi kasvavat alueen lapset? Millaista on vanhuksen arki alueella? Markkinoinnissa tulee pyrkiä tasapainoon houkuttelevuuden ja järkevien lupauksen välillä, jotta uudet asukkaat eivät pettyisi odotuksissaan. Julkisen kuvan ei tulisi olla liian kiiltäväksi kiillotettu todellisuuteen verrattuna. Seudullisuus voi olla Hennassa luontevasti läsnä, mikäli alueen kolme kuntaa kokevat laajemman lähialueen kehittämisen yhteiseksi asiaksi. Logistiikka-alueella on myönteistä vaikutusta kilpailukykyyn.

Urajärvi

Julkisen kuva voi korostua palvelukyläkeskus-merkinnän myötä. Urajärvi voisi ehkä nykyistä korostuneemmin hyödyntää Urajärven kartanomuseon sekä lähistön vapaa-ajan asutuksen mahdollistamaa myönteistä julkista kuvaa. Uusien muuttajien näkökulmasta lähipalvelut ovat usein houkuttelevia. Niiden säilyminen (esimerkiksi kyläkoulu) ylläpitää julkista kuvaa vireästä kylästä.

Ämmälä

Ämmälää koskevat samat kasvavan alueen haasteet kuin Hennaa.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Luontoarvojen ja virkistäytymismahdollisuuksien menetyksen kautta linjauksilla voi olla kielteistä vaikutusta paikalliseen julkiseen kuvaan. Myönteistä vaikutusta kummallakin linjauksella saattaa olla alueen kilpailukykyyn yritysten näkökulmasta ja tällä tavoin välillisesti talouteen laajemminkin.

5.3 Väestön muutokset ja alueellinen jakautuminen

Asumisväljyyden paraneminen

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat asumisväljyyden paranemisen osalta esimerkiksi omakotitaloalueiden ja omakotitaloasumismahdollisuuksien lisääminen. Maakuntakaavan keinot vaikuttaa tähän ovat vähäiset siinä mielessä, että maakuntakaavassa ei voida osoittaa yhtäältä esimerkiksi kerrostalotuotantoon, toisaalta pientalorakentamiseen varattavia alueita. Tämä ei kuulu maakuntakaavan lainmukaisiin tehtäviin, vaan on yleis- ja asemakaavatasoilla toteutuvaa ohjausta. Tämän raportin tavoitteen ollessa toimia osaltaan myös ajatusten herättäjänä ja konkretian esiintuojana kaikkia kaavatasoja ajatellen raportissa käsitellään maakuntakaavan lainmukaiset tehtävät sivuuttaviakin teemoja.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa on todettu, että

- asumisväljyyden arvioidaan kasvavan edelleen
- asumisväljyys vaihtelee huomattavasti lähivaikutusalueiden ja asumistyyppien välillä
- vahvistetun seutukaavan mitoituksessa käytettiin asumisväljyytenä 50 m² asukasta kohti vuonna 2030

- asumisväljyyden kasvu vaikuttaa väestönkasvua voimakkaammin asumiseen kaavoitettavan maa-alan tarpeeseen

Koko väestön kannalta väljyys nähtiin sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä hyväksi. Sosiaaliset suhteet voivat säilyä parempana, jos väljyyttä on enemmän. Tilan tunteella on merkitystä mielenterveyden kannalta. Palveluiden saatavuuteen on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota asumisväljyyden parantuessa, sillä teemaryhmässä nähtiin, että "asumisväljyys = huonommat palvelut"; asumisväljyyden paraneminen on suorassa suhteessa palvelujen huononemiseen ja huonoon saavutettavuuteen. Tässä asumisväljyys saatettiin liittää ajatuksissa myös väljyyteen ulkona; isot tontit johtavat laajoihin omakotitaloalueisiin. Asumisväljyys sisällä asunnoissa ei aivan yhtä yksioikoisesti johda palvelujen huonoon saavutettavuuteen, jos asukasmäärän nousu alueella on maltillista.

Ikääntyneille asumisväljyyden paraneminen edellyttää esteettömiä ratkaisuja, jotka edesauttavat mahdollisuuksia asua pidempään kotona. Kuten koko väestönkin kannalta, ikääntyneiden palveluiden ja niiden saavutettavuuden nähtiin huononevan asumisväljyyden parantuessa. Ikääntyneet eivät välttämättä kaipaakaan asumisväljyyttä samalla tavoin kuin muissa elämänvaiheissa olevat; siivous ja ylläpito ovat raskaita suuressa asunnossa, ja puutarhanhoitokin saattaa käydä liiaksi voimille, vaikka ulkoilua ja arkiliikuntaa tarjoaakin. Lasten kannalta asumisväljyyden paraneminen voi johtaa parempaan perherauhaan. Matkat kuitenkin helposti pitenevät, esimerkiksi matkat ystävien luokse. Asumisväljyyden paranemisen myötä alueen liikunta- ja virkistyspaikkojen rakentamiseen tulee kiinnittää lasten kannalta huomiota. Vajaakuntoisten kannalta asumisväljyyden paraneminen voi johtaa parempaan liikkumiseesteettömyyteen ja viihtyvyyteen. Kuitenkin palveluiden saavutettavuus voi muodostua ongelmaksi myös heille.

Kuntien kannalta asumisväljyyden parantaminen aiheuttaa kaavoituspaineita yksityiskohtaisemmille kaavoille. Vaikka asumisväljyys on kunnan kannalta houkuttelevuustekijä ja markkinointivaltti, se tulee kalliiksi ja vaatii esimerkiksi kunnallistekniikan ja palveluiden lisärakentamista. Tämä koituu välillisesti ihmisten haitaksi, mikäli veroprosenttia joudutaan ensi vaiheessa korottamaan. Kyliä tukemalla omakotiloasumismahdollisuudet voivat kuitenkin jonkin verran lisääntyä ilman kunnan kalliita kustannuksia (esimerkiksi vapaa-ajan asuntojen muuttaminen vakinaisiksi tai uudet asukkaat tyhjeneviin taloihin). Elinkeinoelämälle asumisväljyyden parantumisella on positiivinen vaikutus; uusasuntotuotanto lisää työtä ja rikastuttaa elinkeinoelämää. Sama pätee korjausrakentamiseen. Omakotitaloissa asuvien haluamat, ostettavat palvelut saattavat myös monipuolistua ja tulla suosituimmiksi ja tuoda näin ansaintamahdollisuuksia yrittäjille. Esimerkkeinä voidaan mainita erilaiset siivous- ja huoltopalvelut.

Lähialueet

Nostava

Logistiikka-alueella ei ole tämänkaltaista vaikutusta ihmisiin, paitsi jos se aiheuttaa alueen vanhoille asukkaille tuntemuksen, että asuinympäristö muuttuu yleisesti ottaen ahtaammaksi. Asuntoalueiden uusille asukkaille taas asumisväljyys paranee, jos he muuttavat kaupunkimaisemmasta ympäristöstä ja pienemmistä asunnoista.

Henna

Hennasta lienee muodostumassa omakotitaloalue, johon muuttaa perheellisiä ihmisiä esimerkiksi pääkaupunkiseudulta. Heidän asumisväljyytensä paranee selkeästi, mikä on tärkeää esimerkiksi lasten ollessa pieniä. Logistiikka-alue ei vaikuta asumisväljyyteen harvaan asutulla alueella.

Urajärvi

Kylään muuttavilla asumisväljyys hyvin todennäköisesti paranee, sekä sisällä että ulkona. Vanhojen asukkaiden tilanteeseen tällä ei liene vaikutusta.

Ämmälä

Alueelle muuttavilla asumisväljyys todennäköisesti paranee. Vanhojen asukkaiden tilanteeseen uudella asutuksella ei liene juuri vaikutusta, varsinkin koska se sijoittuu pääosin alueen harvemmin asuttuun pohjoisosaan.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Kaupunkirakenteen sisällä kulkeva Launeen linjaus saattaa lisätä tuntemusta asuin ympäristön ahtaudesta. Ulkoinen väljyyden tunne saattaa vähentyä esimerkiksi tien lähialueilla olevilla omakotitalotonteilla. Sama koskee Renkomäen linjausta. Vaikutusta asumisväljyyteen ei linjauksilla kuitenkaan juuri liene.

Täydennysrakentamistarpeet ja -mahdollisuudet

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat täydennysrakentamistarpeiden ja -mahdollisuuksien osalta esimerkiksi keskusten ja taajamien eheytyminen, ahtauden lisääntyminen, ympäristön nopeat muutokset ja tienvarsirakentaminen.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa (valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet) on muun muassa mainittu, että "elinympäristön viihtyisyyttä edistetään kiinnittämällä huomiota rakennetun ympäristön ajalliseen kerroksellisuuteen sekä korkeatasoiisiin, alueiden omaleimaisuutta vahvistaviin, maisemakuvaan sopeutuviin ja mittakaavaltaan ihmisläheisiin rakennettuihin ympäristöihin. Taajamia kehitettäessä viheralueita hyödynnetään siten, että niistä muodostuu yhtenäisiä kokonaisuuksia." Kaavan tavoitteissa todetaan myös, että uuden rakentaminen tulee sijoittaa pääasiassa jo tehtyjen yhdyskuntarakenteiden ja investointien varaan, sekä taajamissa että maaseutukylissä.

Koko väestön kannalta täydennysrakentaminen voi olla mielikuvavaikutukseltaan myönteistä, mikäli sen avulla saadaan "rötelöt" pois, todettiin sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä. Toisaalta se, mikä tuo yksille mielikuvan menestymisestä voi toisille tarkoittaa sitä, että vanhan, historiallisen ympäristön säilyttäminen ja rakennusten korjaaminen laiminlyödään. Liian tiivis täydennysrakentaminen saattaa myös hävittää esimerkiksi lasten kannalta tärkeitä rakentamattomia leikkipaikkoja (vrt. luku 5.1.3) tai viheralueita. Ahtauden lisääntyminen saattaa ahdistaa, samoin ympäristön nopeat muutokset. Tienvarsirakentaminen, joka on viime aikoina liikenneyhteyksien täysipainoisemman hyödyntämisen vuoksi lisääntynyt, lisää melu-, pöly- ja päästöhaittoja.

Täydennysrakentamismahdollisuuksien kartoittamisella katsottiin sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä saatavan aikaa lisää turvallisuutta ja lisättävän toteutuvaa käyttöä. Täydennysrakentamiseen liittyen kuitenkin viihtyvyys helposti vähenee, minkä ihmiset kokevat ahdistavana. Tämä koskee myös rakennusaikaa, joka tosin on ohimenevä.

Ikääntyneiden turvallisuus saattaa kohentua täydennysrakentamisen myötä. Lähistöllä voi asua enemmän muita ikääntyneitä, ja yhteisö saattaa tiivistyä. Toisaalta ahtaus ja ympäristön nopeat muutokset hämmentävät ja väsyttävät myös ikääntyneitä. Täydennysrakentamisella voidaan mahdollisesti lisätä ikääntyneiden asumismahdollisuuksia, sillä uutta rakennettaessa voidaan ottaa alusta lähtien huomioon muun muassa esteettömyyteen liittyvät vaatimukset.

Vajaakuntoisia myös saattaa täydennysrakentaminen ahdistaa. Ahtaus ja ympäristön nopeat muutokset väsyttävät. Kuten ikääntyneidenkin osalta, täydennysrakentamisella voidaan kuitenkin mahdollisesti lisätä vajaakuntoisten asumismahdollisuuksia, sillä uutta rakennettaessa voidaan ottaa huomioon esteettömyys. Täydennysrakentaminen saattaa parantaa yhteisöllisyyttä, mikä on eduksi esimerkiksi mielenterveyskuntoutujille. Toisaalta yhteisöllisyyden pirstoutuminen on mahdollista, mikäli vanhat asuinalueet kovasti muuttuvat ja niillä on ollut entuudestaan vahva oma identiteetti.

Kuntien osalta täydennysrakentaminen mahdollistaa hukkamaiden siistimisen, hyödyntämisen ja kartoittamisen. Tehokkuus kasvaa vajaakäyttöisen yhdyskuntarakenteen käyttöasteen kasvaessa. Kuitenkin se, että ihmisten ahdistuneisuus ehkä kasvaa ja mahdollisuudet luontokokemuksiin arjessa ja lähiympäristössä vähenevät liian tiiviin täydennysrakentamisen myötä voi tuoda kunnille pitkällä tähtäimellä myös kustannuksia. Elinkeinoelämälle täydennysrakentaminen tuo mukanaan mahdollisuuksia rakentaa ja siistiä hukkamaat. Sen myötä asukaspuhjan riittävyys kasvaa, mistä seuraa enemmän ostopotentiaalia ja työvoimaa.

Lähialueet

Nostava

Logistiikka-alue saattaa vähentää asuinalueiden täydennysrakentamismahdollisuuksia ja lisätä ahtauden tunnetta vanhoilla asukkailla. Sen rakentaminen ja käyttö myös tuo ympäristöön nopeita muutoksia. Tienvarsirakentamista tulisi pääosin välttää sen ihmisiin kohdistuvien haitallisten vaikutusten vuoksi. Nostavan uusilla alueilla ei ole eheyttävää vaikutusta keskuksiin eikä taajamiin.

Henna

Hennaa täydennysrakentaminen ei juuri koske, sillä asuin- ja työpaikka-alueet tulevat olemaan uusia, ja alueella on varsin vähän nykyistä asutusta. Ympäristö tulee nopeasti muuttumaan, mikäli uudet asukkaat sijoittuvat kokonaan uudelle asuinalueelle. Tienvarsirakentamisen tulisi olla vähäistä. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulta muuttavat perheet eivät kaipaa liian samanlaisia oloja kuin entisessä ympäristössä. Hennan rakentamisella ei ole eheyttävää vaikutusta.

Urajärvi

Urajärvi tarjoaa mahdollisuuksia täydennysrakentamiseen. Se, miten täydennysrakentaminen sijoittuu kylämaisemaan ja sopii olemassa olevaan rakennuskantaan on viihtyvyyden ja kulttuuriympäristön kannalta tärkeää. Vanhaa kunnioittava täydennysrakentaminen voi eheyttää kylää.

Ämmälä

Täydennysrakentaminen saattaa lisätä ahtauden tunnetta vanhoilla asukkailla. Ympäristö muuttuu melko nopeasti. Ämmälän täydennysrakentaminen ei eheytä keskuksia eikä taajamia. Keskeinen asia myös Ämmälässä on se, miten täydennysrakentaminen sijoittuu olemassa olevaan ympäristöön.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Linjauksilla ei ole juuri vaikutusta täydennysrakentamistarpeisiin tai -mahdollisuuksiin. Kumpikin linjaus vaikuttaa jo tehtyyn rakentamiseen, jonka osalta ympäristö muuttuu ja ahtaus lisääntyy. Joistakin vanhoista alueista tulee tienvarsialueita. Lahden keskusta-alueeseen kummallakin linjauksella on eheyttävää vaikutusta liikenteen vähenemisen myötä.

Asuntoalueiden sosiaalinen rakenne ja asukasohjan monipuolistamismahdollisuudet

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat asuntoalueiden sosiaalisen rakenteen osalta esimerkiksi turvallisuus tai turvattomuus, asuinalueiden pirstoutuminen ja ihmisten syrjäytyminen. Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa ei ole viittauksia yllä oleviin.

Asukasohjan monipuolistamismahdollisuuksiin liittyviä pohdittavia asioita ovat osalta esimerkiksi asukkaiden ikärakenne ja sosioekonominen rakenne. Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa monipuolistamista koskevat kohdat käsittelevät elinkeinoelämää ja palveluja esimerkiksi kylissä. Asukasohjaan liittyviä viittauksia ei ole.

Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä nousi esiin se, että koko väestön kannalta liian tiivis rakentaminen voi lisätä tai edesauttaa rikollisuutta ja huumeiden käyttöä. Tästä seuraa turvattomuutta myös ikääntyneiden, lasten ja vajaakuntoisten kannalta. Toisaalta tiiviin sosiaalisen lähiympäristön katsottiin lisäävän näiden ja muidenkin ihmisten turvallisuutta. Lienee niin, että vaikutus vaihtelee; tiivis sosiaalinen lähiympäristö voi lisätä turvallisuutta kyläympäristössä, mutta ehkäpä vähentää sitä isossa kaupungissa, alueesta riippuen. "Tiivis sosiaalinen lähiympäristö" ei ole kuitenkaan välttämättä heterogeeninen asujaimistoltaan.

Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä todettiin, että "mitä parempi on sosiaalinen rakenne, sitä paremmin väestö voi." Tässä kannanotossa hyvä sosiaalinen rakenne samaistui sosiaaliseen turvaan, josta seuraa parempi elintaso ja sen myötä parempi turvallisuus. Sosiaalisen rakenteen monipuolisuuden osalta ihmisten käsitykset homogeenisen tai heterogeenisen asuntoalueen toivottavuudesta vaihtelevat. On inhimillistäkin, että omassa arjessa kohdattavat asiat ja periaatteelliset kannanotot voivat olla ristiriidassa keskenään. Ikärakenteen monipuolisuus on yksiselitteinen etu – sekä lapsille, nuorille että ikääntyneille on hyväksi nähdä toisiaan. Tämä toivottavasti lisää kykyä ottaa toiset, erilaiset ihmiset huomioon.

Maakuntakaavalla ei välttämättä voida paljontaan vaikuttaa siihen, ovatko sosiaalinen rakenne ja ikärakenne jollakin alueella monipuoliset. Kylien tukeminen ja täydennysrakentaminen taajamissa voivat vaikuttaa välillisesti. Muuntasoisissa kaavoissa voidaan vaikuttaa siihen, että yhdyskuntarakenteeseen tulee erilaisia asuntoja; asuntoja, joissa taloudellisesti ja sosiaalisesti erilaisissa elämäntilanteissa olevien on mahdollista asua.

Ikääntyminen tuo haasteita niille alueille, joiden asukkaiden ikärakenne on kovin yksipuolinen. Pienissä kunnissa ikärakenne on saattanut kääntyä vanhusvoittoiseksi. Maakuntakaavatasolla mahdollisuudet vaikuttaa tähän ovat varsin

rajalliset, mutta pitkällä aikavälillä kylien tukemisen ja täydennysrakentamisen lisäksi virkistysalueet, asuin- ja työpaikka-alueiden tasapainoinen sijoittelu sekä liikenneyhteyksien tehokas hyödyntäminen näiden osalta voivat tuoda muassa myönteisiä vaikutuksia asukaspuhjan monipuolistumista ajatellen.

Kunnille väen väheneminen ikääntymisen ja muuttoliikkeen myötä tuo "kädettömän olon". Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä yksipuolinen ikärakenne nähtiin joko selkeästi riskinä tai "riskinä kysymysmerkillä". Yleis- ja asemakaavatason kaavoituksella voidaan maakuntakaavaa paremmin vaikuttaa ikärakenteeseen. Huomattava on, että se, mikä on vanhuksille ja vajaakuntoisille esteetöntä asumista, on usein myös lapsiperheen elämää helpottavaa. Sosiaalisen rakentamisen keinoin voidaan myös monipuolistaa asukaspuhjaa. Tämäkin on tosin pääosin muiden kuin maakuntakaavatason asia.

Kunnalle jonkin asuntoalueen muodostuminen ja leimautuminen sosiaaliselta rakenteeltaan yksipuoliseksi sillä tavoin, että siellä on turvattomuutta ja syrjäytymistä, lisää kustannuksia: korjauskuluja, sosiaalikulua ja terveydenhuoltokuluja. Toisaalta "hyvällä alueella" nämä kustannukset saattavat olla varsin alhaiset.

Elinkeinoelämälle alueiden monipuolinen sosiaalinen rakenne, ikärakenne ja sosioekonominen rakenne tuo lisää markkinoita ja kysyntää erilaisille tuotteille ja palveluille. "Huonolla alueella" puolestaan voi aiheutua kuluja esimerkiksi vartiointikustannuksista, myymälävarkauksista ja erilaisista korjauksista. Nämä saattavat pitemmällä tähtäimellä aiheuttaa ihmisten tarvitsemien palvelujen siirtymisen kauemmaksi, pois alueelta, tai hintojen nousua ja valikoimien supistumista.

Lähialueet

Nostava

Vanhojen asukkaiden asuinalue pirstoutuu uuden rakentamisen myötä, mikä saattaa aiheuttaa vastustusta ja hämmennystä. Kuilu on mahdollinen vanhojen ja uusien asukkaiden välillä. Kuitenkin asuinalue myös piristyy ja monipuolistuu, mikä edesauttaa palvelujen säilymistä. Nykyinen sosiaalinen rakenne saattaa olla melko homogeeninen, ja uudet asukkaat voivat monipuolistaa esimerkiksi ammatti- ja ikärakennetta. Muutoin Nostavaan voi liittyä samantyyppisiä näkökohtia kuin Hennaan (alla).

Henna

Hennan osalta, mikäli alueelle rakennetaan kokonaan uusi asuinalue, asumisen elinkaarijattelu voitaisiin ottaa luontevasti huomioon. Ikääntyneille voisi olla tarjolla esimerkiksi pieniä rivitaloasuntoja, joissa asuminen on mahdollista sitten, kun ei enää jaksaa omakotitalon huoltoa ja ylläpitoa. Muutoin Hennasta voi tulla leimallisesti pienten lasten perheiden kansoittama omakotitaloalue, josta on heikko julkinen liikenne Orimattilaan. Ikääntyneet tuskin sinne muuttavat. Uudet asukkaat kuitenkin ikääntyvät hekin, ja tulevaisuuden kysymys on se, ovatko he juurtuneet Hennan kaltaiselle uudelle alueelle. Haluavatko he pysyä siellä, vaikka eivät jaksaa omakotitaloasumista enää 30–40 vuoden kuluttua? Kun kyseessä on kuntakeskuksesta erillään oleva alue, turvallisuudesta tulee huolehtia esimerkiksi poliisin käynnin. Uudella taajamatyyppisellä asuinalueella tasapainoillaan kaupunkimaisen turvallisuuden ja rauhallisen ympäristön kesken. Mikäli taas uudet asukkaat sijoittuvat olemassa oleviin kyliin, haasteet ja mahdollisuudet ovat Nostavan kaltaisia.

Urajärvi

Vanhojen asukkaiden asuinalue voi pirstoutua uuden rakentamisen myötä, mikä saattaa aiheuttaa vastustusta ja hämmennystä. Kuitenkin asuinalue myös piristyy ja monipuolistuu, mikä edesauttaa palvelujen säilymistä. Kylässä voi olla vielä jäljellä talkoohenkeä ja naapuriavun perinnettä, jotka tuovat turvallisuutta. Nykyinen sosiaalinen rakenne saattaa olla melko homogeeninen, ja uudet asukkaat voivat monipuolistaa esimerkiksi ammatti- ja ikärakennetta.

Ämmälä

Vanhojen asukkaiden asuinalue voi pirstoutua uuden rakentamisen myötä, mistä saattaa seurata vastustusta. Muutokset saattavat aiheuttaa turvattomuuden tunnetta. Kuitenkin asuinalue myös piristyy ja monipuolistuu.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Kumpikin linjaus – Launeen erityisesti – voi vaikuttaa asuntoalueiden sosiaaliseen rakenteeseen, jos tien lähialueiksi tulevat alueet muuttuvat kovasti. Toisaalta toiset alueet muuttuvat rauhallisemmiksi. Turvattomuus voi lisääntyä välillisesti kodin lähellä kasvavan liikenteen myötä.

Haja-asutusalueiden elinvoimaisuus

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat haja-asutusalueiden elinvoimaisuuden osalta esimerkiksi kylien tukeminen, uuden ja vanhan kannattajien väliset ristiriidat, epävarmuus palvelujen tulevaisuudesta, maaseudun elinkeinojen toimintaedellytykset, vesihuollon, tiestön ja liikenneyhteyksien kehittäminen, elinkeinorakenteen monipuolistaminen loma-asumisen myötä, maankäytön muodot ja arvo, asuntojen ja kiinteistöjen käyttömuodot ja arvo sekä seudullinen yhteistyö.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa maaseudun elinvoimaisuus on paljon ja eri tavoin esillä. Se näkyy esimerkiksi seuraavassa: "Maakuntakaavan maaseutualueilla keskeisenä tarkoituksena on lisätä maaseudun elinvoimaisuutta ja turvata riittävä väestöpohja elinkeinoelämää ja yhdyskuntarakentamista varten sekä saada maaseutu pysymään asuttuna ja viihtyisenä. Maaseudun elinympäristön kehittämisen tarkoitus on myös vaalia maan biologisen tuotokyvyn sekä luonnon ja ympäristön monimuotoisuuden säilymistä."

Haja-asutusalueilla ei tarkoiteta tässä raportissa hajallaan asumista vaan taajamien ja kaupunkien ulkopuolista aluetta. Maaseudun sijasta käsitteenä on haja-asutusalue, koska joillakin alueilla esimerkiksi täydennysrakentamisen myötä ympäristö voi muuttua niin, että se ei ole enää maaseutua, mutta ei oikein taajamaakaan. Haja-asutusalue-käsitettä käyttämällä pyritään tuomaan esiin tämä monimuotoisuus.

Koko väestön kannalta haja-asutusalueella asuminen edellyttää useimmiten sitä, että on käytössä oma kulkuneuvo. Auton elämäntapa on hankala järjestää. Toisaalta haja-asutusalueelle nykyisin muuttavat ovat tavallisesti sopeutuneet etukäteen ajatukseen, että palvelut on ainakin osittain haettava kauempaa ja ovat asettaneet muut asuinympäristön arvot etusijalle. Elinvoimaiset haja-asutusalueet mahdollistavat sen, että alueella on riittävän asutun näköistä, mikä tukee viihtyisyyttä ja turvallisuutta.

Ikääntyneille haja-asutusalueella asuminen aiheuttaa usein pitkät ja hankalat etäisyydet palveluihin. Tämä edellyttää usein kuljetuspalveluita. Nykytilanteessa, jossa ikääntyneitä asuu melko paljon haja-asutusalueilla, kuljetuspalvelut ja muu kotiin tuotu palvelu pidentävät aikaa, jonka ikääntynyt ihminen voi asua kotona. Haja-asutusalueella asuminen usein antaa enemmän mahdollisuuksia olla omatoiminen, mikä puolestaan ylläpitää vireyttä. Lisäksi se, että ikääntynyt ihminen siirtyy myöhäisessä elämänvaiheessa aiemmasta elinympäristöstään täysin poikkeavaan ympäristöön, esimerkiksi kaupunkiin, aiheuttaa helposti elämänhallinnan tunteen heikkenemistä ja vireyden laskua. Näin ollen haja-asutusalueiden elinvoimaisuus on erittäin tärkeää ikääntyneille ihmisille.

Haja-asutusalueilla asuvien lasten kannalta koulut ja päiväkodit ovat mahdollisesti kaukana. Myös kaverit ovat usein kaukana tai heitä on vähän. Toisaalta elinympäristö on puhdas ja luonnonläheinen, ja rakentamatonta leikkittilaa on riittävästi. Tilan tunteen ja kotia ympäröivän rauhallisen maiseman on havaittu olevan hyödyksi esimerkiksi keskittymiskyvyn kehittymiselle ja tämän myötä koulumenestykselle. Lähiympäristö tarjoaa mahdollisuuksia omatoimiseen harrastamiseen eri tavoin kuin kaupungissa, jossa lapset usein viedään erikseen harrastuksiin. Mikäli koulu ja päiväkotiki sekä esimerkiksi kirjasto ja joitakin yhteisiä harrastusmahdollisuuksia on lähellä, ympäristö tukee lasten arkiliikuntaa puhtaassa ilmassa.

Vajaakuntoisten osalta etäisyys palveluihin on hankalaa ja edellyttää kuljetusta. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä tuli esiin, että tietyn tyyppisten hoivakotien tai erityisyksiköiden sijoittuminen haja-asutusalueelle voi tukea parantumista (huumevieroitus ym.). Toisaalta tällaiset sijoittelut voivat aiheuttaa suurempia vaikutuksia ympäristöön kuin tiiviimmällä alueella, jossa on enemmän ihmisiä ympärillä tuomassa yhteisöllisyyden tuntua ja sosiaalista kontrollia. Tällaiset sijoittelut voivat alentaa kiinteistöjen arvoa sekä lisäksi virkistysalueiden houkuttelevuutta. Ne myös aiheuttavat tavallisesti vastustusta ympäristön asukkaiden keskuudessa. On kuitenkin huomattava, että vajaakuntoisuutta on hyvin monenlaista!

Kunnilla haja-asutusalueiden pitäminen elinvoimaisina edellyttää panostuksia esimerkiksi vesi- ja jätevesihuoltoon, tiettyihin lähipalveluihin (koulu, päivähoito) sekä infrastruktuurin kunnossapitoon. Huonokuntoisten vanhusten hoitaminen haja-asutusalueilla saattaa aiheuttaa erityisiä haasteita. Toisaalta monet kunnan panostukset koituvat myös loma-asukkaiden hyödyksi. Nämä tuovat tuloja kuntaan, vaikkakin aiheuttavat myös kustannuksia esimerkiksi jätehuollon, tienpidon ja jonkin verran terveydenhuollon osalta.

Elinkeinoelämälle loma-asuminen tuo tuloja ja piristystä: "kauppa käy". Toki haja-asutusalueet tarjoavat mahdollisuuksia muillekin elinkeinonharjoittajille. Maa- ja metsätalouselinkeinot ovat tulonlähteenä mahdollisia vain maaseudulla, ja tilakoot ovat suurentuneet, samoin muut maatalouden tuotantoyksiköt. Kannattavuus saattaa tosin olla alhainen. Maatalouden sivuelinkeinot voivat myös toimia loma-asumisen tukena (esimerkiksi "mökkitalokkaripalvelut"), mutta loma-asuminen ei voi olla elinkeinon tae.

Uudenmaan maakuntakaavan IVA:n mukaan voidaan pohtia, johtaako kylä-merkintä eriarvoistavaan kehitykseen haja-asutusalueella. Tällainen tilanne voi syntyä, jos kylissä sijaitsevien tonttien maanomistajat saavat huomattavasti enemmän vapauksia kuin muiden alueiden maanomistajat. Uuden rakentamisen kohdistaminen kyliin voi myös aiheuttaa ristiriitoja uusien ja vanhojen rakentamistapojen kannattajien välillä. Kuitenkin kylien painottaminen on perusteltua. (LT-konsultit 2002.)

Lähialueet

Nostava

Sekä logistiikka- että asuinalue voivat tukea lähialueiden elinvoimaisuutta. Logistiikka-alue tuo työpaikkoja ja mahdollisesti kysyntää ympäristön palveluille. Elinkeino rakenne monipuolistuu. Nykyisten asukkaiden ympäristö mullistuu, mutta palvelut voivat varmemmin säilyä tai parantua, samoin liikenneyhteydet alueelle. Asuntojen ja kiinteistöjen arvo saattaa tapauksesta riippuen nousta tai laskea, riippuen logistiikka-alueen vaikutuksesta lähiympäristöön ja asuinalueen suunnittelusta. Kiinteistöjen käyttömuotoihin muutoksilla saattaa olla vaikutusta maa- ja metsätalouden toimintaedellytysten osalta (katso myös Henna koskeva selostus alla).

Henna

Nykyisten kylien ympäristö mullistuu, mutta palvelut ja yhteydet todennäköisesti paranevat. Eläminen yhtäältä helpottuu, toisaalta hämmentyy. Mikäli uusia asuinalueita rakennetaan, keskeistä on se, missä vaiheessa palvelut rakennetaan. Epävarmuus palvelujen tulevaisuudesta on uudelle alueelle muuttaville tai muuttoa harkitseville hankalaa. Maaseudun elinkeinon toimintaedellytysten osalta vaikutukset voivat olla sekä myönteisiä että kielteisiä. Suoramyynti voi lisääntyä, ja maatalousyrittäjille voi tulla mahdollisuuksia tehdä rakennus- ja huoltotöitä, aurausta, kunnossapitoa sekä poltto- ja rakennuspuun myyntiä ja kuljetusta. Perinteisen maatalouden toimintaedellytykset voivat myös heikentyä omakotitaloasutuksen myötä. Viljely voi hankaloitua, jos pellot jäävät talojen keskelle. Tieväylät voivat sulkea pois mahdollisuuden siirtyä luomutuotantoon. Maankäytön arvo puolestaan nousee, kun uusia tontteja kaavoitetaan. Seudullinen yhteistyö voi kehittyä huomattavasti, mikäli alueen kolme kuntaa tekevät yhteistyötä. Tosin alue on myös maakuntarajalla.

Urajärvi

Mikäli maakuntakaavan lähtökohdat ja tavoitteet toteutuvat, seurausten tulisi olla hyvin myönteisiä Urajärven kaltaisille kylille. Palvelukyläkeskus-merkintä voi osaltaan edistää Urajärven elinvoimaisuutta. Käytännössä muiden asiakirjojen ja päätösten vaikutukset ovat monin tavoin kytköksissä maakuntakaavan mahdollisiin vaikutuksiin. Maaseudun elinvoimaisuuden tukemismahdollisuuksia nakertaa muun muassa epävarmuus palvelujen tulevaisuudesta. Uusia asukkaita on kuitenkin Urajärvellekin muuttanut. Urajärvellä mahdolliset muutokset eivät tule olemaan yhtä suuria kuin esimerkiksi Nostavan ja Hennan ympäristöissä, joten uuden ja vanhan kannattajien välisiä ristiriitoja tuskin ilmenee, vaikka asutus lisääntysisikin. Myöskään kielteisiä vaikutuksia maaseudun elinkeinon toimintaedellytyksiin tai asuntojen ja kiinteistöjen käyttömuotoihin tai arvoon ei liene odotettavissa. Toisaalta myönteisiä vaikutuksia tonttimaan arvon nousuna ei liioin liene juuri odotettavissa. Vesihuollon, tiestön ja liikenneyhteyksien kehittäminen ovat varsin keskeisiä haja-asutusalueen elinvoimaisuuden kannalta. Urajärvellä on myös käyttämättömiä mahdollisuuksia elinkeinorakenteen monipuolistamiseen lähistön loma-asumisen myötä.

Ämmälä

Jos aluetta ei rakenneta liian tiiviisti, elinvoimaisuus lisääntyy. Nykyisten asukkaiden ympäristö muuttuu, vaikkakaan ei kovin radikaalisti, koska täydennysrakentaminen sijoittuu alueen pohjoisosiin. Näin ollen uuden ja vanhan kannattajien väliset ristiriidat lienevät vähäisiä. Maankäytön arvo nousee.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Kummallakin linjauksella voi olla jonkin verran vaikutusta haja-asutusalueiden elinvoimaisuuteen maisemahaittojen ja virkistysalueiden häiriintymisen vuoksi. Myös joidenkin asuntojen ja kiinteistöjen arvo todennäköisesti putoaa ja käyttömahdollisuudet heikkenevät maaseutumaisissa ympäristöissä. Toisaalta parantuvat liikenneyhteydet voivat nostaa asuntojen ja kiinteistöjen arvoja lähialueilla.

Asuntojen riittävyys ja monipuolisuus

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat asuntojen riittävyyden ja monipuolisuuden osalta esimerkiksi asumistarpeiden mukainen rakentaminen, uusien asukkaiden olosuhteet, omistus pohjaltaan monipuolisen asuntotuotannon rakentamismahdollisuudet sekä asuntojen hintakehitys.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa on viitattu maakuntastrategiaan (2003), jonka taajama-alueita koskevana tavoitteena on

Asuntoalueiden kaavoittaminen turvaamaan väestömäärän tasainen kasvu

- Laadukkaiden asuntoalueiden kaavoittaminen sekä nykyisten asukkaiden asumisväljyyden että noin 10 %:n väestömäärän kasvua varten (toimenpidekokonaisuus)
- Uuden rakentamisen sijoittaminen pääasiassa jo tehtyjen yhdyskuntarakenteiden ja investointien varaan, sekä taajamissa että maaseutukylissä (toimenpidekokonaisuus)
- Rakentamisalueiden tuottaminen vuosittaista yli yhden prosentin väestökasvua varten vuosina 2005 – 2020 (toimenpidekokonaisuus).

Kyläverkostoa ja maaseudun uusien asuntojen rakentamista, loma-asutusta sekä loma- ja vapaa-ajan asuntojen muuttamista ympärivuotiseen käyttöön pyritään sovittamaan yhteen niin, että ne tukevat toisiaan. Tarkoituksena on muodostaa kyläverkosto, johon kuuluu eri kokoisia ja eri tyyppisiä kyliä sekä runkoasutusta.

Asuntojen riittävyys ei ole Päijät-Hämeessä samanlainen ongelma kuin vaikkapa Uudellamaalla. Kuitenkin asumistarpeiden mukainen uuden rakentaminen on haaste, sillä omakotitaloasuminen on monien toive ja tarve. Toisaalta Lahdessa on paljon yksinhuoltajia, jolle omakotitaloasuminen ei välttämättä ole mahdollista. Rakentamisen tulee kohdentua ajanmukaisella tavalla.

Koska maakuntakaavassa ei osoiteta erityyppiseen rakentamiseen alueita, varsinkin asuntojen monipuolisuus on pääosin muuntasoi- sten kaavojen vaikutuspiirissä.

Asumisen hinta on noussut Lahden alueella tulossa olevan oikoradan odotuksessa. Tämä koskee kuitenkin vain maakunnan eteläosia; pohjoisosissa tilanne on toinen. Asumisen hintaan ei maakuntakaavan keinoin juuri voine vaikuttaa. Kylien tukemisella voi olla pitkän tähtäimen vaikutuksia; mikäli uusia asukkaita saadaan houkuteltua, asuminen voi olla heille hieman edullisempaa.

Lähialueet

Nostava

Nostavan asuinalue tyydyttää omakotiasumisen tarvetta. Omistus pohjaltaan monipuolisen asuntotuotannon rakentamismahdollisuudet tulisi ottaa muuntasoi- sissa kaavoissa huomioon.

Henna

Myös Henna tyydyttää omakotiasumisen tarvetta. Omistus pohjaltaan monipuolisen asuntotuotannon rakentamismahdollisuudet tulisi Hennankin osalta ottaa muuntasoi- sissa kaavoissa huomioon. Uusien asukkaiden

olosuhteet ja asuntojen hintakehitys riippuvat alueen palvelujen kehityksestä. Uuden rakennuksen arvo saattaa säilyä vakaammin, jos alueen kehittäminen etenee siten kuin markkinoinnissa on esitetty.

Urajärvi

Kyliä kehittäminen voi tukea asuntojen riittävyyttä ja monipuolisuutta. Maaseudulla rakentaminen voi olla hieman edullisempaa (tontit ja rakentamiskustannukset).

Ämmälä

Myös Ämmälän täydennysrakentaminen voi tukea asuntojen riittävyyttä ja monipuolisuutta sekä vastaa omakotiasumisen tarpeeseen.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Kummallakin linjauksella lienee vaikutusta asuntojen hintakehitykseen linjauksen lähialueilla. Launeen linjaus vaikuttaa suurempaan määrään asuntoja. Vastaavasti siellä, missä Lahden keskusta-alueen liikenne vähenee, hinnat voivat entisestään nousta.

5.4 Työllisyys ja työttömyys

Vaikutukset elinkeinorakenteeseen, yritysten toimintaedellytykset ja työmatkat

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat elinkeinorakenteeseen kohdistuvien vaikutusten osalta esimerkiksi työvoiman saatavuus, työpaikkaomavaraisuus, julkisen sektorin työpaikat, koulutusmahdollisuudet, voimakkaat strategiset suuntautumiset alueellisen eriarvoisuuden aiheuttajina sekä seudullinen yhteistyö.

Yritysten toimintaedellytysten osalta pohdittavia asioita ovat esimerkiksi toimitilat, kunnallistekniikka, liikenneyhteydet sekä sijoittumismahdollisuudet asumisen yhteyteen tai riittävän kauas.

Työmatkojen osalta pohdittavia asioita ovat esimerkiksi työssäkäyntietäisyydet, työmatkoihin kuluva aika ja etätöiden mahdollisuudet.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa on useita mainintoja koskien yritysten kilpailukyvyn turvaamista. Lisäksi on maininta pääkaupunkiseudun etätyöalue -roolin rakentamisesta. Työmatkoja ei käsitellä.

Maakuntakaavalla voidaan vaikuttaa elinkeinorakenteeseen ja yritysten toimintaedellytyksiin varsinkin tässä Päijät-Hämeen tapauksessa, jossa uusia työpaikka-alueita voidaan sijoittaa oikoradan varteen. Oikorata on rakennushankkeena viime vuosikymmenten perspektiivissä varsin ainutlaatuinen. Sijoittamalla uusia asuinalueita niin ikään liikenteellisesti hyvillä paikoilla voidaan myös parantaa työvoiman saatavuutta. Mikäli perhe muuttaa Päijät-Hämeeseen, useinkaan työpaikkaa ei löydy molemmille aikuisille, ainakaan välittömästi. Hyvät liikenneyhteydet pääkaupunkiseudulle kuitenkin lisäävät muuttamisen todennäköisyyttä.

Julkisen sektorin työpaikkoihin voivat vaikuttaa esimerkiksi uusien asuinalueiden sijoittaminen, kylien tukeminen sekä asukaspuhjan monipuolistaminen. Niin ikään yritysten toimintaedellytykset ja julkisen sektorin työpaikat voivat olla yhteydessä toisiinsa – mikäli jostakin pienestä kunnasta häviää iso määrä yksityisen sektorin työpaikkoja, seuraukset näkyvät helposti myös julkisen sektorin toimintaedellytyksissä.

Koulutusmahdollisuuksiin maakuntakaavalla voi olla välillistä vaikutusta lähinnä peruskoulutuksen osalta. Mikäli lasten koulunkäyntikokemukset ovat onnistuneita (esimerkiksi turvallinen, kodin lähellä sijaitseva ja inhimillisen kokoinen koulu), tällä saattaa olla vaikutusta heidän suuntautumiseensa ja opiskeluhaluunkuuteensa koko elämän ajan. Vaikutusta voi olla jopa siihen, millaisin silmin he kotiseutunsa näkevät – haluavatko rakentaa aikuiselämänsä sinne vai nimenomaan välttää asettumasta kotiseudulle aikuisena.

Päijät-Hämeessä tiettyä alueellista eriarvoisuutta aiheuttaa Lahden suuruus verrattuna muihin kuntiin. Maakuntakaavalla ei kuitenkaan näyttäisi olevan alueellista eriarvoisuutta lisäävää vaikutusta. Tämä on kuitenkin mahdollista, mikäli

kehittämistoiminta keskittyy kokonaan maakunnan eteläosiin toiveena liittyä mahdollisimman tiiviisti osaksi Helsingin metropolialuetta. Seudullinen yhteistyö on avainasemassa esimerkiksi Hennan alueella. Vaikutukset elinkeinorakenteeseen ja yritysten toimintaedellytyksiin voivat osoittautua entistä myönteisemmiksi seudullisen yhteistyön toimiessa hyvin.

Työmatkojen osalta maakuntakaavan vaikutukset ovat myöskin pääosin epäsuorat. Asuin- ja työpaikka-alueiden sijoittaminen lähelle toisiaan Nostavan ja Hennan tavoin toki pienentää työssäkäyntietäisyyksiä ja työmatkoihin kuluva aikaa, mikäli uudet asukkaat löytävät työpaikkansa sieltä. Toisaalta työmatkoihin kuluva aika ja työssäkäyntietäisyys eivät ole aina suhteessa toisiinsa – pääkaupunkiseudulla lyhyeenkin työmatkaan kuluu joskus paljonkin aikaa. Mikäli vaikkapa Hennasta käydään töissä pääkaupunkiseudulla, pitkäkin työmatka taituu junalla kätevästi.

Mikäli maakuntakaavassa uudet työpaikka-alueet sijoitetaan ainoastaan maakunnan eteläosiin, työssäkäyntietäisyydet voivat pidentyä joillakin maakunnan pohjoisosissa asuvilla. Etätyön mahdollisuuksissa on avainkysymys työn luonteen lisäksi se, miten työnantajat (ja työtoverit) asiaan suhtautuvat. Toki etätyö asettaa vaatimuksia myös asuinympäristölle ja liikenneyhteyksille, joihin maakuntakaavallakin on vaikutuksensa, mutta suurin este etätyön yleistymiselle lienee kuitenkin asenteissa. Se myös vaatii tekijältään itseohjautuvuutta ja itsekuria sekä kykyä sietää yksinäisyyttä, joten se ei ole toivottava ratkaisu kaikille. Uudenmaan maakuntakaavaluonnoksen IVA:ssa todetaan etätyöstä seuraavaa (LT-konsultit 2002, 17-18):

"Jo tällä hetkellä etätyöskentely niin pääkaupunkiseutulaisissa kuin missä tahansa kansainvälisissäkin yrityksissä olisi teknisesti mahdollista esimerkiksi juuri etelärannikon pikkukaupungeista käsin, mutta työkuultuuri ei vielä tue sitä. Etätyöhön ei usein ikään kuin uskalleta heittäytyä nopeatahtisesta ja sosiaalisesta työelämästä syrjäytymisen pelossa. Asuinympäristön arvostus on kasvanut jatkuvasti, ja paikkakuntien tulisi etsiä omia vahvuuksiaan sen suhteen. Kulttuurinen varianssi tässä suhteessa kasvaa lähivuosisikymmeninä, mikä voi lisätä haja-asutusalueen ja pikkukaupunkien vetovoimaa myös etätyön ympäristöinä. On mahdollista, että niiden asukkaat haluavat tehdä työnsä rauhassa ja arvostavat vapaa-aikanaan mm. luonnossa liikkumista ja veneilyä. Ulkosaaristossakin, missä on tavallista harjoittaa kausiluontoisesti useaa ammattia, monet työskentelevät etätyönä niin suomalaisille kuin ruotsalaisillekin yrityksille."

Skenaario lienee yhtä mahdollinen myös Päijät-Hämeessä. Lisäksi voidaan erottaa kaksi erityyppistä etätyötilannetta: Päijät-Häme pääkaupunkiseudun etätyöalueena ja muu maakunta Lahden etätyöalueena.

Lähialueet

Nostava

Nostavan työpaikka-alue parantaa yritysten toimintaedellytyksiä ja vaikuttaa elinkeinorakenteeseen työvoiman saatavuutta ja työpaikkaomavaraisuutta parantamalla. Asuinrakentaminen voi säilyttää julkisen sektorin työpaikkoja (esimerkiksi koulussa). Yrityksille järjestyy toimitiloja ja liikenneyhteyksiä sekä sijoittumismahdollisuus asumisen yhteyteen.

Henna

Hennan työpaikka-alue luo uusia mahdollisuuksia yrittäjille, ja työvoiman saatavuus maakunnassa voi parantua asuinalueelle muuttavien työikäisten myötä. Työpaikkaomavaraisuus kohentuu. Hyvät liikenneyhteydet parantavat entisestään yritysten toimintaedellytyksiä. Työmatkat voivat pidentyä uusilla muuttajilla, mikä tulisi ottaa huomioon esimerkiksi alueelle muuttavien perheiden palveluja suunniteltaessa. Jos molemmilla vanhemmilla on säännölliset pitkät työmatkat, tällä voi olla vaikutusta lasten hyvinvointiin, mikäli joustavilla palveluilla ei tueta perhe-elämää. Seudullisen yhteistyön mahdollisuudet ovat Hennassa hyvät, kunhan niihin tartutaan.

Urajärvi

Urajärven kehityksellä ei liene kovin paljon vaikutusta elinkeinorakenteeseen, yritysten toimintaedellytyksiin ja työmatkoihin. Kylän tukeminen voi edesauttaa alueen olemassa olevien palveluiden säilymisessä, mikä on suuri etu esimerkiksi lapsille ja vanhuksille. Maatalousyrittäjien toimintaedellytykset voivat säilyä parempina. Työmatkat pitenevät ehkä niillä, jotka muuttavat uusina kylään. Uudet asukkaat voivat lisätä työvoiman saatavuutta maakunnassa.

Ämmälä

Myöskään Ämmälän täydennysrakentamisella ei liene kovin paljon vaikutusta elinkeinorakenteeseen, yritysten toimintaedellytyksiin ja työmatkoihin. Työmatkat pitenevät ehkä niillä, jotka muuttavat alueelle. Uudet asukkaat voivat lisätä työvoiman saatavuutta. Maaseutuun kohdistuva elinkeinotoiminta saattaa vähentyä.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Renkomäen linjauksen on arvioitu heikentävän Lahden keskustaa jonkin verran. Launeen linjaus taas antaisi parhaat mahdollisuudet kaupungin keskustan ja Launeen palvelualueen kehittämiseen sekä Kujalan ja Lotilan teollisuusalueiden kehittämiseen siten, että niiltä on suora yhteys päätieverkkoon. Muutoin olemassa olevien yritysten toimintaedellytyksiin kummallakin linjauksella voi olla myönteistä tai kielteistä vaikutusta, mikäli yrityksen toimitilat sijoittuvat jatkossa entistä edullisemmin tai epäedullisemmin liikenneyhteyksien (logistiikan ja asiakkaiden) näkökulmasta. Uuden linjauksen tai nykyisen reitin varrella asuvien työmatkoihin saattaa jatkossa kulua hieman entistä enemmän aikaa. Toisaalta etäisyys ja matka-aika voivat myös lyhentyä; vaikutus lienee kuitenkin melko pieni ja lähes ihmiskohtainen, esimerkiksi kulkutavasta riippuva. Launeen linjauksen on arvioitu palvelevan tehokkaimmin päivittäistä työmatkaliikennettä (autolla).

5.5 Henkisen hyvinvoinnin edistäminen

Asukkaiden virkistäytymismahdollisuudet ja kulttuuriperinnön säilyttäminen

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat asukkaiden virkistäytymismahdollisuuksien osalta esimerkiksi puistojen ja viheralueiden saavutettavuus, esteettisyys – kauneus, näköala, maisema; asuntoalueiden viihtyisyys ja virikkeellisyys, muiden alueiden viihtyisyys ja virikkeellisyys, seudulliset virkistysalueet sekä maaseudulla vaikutukset elinkeinojen harjoittamiselle.

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat kulttuuriperinnön säilyttämisen osalta esimerkiksi kulttuurihistorialliset kohteet, taajamien ja haja-asutusalueiden historia sekä paikallisten arvojen kunnioitus.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa on laajasti käsitelty virkistysalueita (virkistysalueita ja ulkoilureittejä, retkeilyä ja matkailua sekä luonnon monimuotoisuutta) ja kulttuuriperintöä. Virkistysalueiden osalta todetaan muun muassa, että maakuntakaavan virkistysalueiden keskeinen tarkoitus on turvata luonnonalueiden säilyminen maakunnan asukkaiden virkistyskäytössä sekä turvata ulkoilu- ja retkeily-yhteydet taajamista virkistykseen ja esittää muutoinkin maakunnalliset ulkoilun yhteystarpeet sekä reitistöjen karkea suuntautuminen. Maakuntakaavan virkistysalueiden tarkoituksena on myös koota maakunnalliseksi kokonaisuudeksi kuntien perustamat ja ylläpitämät paikalliset reitistöt liittämällä ne toisiinsa vielä puuttuvilla yhteyksillä. Virkistysalueiden tavoitteena on lisäksi tukea luonnon monimuotoisuuden säilymistä erilaisin aluevarauksin.

Kulttuuriperinnön osalta valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa todetaan muun muassa, että elinympäristön viihtyisyyttä edistetään kiinnittämällä huomiota rakennetun ympäristön ajalliseen kerroksellisuuteen sekä korkeatasoiisiin, alueiden omaleimaisuutta vahvistaviin, maisemakuvaan sopeutuviin ja mittakaavaltaan ihmisläheisiin rakennettuihin ympäristöihin. Alueidenkäytöllä edistetään kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön sekä niiden alueellisesti vaihtelevan luonteen säilymistä.

Koska tavoitteissa ja lähtökohdissa on varsin kattavasti tuotu esiin virkistäytymismahdollisuuksia ja kulttuuriperinnön säilyttämistä, kaavaehdotus kuvastanee tätä kattavuutta. Pääosin muuntasoisten kaavojen vaikutuspiirissä olevia asioita ovat puolestaan yksityiskohtaisemmat esteettisyys, asunto- ja muiden alueiden viihtyisyyttä sekä paikallisten arvojen kunnioitusta koskevat seikat. Ottaen huomioon maakuntakaavan roolin yleispiirteisenä kaavana ei liene kuitenkaan estettä sille, että näitäkin seikkoja tuotaisiin esille kaavan toteuttamiskuvauksissa. Virkistäytymismahdollisuuksissa tulisi kiinnittää huomiota eri ihmis- ja ikäryhmiin – mahdollisuudet näyttäytyvät erilaisina nuorille ja keski-ikäisille autoille kuin lapsille ja ikääntyneille sekä vajaakuntoisille. Kuitenkin ensin mainittujen ehdoilla suunnittelu on tavallista.

Uusien asuinalueiden rakentamisessa, täydennysrakentamisessa sekä vapaa-ajan rakentamisessa tulisi olla erityisen tarkkana siitä, että kunnioitetaan paikallisia arvoja sekä taajamien ja haja-asutusalueiden historiaa. Kulttuurihistorialliset kohteet saavat nykyisin tavallisesti ansaitsemansa arvon, mutta historiaa ja paikallisia arvoja on läsnä paljon muuallakin.

Paikallisten asukkaiden näkemykset ovat tässä arvokkaita ohjenuoria, kun ulkopuolisen silmin ei ehkä näy mitään erityisen merkillepantavaa – tämän ulkopuolisen katsojan omista arvostuksista riippuen. Keski-Eurooppaan verrattuna Suomessa on valtavasti esimerkkejä hoidettujen maatilojen pihapiirien tai vanhojen talojen jäämisestä liian "puristuksiin" uusien talojen ja pienten tonttien keskelle. Varsinkaan haja-asutusalueiden henkeä ja historiaa ei Suomessa tunnuta riittävästi arvostettavan, paitsi ehkä kesäisin hetkellisesti, kun siellä kaupunkilaisina kuljetaan. Paikallisten arvojen kunnioitus ja tietynlainen ympäristön pysyvyys ovat kuitenkin yksi tie henkiseen hyvinvointiin ja tunteeseen, että "täällä on asuttu ennenkin". Ne ovat tärkeitä kaikenikäisille. Ikääntyneille asuin ympäristön suuret mullistukset aiheuttavat helposti ahdistusta, josta nuoremmat ehkä selviytyvät helpommin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nuoremmille asuinalueen historia ja paikallisten arvojen kunnioitus olisi vähemmän tärkeää. Lapsille ne ovat erityisen tärkeitä, jotta heidän ajattelunsa perustuisi niille myöhemminkin ja muissakin ympäristöissä.

Lähialueet

Nostava

Logistiikka-alueella ja sen liikenneyhteyksillä voi olla vaikutusta kulttuurimaisemiin ja virkistysalueisiin sekä niiden saavutettavuuteen. Asuntoalueen viihtyisyyteen ja virikkeellisyyteen vaikuttavat pääosin muut kuin maakuntakaava, ja suunnittelussa tulisi ottaa huomioon elämänkaariasuminen ja eri ihmisryhmien tarpeet. Haja-asutusalueiden historia ja paikallisten arvojen kunnioitus ovat niin ikään tärkeitä huomioon otettavia uutta rakennettaessa.

Henna

Työpaikka-alueella ja sen liikenneyhteyksillä voi olla vaikutusta kulttuurimaisemiin. Maaseutumaisen ympäristön säilyessä uusien asukkaiden virkistäytymismahdollisuudet lienevät hyvät. Myös maatilat voivat tarjota virkistysmahdollisuuksia ja palveluita (vrt. suosittu maatilapäiväkotona Järvenpäässä, joka hyödyntää ympäristön hyviä puolia). Alueelle muuttavat ihmiset eivät kaipaa liian samanlaista ympäristöä kuin vaikkapa pääkaupunkiseudulla. Toisaalta maaseutumaisen asumisen historia voi kadota uuden rakentamisen myötä. Uutta olisi rakennettava pyrkien kunnioittamaan alueen historiaa ja paikallisia arvoja sekä ottaen huomioon eri ihmisryhmien tarpeet.

Urajärvi

Uutta rakennettaessa olisi varjeltava tarkoin kylän perinteistä ilmettä. Asukkaiden virkistäytymismahdollisuudet kodin välittömässä läheisyydessä ovat kyläympäristössä hyvät, mikä edistää kaikenikäisten ja -kuntoisten virkistäytymistä. Talvella tosin valaistukselle on tarvetta. Urajärvellä on merkittävä kulttuurihistoriallinen kohde, kartanomuseo, jonka hyödyntämistä voisi pohtia myös kyläläisten näkökulmasta.

Ämmälä

Täydennysrakentamisen suunnittelussa tulisi ottaa huomioon elämänkaariasuminen ja eri ihmisryhmien tarpeet. Haja-asutusalueen historia ja paikallisten arvojen kunnioitus ovat niin ikään tärkeitä huomioon otettavia uutta rakennettaessa. Maaseutumaisen ympäristön säilyessä uusien asukkaiden virkistäytymismahdollisuudet lienevät hyvät. Toisaalta maaseutumaisen asumisen piirteet saattavat kadota uuden rakentamisen myötä, mikä on ikävää sekä vanhojen että uusien asukkaiden kannalta.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Varsinkin Launeen linjauksella on vaikutusta asukkaiden virkistäytymismahdollisuuksiin puistojen ja viheralueiden saavutettavuuden, näköalan ja maiseman, asuntoalueiden viihtyisyyden ja virkistysalueiden viihtyisyyden ja virikkeellisyyden osalta. Renkomäen linjaus vaikuttaa vähemmän asuntoalueiden viihtyisyyteen, näköaloihin ja maisemaan, mutta myös niihin sillä on vaikutuksensa, virkistysalueiden pirstoutumisen lisäksi. Kumpikin linjaus vaikuttaa haitallisesti kulttuurimaisemiin, mutta arvokkaat rakennukset säilyvät. Kulttuuriperintöön Launeen linjaus aiheuttaa lievää haittaa Kyläkunnantien ympäristössä, Renkomäen linjauksessa sen sijaan arvokohteet säilyvät. Paikallisten arvojen ja maaseutumaisen kulttuurimaiseman kunnioituksen kannalta virkistysalueiden pirstoutuminen on ikävää.

Vapaa-ajan asuminen, sesonkiasukkaat

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat vapaa-ajan asumisen ja sesonkiasukkaiden osalta esimerkiksi liikenneyhteydet, palvelut, sopusointu ympäröivän maaseudun kanssa, ruuhkautuminen ja etätyön vaatimukset asuin ympäristölle.

Maakuntakaavan lähtökohtien ja tavoitteiden maakuntakaavan maaseutualueiden tarkoitus -kohdassa on todettu, että "Kyläverkostoa ja maaseudun uusien asuntojen rakentamista, loma-asutusta sekä loma- ja vapaa-ajan asuntojen muuttamista ympärivuotiseen käyttöön pyritään sovittamaan yhteen niin, että ne tukevat toisiaan." Lisäksi todetaan, että matkailuun osoitettujen alueiden tarkoitus on muodostaa luonteva matkailukeskusten verkosto, joka tukee myös kylien ja vapaa-ajan asumisen kehittämistä. Tavoitteena on osoittaa vapaa-ajan asumista seudullisesti tärkeille ja soveliaille alueille ottaen huomioon tarpeet ja mahdollisuudet muuttaa vapaa-ajan asumista ympärivuotisen asumisen käyttöön sekä teknisen huollon edullisuusvyöhykkeet ja kylien kehittämisen näkökulma. Lisäksi vapaa-ajan asumista käsitellään valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa ja Päijät-Hämeen maakuntasuunnitelmassa vuodelta 2003.

Vapaa-ajan asuminen on leimallista Päijät-Hämeelle. Koko väestön kannalta raja on hämärtyvässä loma-asumisen ja vakinaisen asumisen välillä. Loma-asuminen tuo eloa ympäri vuoden. Tämä on keskeinen asia kaikeskuntasuunnitelmassa. Sopuointi ympäröivän maaseudun kanssa ja maaseutu ympäristön kunnioitus ovatkin pikemminkin muiden kuin maakuntakaavan vaikutuspiirissä.

Päijät-Hämeen osalta on lisäksi huomattava, että alueen ruuhkaisuuteen vaikuttaa muun Suomen loma-asuminen, sillä läpikulkuliikennettä on paljon loma-asunnoille Päijät-Hämeen ulkopuolelle, erityisesti heinäkuussa. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä tuli lisäksi esiin vesiliikenteen turvallisuus ja sen aiheuttamat häiriöt Päijät-Hämeessä.

Vakituisten asukkaiden, erityisesti ikääntyneiden, vajaakuntoisten ja lasten kannalta kyläympäristöstä ja haja-asutusalueesta voi muodostua varsin levoton, jos alueella on paljon vuokramökkejä tai muutoin vaihtuvia kesäasukkaita. Vaikka kesäasukkaat eivät vaihtuisikaan, liikenneturvallisuus saattaa heiketä (huom. lapset) ja ruuhkia syntyä. Mikäli tällaisia turvallisuusongelmia ei ilmaannu, vapaa-ajan asukkaat vaikuttavat myönteisesti tuoden elämää kyliin, nykyisin ympäri vuodenkin. Ikääntyneiden kannalta on huomattava myös se, että merkittävä osa mökkeilijöistä on melko ikääntyneitä, esimerkiksi eläkeikää lähestyviä tai osa-aikaeläkkeellä olevia.

Kuntien kannalta vapaa-ajan asuminen on Päijät-Hämeelle merkittävä asia, "piristysruiske". Alueelta on kohtuullinen matka pääkaupunkiseudulle. Sesonkiasukkaiden myötä nousee kuitenkin kysymyksiä: mikä on kotikunta? Miten on kunnan terveyspalveluiden laita: onko resursseja hoitaa ainakin kiireelliset tapaukset? Millaisessa kunnossa ovat tiet? Miten tiet on aurattu talvella? Missä sesonkiasukkaat hoitavat kauppa-asiansa? Onko julkisia liikenneyhteyksiä, jotka hyödyttävät sesonkiasukkaita?

Elinkeinoelämän kannalta tilanne on sama kuin kunnille: vapaa-ajan asuminen on Päijät-Hämeelle merkittävä asia, varsinkin kun matka pääkaupunkiseudulle on kohtuullinen. Elinkeinoelämälle uusia mahdollisuuksia voivat tuoda erilaiset vapaa-ajan asumismuodot kuten vuokrattavat mökit, mökkitalokaripalveluiden tarve, turvapalveluiden tarve sekä muiden yksityisten palvelujen (esim. terveydenhoito) kysyntä. Maatalousyrittäjillä puolestaan voi olla mahdollisuus liitännäiselinkeinoihin, kuten rakennus- ja polttopuun myyntiin ja kuljetukseen, rakennus- ja korjaustöihin sekä teiden auraukseen.

Etätyötä on jo käsitelty työmatkojen yhteydessä. Yhä enenevässä määrin etätyöjärjestelyt tarkoittavat myös työskentelyä ajoittain vapaa-ajan asunnolta käsin. Tämä saattaa olla Päijät-Hämeelle tulevaisuudessa pääkaupunkiseudun etätyöalue -roolia vahvistava tekijä vapaa-ajan asutuksen runsauden vuoksi. Etätyöskentely vapaa-ajan asunnolta käsin edellyttää jonkin verran lisätilaa ja sähköliittymää, mihin tarpeeseen nykyinen vapaa-ajan rakentaminen jo vastaa. Muutoin yhteydet ovat yksilöllisesti saatavissa jo nykyisin, eivätkä vaadi esimerkiksi laajakaistaa. Tämentyyppinen vapaa-ajan asunnon lisääntyvä hyödyntäminen on siis työnantajan sitä tukeessa melko pienin järjestelyin toteutettavissa.

Lähialueet

Nostava, Henna ja Ämmälä

Vaikutusta ei juuri ole, koska alueet eivät ole leimallisesti vapaa-ajan asumisympäristöjä. Oletettavaa on, että myös alueille rakennettavat uudet asunnot tehdään vakinaista asumista varten.

Urajärvi

Urajärven ympäristössä vapaa-ajan asumista on, joten sopusoinnun säilyminen ympäröivän maaseudun kanssa sekä vakinaisia asukkaita, erityisesti lapsia ja ikääntyneitä häiritsemättömät liikennejärjestelyt ovat keskeisiä varmistettavia asioita. Vapaa-ajan asukkaat voivat tuoda maatalousyrittäjille lisääntyviä mahdollisuuksia liitännäiselinkeinoihin.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Launeen ja Renkomäen linjaukset eivät vaikuttane vapaa-ajan asumiseen ja sesonkiasukkaisiin juuri muuten kuin siltä osin, että joidenkin seudun vapaa-ajan asukkaiden kauttakulkuliikenneyhteydet voivat parantua ja nopeutua. Toki myös Lahden keskustan ja rautatieaseman seudun kehittäminen, jotka Launeen linjaus paremmin mahdollistaa, voivat olla seudun ja maakunnan vapaa-ajan asukkaiden intressissä. Mikäli Okeroisten kulttuurimaisemassa on vapaa-ajan tai sesonkiasukkaita, heidän osaltaan virkistysmahdollisuudet heikkenevät, eivätkä linjaukset ole sopusoinnussa ympäröivän maaseudun kanssa.

5.6 Turvallisuus ja terveys

Koettu, psykofyysinen ja sosiaalinen terveys

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat **koetun terveyden** osalta esimerkiksi alueellinen ikärakenne, koettu ympäristö, yhteenkuuluvuuden tunne, sosiaalisten verkostojen olemassaolo, yhteisöjen pysyvyys, muuttoliikkeen hallinta, kesämökkialueiden käytön monipuolistaminen, liikuntapalvelujen edellytysten turvaaminen riittävän lähelle sekä sosiaali- ja terveystalvelujen järjestäminen ajoissa nopeasti kasvaville alueille.

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat **psykofyysisen terveyden** osalta esimerkiksi psykosomaattiset oireet muun muassa hyvinvoinnin eriytymisen vuoksi, muuttoliikkeen negatiiviset seuraukset, koettu ympäristö, melu, ilman laatu, koettu turvallisuus ja väkivallan uhka.

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat **sosiaalisen terveyden** osalta esimerkiksi yksinäisyyden lisääntyminen, koettu välinpitämättömyys, yhteisöjen yhteenkuuluvuuden heikentyminen ja väkivallan uhka.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa terveyteen on viitattu muun muassa suuronnettomuusriskien yhteydessä. Lisäksi maakuntakaavan taajama-alueiden tarkoitusta koskevassa luvussa todetaan, että "Kaavalla turvataan kunnille mahdollisuus tarjota yleis- ja asemakaavoissa taajama-asumiselle, palveluille ja elinkeinoelämälle tarkoituksenmukaisia alueita. Niiden tulee sijaita niin, että maakunnan asukkaille, elinkeinoelämälle ja kunnille aiheutuvat kustannukset pysyvät kohtuullisina ja elinympäristön laatu, terveellisyys ja virkistysmahdollisuudet turvataan. Terveyttä ei ole kuitenkaan käsitelty laajemmin – koetun, psykofyysisen ja sosiaalisen terveyden tarkoittamalla tavalla.

Monia yllä mainituista pohdittavista seikoista on jo käsitelty muissa yhteyksissä (ikärakenne, sosiaaliset verkostot, liikuntapalvelut, sosiaali- ja terveystalvelut, yhteisöllisyys, ympäristön nopeiden muutosten vaikutus). Asiat ovat myös sellaisia, että maakuntakaavan ratkaisulla saattaa olla niihin vain välillistä vaikutusta. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten kannalta keskeistä olisi kuitenkin tiedostaa kaukaisiltakin tuntuvien seikkojen terveysvaikutukset ja nähdä terveys laaja-alaisesti.

Koettu terveys ennustaa useita muita indikaattoreita paremmin tulevaisuuden terveyttä, samoin elämäntyytyväisyys. Koettuun terveyteen vaikuttavat ainakin ikä, pitkäaikaissairaudet, koettu ympäristö, koherenssin tunne sekä sosiaalisten verkostojen olemassaolo. (LT-konsultit 2002.) Maakuntakaavalla on mahdollista vaikuttaa ainakin alueelliseen ikärakenteeseen, koettuun ympäristöön ja mahdollisesti sosiaaliin verkostoihin ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen. Yhteisöjen pysyvyydellä ja muuttoliikkeen hallinnalla olemassa olevien yhdyskuntien elinkelpoisuutta lisäämällä on vaikutuksia koettuun terveyteen. Muuttoliikkeen hallinnan tulisi olla maakunnan sisäistä, maakunnasta lähtömuuton hallintaa sekä varsinkin uusien asuinalueiden osalta myös tulomuuton hallintaa. Nopeasti kasvavilla alueilla sosiaali- ja terveystalvelujen järjestäminen laahaa usein asuinrakentamisen perässä. Julkisen sektorin kovat haasteet korostavat sen tärkeyttä, että kasvu olisi rauhallista ja keskittyminen kohtuullista (LT-konsultit 2002).

Koko väestön kannalta muuttoliikkeen aiheuttamia ongelmia ovat yhtäältä lähtöalueen ja toisaalta tuloalueen ongelmat. Nopean kasvun ja nopean tyhjenemisen sijaan vähittäinen, hallittu kasvu uusilla alueilla olisi ihmisten kannalta

toivottavampaa. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä nousi esiin se, että asuinympäristön keskeneräisyyden on havaittu häiritsevän ihmisiä. Keskeneräisillä alueilla ei usein ole esimerkiksi puita. Asuinympäristössä tulisi olla yhtenäisyyttä, mutta "ihmisen mittakaavassa". Tärkeäksi havaittua on myös aistimus siitä, että "täällä on asuttu ennenkin". Identiteetin, historian ja perinteen läsnäolon tunteminen on hyväksi. Nämä seikat viittaavat siihen, että maltillista täydennysrakentamista olisi hyvä suosia aivan uusien alueiden rakentamisen sijaan. Lasten kannalta liian "valmiiksi pureskeltu" ja ohjattu ympäristö on epätoivottava (katso myös luku 5.1.3).

Ikärakenteen muutoksen vaikutuksia voidaan tasoittaa edistämällä liikunta- ja virkistysmahdollisuuksien tarjoamista ikääntyneille. Niiden on oltava riittävän lähellä ja riittävän helposti saavutettavissa myös ilman autoa. On havaittu, että ikääntyneille tarjottua kuntosalitoimintaa ei käytetty hyväksi siksi, että taksikyytejä ei ollut saatavissa kuntosalille pääsemiseksi. Hyvin todennäköistä on, että sama pulma on muidenkin liikunta- ja virkistyspaikkojen osalta. Ylipäänsä lähipalvelut ovat ikääntyneille tärkeitä, sillä myös arkiasioiden hoidossa voi saada arkiliikuntaa. Myös lapsille koetun terveyden tekijät ovat varsin merkityksellisiä, samoin vajaakuntoisille.

Psyko fyysinen terveys on psyykkistä ja fyysistä terveyttä. Raja on tunnetusti epätarkka, mutta näiden muodostaman kokonaisuuden indikaattoreita ovat psykosomaattiset oireet. Mielenterveyden häiriöistä kärsivät, päihdeongelmaiset ja pitkäaikaistyöttömät voivat selkeästi heikommin kuin muut. Muuttoliike saattaa saada aikaan juurettomuutta, joka puolestaan voi johtaa esimerkiksi päihteiden käyttöön. Melu ja ilman laatu ovat seikkoja, joihin maakuntakaavalla on vaikutusta liikennehankkeiden kautta. Rumiksi ja meluisiksi koetut ympäristöt aiheuttavat vastenmielisyyden tuntemuksia ja lisäävät stressiä. Monet elämänhallinnan ongelmista kärsivät ihmiset häiriintyvät muita enemmän ympäristöhäiriöistä, kuten melusta (Korpela ym. 2001), ja kuitenkin heidän valinnanmahdollisuutensa ovat huonommat kuin muilla.

Luonto puolestaan hoitaa tehokkaasti mieltä. Erityisen elvyttäviksi on havaittu omat mielipaikat, vihreä kasvillisuus ja vesi. Luontokokemuksen myötä ihminen jaksaa paremmin puuttua myös niihin olosuhteisiin, joissa hän elää ja työskentelee. Erityisesti psyykkisesti kuormittavissa paikoissa, kuten sairaaloissa, kouluissa, tehtaissa, toimistoissa ja terveyskeskuksissa, luontoelementtien ja luontoympäristön huomioon ottaminen olisi tärkeää – tämä siis hyödyksi myös niille, joilla ei vielä ole psykosomaattisia oireita. (Salonen 2005; Ilaskari 2005). Lapsille ja ikääntyneille luonto ja kodin lähiympäristö ovat tärkeitä myös siksi, että he ovat "päiväväestöä", joka tavallisesti liikkuu pienemmällä alueella kuin työssäkäyvät.

Melua ja ilman laatua käsitellään myöhemmin myös liikennehankkeiden ja -turvallisuuden yhteydessä. Liikenteen lisäksi niihin vaikuttavat asuinalueiden sijoittelu ja suunnittelu sekä teollisuuden sijoittuminen.

Koettuun turvallisuuteen ja väkivallan uhkaan saattavat myös vaikuttaa ympäristön nopeat muutokset esimerkiksi hallitsemattoman muuttoliikkeen myötä, ympäristön ankeus ja turvattomuutta aiheuttavat suunnitteluratkaisut. Erityisesti ikääntyneille ja lapsiperheille turvallisuuskysymykset ovat akuutteja. Ikääntyneiden, vajaakuntoisten ja lasten kannalta olisi tärkeää tuntea olonsa turvalliseksi ja että lähipiiri on tuttu ja luotettava. Ystäviä, tuttuja ja sukulaisia olisi hyvä olla lähellä tai saatavilla ja yhteisön olla suhteellisen tiivis.

Sosiaalisen terveyden uhkatekijät, yksinäisyyden lisääntyminen, koettu välinpitämättömyys, yhteisöjen yhteenkuuluvuuden heikentyminen ja väkivallan uhka, ovat läsnä sekä taajamissa ja kaupungeissa että maaseudulla, mutta hieman eri tavoin. Väestö ikääntyy, perheet ovat pieniä ja avioerot yleisiä. Maaseudulla asuu ikääntyneitä, ja aiemmin vilkas kyläilykulttuuri on paljolti rapautunut. Kaupungeissakin on yksinäisiä ikääntyneitä, mutta myös nuoria ja keski-ikäisiä. Koetaan välinpitämättömyyttä ja piittaamattomuutta, jotka vähentävät liikkumista omalla alueella. Turvallisuuden kannalta tärkeimmät päätökset tehdään yleis- ja asemakaavatasoilla. Myös asuinalueelle muodostuva yhteisöllisyys vaikuttaa huomattavasti – esimerkiksi uusilla alueilla.

Lähialueet

Nostava

Työpaikka-alueelle kohdistuva liikenne vaikuttaa psyko fyysiseen ja koettuun terveyteen. Asuinrakentaminen puolestaan tasoittanee alueellista ikärakennetta, mutta saattaa aiheuttaa pulmia yhteenkuuluvuuden tunteessa ja sosiaalisten verkostojen ylläpidossa vanhojen ja uusien asukkaiden kesken. Muuttoliikkeen tulisi olla hallittua ja

elämänkaariasumisen huomioon ottavaa. Elinympäristön mullistukset saattavat aiheuttaa alueen vanhoille asukkaille ohimenevää turvallisuuden tunteen heikkenemistä. Toisaalta ne voivat vähentää yksinäisyyttä.

Henna

Kuten Nostavankin osalta, työpaikka-alueen liikenne vaikuttaa asukkaiden koettuun ja psykofyysiseen terveyteen. Mikäli uusi asutus sijoittuu olemassa oleviin kyliin, haasteet ovat samankaltaisia kuin Nostavalla. Jos taas rakennetaan kokonaan uusi asuinalue, yhteistyön perinteen syntyminen on haasteellista. Lisäksi palvelujen, erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelujen rakentamisen ajoitus on keskeistä koetun terveyden kannalta. Uusi asutus ei aiheuttane hyvinvoinnin eriytymistä, mutta ympäristön keskeneräisyys voi ahdistaa uusia asukkaita. Uudella alueella sosiaalisen terveyden ongelmat eivät korostune, varsinkin jos saadaan muodostettua hyvä yhteishenki.

Urajärvi

Kylän kehittäminen voi korjata ikärakennetta, tukea yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta sekä vähentää yksinäisyyttä, varsinkin ikääntyneillä. Muuttoliikkeen hallinnassa ei liene ongelmia. Vapaa-ajan asumisen monipuolistaminen voi myös tukea koettua terveyttä. Uusien asukkaiden vastaanottoon ja "perehdyttämiseen" olisi kuitenkin varauduttava.

Ämmälä

Haasteet ovat samankaltaiset kuin Nostavalla (työpaikka-alueita lukuun ottamatta).

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Linjauksilla on vaikutusta koetun terveyden osalta koettuun ympäristöön sekä mahdollisesti yhteisöjen pysyvyyteen ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen (linjaus asuinalueen halki tai läheisyyteen). Vaikutukset psykofyysiseen terveyteen ovat kuitenkin suurimmat melun ja ilman laadun sekä mahdollisesti koetun turvallisuuden (liikenneturvallisuus) muutosten vuoksi. Sosiaaliseen terveyteen ei niinkään liene vaikutusta. Vastaavasti niillä alueilla, joiden liikennettä uusi linjaus vähentää, koettu ympäristö kohentuu. Launeen linjauksen on todettu olevan kevyen liikenteen aseman paranemisen kannalta parempi, kun on kyse Lahden keskustan alueesta. Sen on myös arvioitu vähentävän liikenneonnettomuuksia enemmän kuin Renkomäen linjauksen. Toisaalta Launeen linjauksen vaikutukset koettuun asuinympäristöön kohdistuvat selvästi suurempaan määrään ihmisiä kuin Renkomäen linjauksen vaikutukset. Melun ja ilman laadun heikkenemisen osalta uusia altistujia on näin ollen paljon enemmän kuin Renkomäen linjauksen osalta.

Elämäntavat ja sairaudet

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat elämäntapojen ja sairauksien osalta esimerkiksi päihteiden käyttö, liikuntamahdollisuudet, työmatkaliikunnan mahdollisuudet, sosiaali- ja terveyspalveluiden saavutettavuus esimerkiksi autottomilla sekä liikuntareittien väliset turvalliset yhteydet seudulla.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa ei ole elämäntapoihin ja sairauksiin liittyviä mainintoja. Liikunnan toimintaympäristön parantamiseen sekä maakunnan omia asukkaita että muita varten on kiinnitetty huomiota.

Koko väestön kannalta arkiliikunta esimerkiksi työpaikalle ylläpitää terveyttä. Matkojen pidentyessä työmatkaliikunta on kuitenkin vähentynyt. Ylipainoisuuden lisääntyessä liikunta helposti niukkenee edelleen. Työpaikka- ja asuinalueiden sijoittelulla voidaan maakuntakaavatasollakin vaikuttaa liikuntamahdollisuuksiin. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä todettiin, että asuinympäristössä tulisi myös säilyä koirien ulkoiluttamismahdollisuudet, jotka usein luovat sosiaalisia kontakteja omistajien välille. Omakotitaloasumisen mainiot puolet – mahdollisuus puutarhanhoitoon ja sen myötä tulevaan liikuntaan ja mielekkääseen puuhailuun ulkona ylläpitävät mielenterveyttä ja toimintakykyä kaikenikäisillä.

Ikääntyneiden toimintakyvyn kannalta tärkeitä ovat mahdollisuudet ulkoilla ja käydä kaupassa. Lähikaupat ja muut lähipalvelut ovat näin ollen keskeisiä. Myös ikääntyneillä saattaa olla päihdeongelmia – suurten ikäluokkien eläköityessä ennusteiden mukaan enenevässä määrin – joita sosiaalisten kontaktien puute helposti pahentaa. Hyvää arkiliikuntaa ikääntyneillekin on esimerkiksi puutarhanhoito omakotitalopihassa. Samat piirteet pätevät vajaakuntoisiin. Vaikka liikuntapalveluja on totuttu hakemaan autollakin, ikääntyminen yleensä vaikuttaa ennen pitkää autoilumahdollisuuksiin, minkä vuoksi lähiliikuntapaikat sekä seudulliset, turvalliset liikuntareitit ovat tärkeitä. Sosiaali- ja terveyspalveluiden

saavutettavuus autottomien, erityisesti haja-asutusalueella asuvien kannalta on järjestettävä siten, että se tukee itsenäistä elämää kotona.

Lasten kannalta keskeistä on muun muassa, voiko kouluun ja päiväkotiin mennä kävellen. Mikäli lapset kuljetetaan paikkaan kuin paikkaan, arkiliikunta ulkona jää helposti hyvin vähäiseksi, eivätkä sitä korvaa esimerkiksi sisätiloissa järjestettävät, ohjatut, aikataulutetut ja kilpailuhenkiset harrastukset. Liikuntatottumukset kuitenkin muovautuvat suurelta osin jo lapsuudessa ja nuoruudessa. Lasten arkiliikunnan ja vapaamuotoisten ulkoleikkien on todettu vähentyneen ja ylipainoisuuden lisääntyneen huolestuttavasti.

Kunnille tulee säästöjä, mikäli ihmiset pysyvät paremmassa kunnossa. Kaikenikäisten arkiliikuntamahdollisuuksiin sekä lähipalveluihin kannattaisi näin ollen panostaa. Maakuntakaavaan erityisesti liittyen kuntien yhteiset investoinnit liikuntareittien yhdistelyyn kuntien välillä nousivat esiin sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä. Myös investoinnit pysyviin palvelukontakteihin, jotka lisäävät välittämisen tunnetta maakunnan asukkaiden keskuudessa, tullevat kunnille pitkällä tähtäimellä edullisemmiksi kuin erilaiset väliaikaisratkaisut, pitkään vireillä olevat lopettamisuhat ja lyhytjänteiset, kilpailuttamiseen perustuvat yhteistyöjärjestelyt. Elinkeinoelämä hyötyy myös ihmisten paremmasta kunnosta, sillä henkilöstö jaksaa työssä paremmin, on vähemmän ja lyhyempiä aikoja sairauslomilla sekä mahdollisesti vähemmän poissa työstä hoitamassa sairastuneita perheenjäseniä tai lähiomaisia. Liikuntamahdollisuuksien tarjoajana tai täydentäjänä elinkeinoelämällä on oma roolinsa.

Lähialueet

Nostava

Työmatkaliikunnan ja omakotitaloasumisen mahdollisuudet lisääntyvät alueen rakentamisen myötä. Olemassa olevien palveluiden tulevaisuus näyttää valoisammalta. Lapsilla säilyvät todennäköisemmin arkiliikunnan mahdollisuudet koulumatkoilla, ja uusilla muuttajilla ne voivat parantua.

Henna

Työmatkaliikunnan ja omakotitaloasumisen mahdollisuudet lisääntyvät myös Hennan rakentamisen myötä. Arkiliikunnan mahdollisuuksiin ja autottomien palveluihin tulisi kuitenkin kiinnittää erityistä huomiota alusta alkaen, eikä vasta asukkaiden ikääntymisen myötä.

Urajärvi

Liikunta- ja virkistysmahdollisuudet ovat kyläympäristössä tavallisesti hyvät. Autottomien palveluihin, erityisesti lasten arkiliikunnan mahdollisuuksiin sekä seudullisiin turvallisiin reitti yhteyksiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Arkiliikunta- ja virkistysmahdollisuuksia edistää maaseudulla myös teiden valaistuksen parantaminen.

Ämmälä

Myös Ämmälässä arkiliikunnan mahdollisuuksiin ja autottomien palveluihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota täydennysrakentamisen alusta alkaen, sekä vanhojen että uusien asukkaiden kannalta.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Molemmat linjaukset – erityisesti Launeen linjaus – heikentävät liikunta- ja virkistysmahdollisuuksia. Linjaukset voivat heikentää tai parantaa työmatkaliikunnan mahdollisuuksia linjauksen lähellä asuvilla sekä katkaista liikuntareittien välisiä turvallisia yhteyksiä seudulla. Vastaavasti liikenteen väheneminen keskustassa saattaa parantaa siellä asuvien työmatkaliikuntamahdollisuuksia.

Liikennehankkeiden vaikutukset terveyteen ja elinoloihin sekä liikenneturvallisuus yleisesti

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat liikenteen osalta esimerkiksi joukkoliikenteen kilpailukyky, liikenneturvallisuus (esimerkiksi olemassa olevan tiestön kehittäminen sekä liikenneturvallisuus kylissä ja haja-asutusalueilla), liikenteen päästöt, esteetön liikkuminen, autottomien ihmisten liikkumismahdollisuudet, raideliikenteen edut, melulle altistuvien lisääntyminen uusien asuinalueiden myötä ja rakentamisaikaiset vaikutukset.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa on erillinen liikennealueiden osa sekä liikennealueiden nykytilaa koskeva osa. Liikennejärjestelyjen tulee olla kestäviä ympäristön ja talouden kannalta. Suuriin liikennehankkeisiin on useita viittauksia. Liikennehankkeiden vaikutuksia terveyteen ja elinoloihin selvitetään yleensä varsin kattavasti, joten tässä raportissa käydään asiaa läpi hyvin yleispiirteisesti. Melua ja päästöjä käsitellään muiden ympäristöhäiriöiden yhteydessä.

Koko väestön kannalta liikenneturvallisudessa huomioon otettavaa on muun muassa olemassa olevan tiestön ylläpito sekä kevyen liikenteen turvallisuus ja tarpeet. Kyliä tukemalla voidaan edesauttaa sitä, että myös tiet pidetään todennäköisemmin kunnossa. Kuntien kannalta on tärkeää kehittää tiestöä, mikäli työpaikka-alueille on paljon raskasta liikennettä. Raideliikenteen edut ovat selkeät päästöjen ja turvallisuuden kannalta. Raskaan liikenteen omat vaatimukset koskevat myös elinkeinoelämää. Joukkoliikenteen kilpailukykyä lisää kylien kehittäminen.

Vanhusten, vajaakuntoisten ja lasten asema on keskenään samantyyppinen. He ovat niin sanottua "päiväväestöä", jonka elämä keskittyy kodin lähiympäristöön. Näin ollen myös liikenneturvallisuuksien kannalta lähiympäristö on keskeisin. Esteettömyys liikkumisessa, autottomien ihmisten liikkumisjärjestelyt, kevyen liikenteen väylät, kunnollinen valaistus, nopeusrajoitukset asuntoalueiden, koulujen ja muiden palvelujen läheisyydessä sekä tarvittaessa niiden noudattamisen valvonta ovat heidän arjessaan tärkeimpiä liikenteeseen liittyviä asioita. Asennekasvatus ja tiedottaminen maakunta- ja kuntatasolla olisi aiheellista itsekkyuden ja piittaamattomuuden lisääntyessä – lisäämään ihmisten ymmärrystä siitä, että jos pihasta vierii tielle pallo, perässä juoksee melko todennäköisesti kohta lapsi.

Päijät-Hämeessä erityispiirteenä on runsas vapaa-ajan asumiseen (joko maakunnan sisäiseen tai ulkopuoliseen) liittyvä sesonkiluonteinen liikenne, jonka vaikutukset esimerkiksi haja-asutusalueella voivat olla hyvinkin suuret. Siihen liittyviä suunnitelmia tehtäessä tulisi ottaa huomioon eri ihmisryhmien tarpeet Päijät-Hämeessä.

Lähialueet

Nostava

Työpaikka-alueen liikennesuunnittelu alueen vanhat ja uudet asukkaat huomioon ottaen, liikenneturvallisuus asutuksen lisääntyessä, melulle altistumisen välttäminen sekä esteetön liikkuminen ja autottomien ihmisten liikkumismahdollisuudet ovat Nostavan alueen liikennesuunnittelussa tärkeimpiä tekijöitä ihmisiin kohdistuvien kielteisten vaikutusten ehkäisemiseksi ennalta. Rakentamisaikaiset vaikutukset voivat varsinkin työpaikka-alueen osalta olla kielteiset vanhoille asukkaille. Uuden työpaikka-alueen suunnittelussa ja rakentamisessa tulisi kiinnittää huomiota myös melun vaikutukseen työtehoon.

Henna

Oikorata on muuttanut joidenkin vanhojen asuntojen elinympäristöjä. Haasteet ovat samankaltaiset kuin Nostavalla. Mikäli Hennaan rakennetaan kokonaan uusi, iso asuinalue, sen sijainti korostaa joukkoliikennehankkeiden tarvetta päiväväestön ja autottomien liikkumismahdollisuuksien varmistamiseksi. Liikenteen aiheuttamat päästöt lisääntyvät, tosin toivottavasti raideliikennettä hyödynnetään mahdollisimman täysipainoisesti sekä työpaikka- että asuinalueella. Raideliikenneinvestointien on todettu parantavan selkeimmin joukkoliikenteen kilpailukykyä. Melulle altistuminen lisääntyy, jos asuminen sijoitetaan liian lähelle liikenneväyliä. Radanvarsiin keskittävää rakentamista pidetään parempana varsinkin terveydellisten vaikutusten kannalta.

Urajärvi

Kylän kehittäminen saattaa lisätä joukkoliikenteen kilpailukykyä. Muutoin liikenteeseen liittyviä seikkoja ovat Urajärvellä erityisesti liikenneturvallisuus (olemassa olevan tiestön kehittäminen) sekä ikääntyneiden esteettömän liikkumisen ja autottoman elämäntavan mahdollistaminen. Varsinkin lasten kannalta teiden valaistuksen parantaminen lisää liikenneturvallisuuksia maaseudulla.

Ämmälä

Haasteet Ämmälän täydennysrakentamisessa ovat Urajärven kaltaisia liikenteen kannalta, vaikkakin asutus lisääntynee nopeahkosti ja olemassa olevan asutuksen määrään verrattuna merkittävästi.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Molemmat linjaukset voivat vaikuttaa liikenneturvallisuuteen sitä kohentavasti. Liikenteen päästöt lisääntyvät uuden linjauksen alueella, samoin uusia asuinalueita altistuu liikennemelulle. Nämä koskevat Launeen linjauksen tapauksessa suurempaa joukkoa ihmisiä kuin Renkomäen linjauksen tapauksessa. Toisaalta Launeen linjauksen myönteinen vaikutus keskustan tuntumassa on suurempi kuin Renkomäen linjauksen. Molempien linjausten tapauksessa eri-ikäisten esteetön liikkuminen ja autottomien ihmisten liikkumismahdollisuudet saattavat heikentyä tai matkat pidentyä linjauksen lähialueilla. Rakentamisaikaiset vaikutukset voivat olla varsin häiritseviä varsinkin Launeella väli aikaisten liikennejärjestelyjen, melun ja pölyn vuoksi. Asuinympäristön muutos myös vaikuttaa koettuun terveyteen. Alueilla, joilla liikenne uuden linjauksen myötä vähenee nykyisestä, vaikutukset ovat myönteisiä.

Muut ympäristöhäiriöt

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat muiden ympäristöhäiriöiden osalta esimerkiksi melu, päästöt, onnettomuus- ja tapaturmariskit esimerkiksi teollisuusalueiden osalta sekä kaatopaikat.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa melusta on useita mainintoja, kaatopaikoista ja päästöistä sen sijaan ei ole. Onnettomuusriskeistä todetaan valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa, että haitallisia terveysvaikutuksia tai onnettomuusriskejä aiheuttavien toimintojen ja vaikutuksille herkkien toimintojen välille on jätettävä riittävän suuri etäisyys. "Suuronnettomuusvaaraa aiheuttavat laitokset sekä vaarallisten aineiden kuljetusreitit ja niitä palvelevat kemikaaliratapihat on sijoitettava riittävän etäälle asuinalueista, yleisten toimintojen alueista ja luonnon kannalta herkistä alueista."

Melu

Lahdessa kuten muissakin kaupungeissa suurimman meluongelman aiheuttaa liikenne. Lahdessa asuu arviolta 34 prosenttia väestöstä eli noin 33 000 henkeä alueella, jossa melutasot ylittävät valtioneuvoston ohjearvot (asumiseen käytettävillä alueilla ulkomelutaso ei saisi ylittää päivällä 55 dB(A):ta). Näistä puolet asuu kaupungin keskustassa ja loput muilla asuinalueilla vilkasliikenteisten teiden vaikutuspiirissä. Keskustan lisäksi laajimmat yli 55 dB(A):n alueet sijaitsevat valtateiden 4, 12 ja 24 varsilla, maanteillä 140, 167 ja 298 sekä kaupungin kaduista Ahtialantiellä, Jalkarannantiellä, Karjalan-, Lahden-, Mukkulan-, Uudenmaan- ja Saksalankadulla. Lahden koululaisista noin 5300 lasta opiskelee kouluissa, joiden piha-alueella voidaan teoreettisten melumallinnusten perusteella olettaa olevan melua yli sallittujen ohjearvotasojen. Kaupunki on suunnitellut melusuojauksia 1970-luvulta lähtien. Tällä hetkellä kaikki meluntorjuntaratkaisut on toteutettu maavalleina. Yhteensä kaupungin rakentamia meluvalleja on 35 kohteessa ja niiden yhteenlaskettu pituus on noin 8 kilometriä. Melusuojauksia on suunniteltu kohteisiin, joissa liikennemäärät ovat lisääntyneet tai joissa asukkaat ovat valittaneet meluhaitasta. Tielaitos on tehnyt melusuojauksia neljäentoista kohteeseen yleisten teiden varsille yhteensä noin 3 kilometriä. Uusia suojauksia on valmistella ja suunnitella muun muassa valtatielle 4 Venetsian kohdalle, valtatielle 12 Lahden ja Hollolan rajalta Kärpäsenmäelle ja valtatielle 24 välille Holma-Lepistönmäki. (www.paijatpuntari.fi, 13.5.2005.)

Ilmanlaatu ja ilmaan kohdistuvat päästöt

Lahdessa ilmanlaatu huonontavia tekijöitä ovat liikenne, energiatuotanto ja teollisuus. Ilmanlaatuun vaikuttavat myös Lahden ulkopuolelta tulevat päästöt kaukokulkeutena. Ilmanlaatu Lahdessa on pääosin tyydyttävä. Vuonna 2002 indeksinä mitattuna Lahden ilmanlaatu oli 55 prosenttia ajasta hyvä, 40 prosenttia tyydyttävä, 5 prosenttia välttävä ja vajaan prosentin ajasta huono tai erittäin huono. Typpidioksidin ja kokonaisleijuman korkeat pitoisuudet Lahden keskustassa ovat Lahden alueella pahimmat ilmansuojeluongelmat. Rikin ja typen hapan laskeuma ylittää Lahdessa luonnon kestokyvyn. Lahden keskustassa ilman epäpuhtauksien ohjearvopitoisuudet ylittyvät ajoittain. Otsonipitoisuus ylittää keväisin kasvillisuuden suojelemiseksi annetun vuorokausikeskiarvon. (www.paijatpuntari.fi, 13.5.2005.)

Kun otetaan huomioon Lahden kaupungin koko, teollisen toiminnan laajuus ja energiatuotantolaitosten kapasiteetti, alueen rikkidioksidipäästöt ovat nykyisin melko pienet. Viime vuosina rikkidioksidipitoisuuden vuosikeskiarvot ovat olleet Lahdessa lähellä taustapitoisuuksien tasoa. Lahden alueen kiinteistöistä on kaukolämmön piirissä noin 90 prosenttia. Merkittävin typenoksidien ja rikkidioksidin pistemäinen lähde on Kymijärven voimalaitos, joka käyttää polttoaineenaan kivihiiltä ja maakaasua. Sen toiminnan vaihtelu näkyy myös tilastoissa. Typen oksidien päästöt ovat rikkidioksidipäästöihin verrattuna huomattavan suuret. Typen oksidien kokonaismäärä on laajalla kaupungin keskustan ja sen ympäristön käsittävällä alueella korkeampi kuin kasvillisuuden aiheuttamien haittojen ehkäisemiseksi annettu

ohjearvo. Suurimmat typen oksidien pitoisuudet esiintyvät vilkkaimpien liikenneväylien lähistöllä, risteysalueilla ja kaupungin keskustassa, joissa typpidioksidipitoisuudet voivat ajoittain ylittää valtioneuvoston terveydellisin perustein annetut ohjearvotasot ihmisten hengityskorkeudella. (www.paijatpuntari.fi, 13.5.2005.)

Liikenteellä on Lahdessa huomattava merkitys myös korkeiden hiukkaspitoisuuksien muodostumiseen, likaantumiseen sekä hiilimonoksidin ja hiilivetyjen päästöihin ja pitoisuuksiin. Hiukkaspitoisuudet ylittävät etenkin keväisin niille sallitut ohjearvotasot. Liikenteen vaikutus epäpuhtauspitoisuuksiin korostuu alhaisen päästökorkeuden vuoksi ja Lahdessa erityisesti, koska keskusta-alue sijaitsee epäpuhtauksien sekoittumisen ja laimenemisen kannalta epäsuotuisasti harjujen aiheuttamassa painanteessa. Aivan viime vuosina on kehittynyt merkittävä liikennekasama Launeen alueelle markettien tuntumaan. Liikenteen vähentäminen on tällä hetkellä keskeinen tavoite ilmanlaadun parantamiseksi. (www.paijatpuntari.fi, 13.5.2005.)

Lahti on Päijät-Hämeessä melun ja päästöjen kannalta hankalin paikka. Jatkossakin esimerkiksi liikenteen aiheuttama melu ja päästöt keskittyvät maakunnan eteläosiin, joissa asutus ja työnteko lisääntyy. Niitä ei tässä raportissa voida käsitellä yksityiskohtaisemmin koko maakunnan osalta.

Vaikka liikenteen vähentämiseen pyrittäisiinkin, vaikuttaa siltä, että meluhaitat ovat kasvussa torjuntatoimenpiteistä huolimatta. Tämä on suuri hyvinvointiongelma. Melu haittaa elämästä nauttimista, palautumista stressistä, unta ja koettua terveyttä. Eniten melusta on havaittu kärsivän niiden, joilla on muita huolia elämässään. (Korpela ym. 2001.) Toisaalta lapset ja ikääntyneet odottavat elinympäristöltään rauhallisuutta ja luonnonläheisyyttä. Työelämän hektisyys myös korostaa rauhallisen kotiympäristön tarvetta. Maakuntakaavan yleispiirteisyyden vuoksi on vaikea arvioida tulevaisuudessa korkeille melu- ja saastepitoisuuksille altistuvien määrää. Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen on yhtäältä myönteistä, mutta toisaalta altistujien määrä saattaa kasvaa. Lahden alueella on toki myönteistä se, että tulevaisuuden lisääntyvästä liikenteestä yhä suurempi osa tulee olemaan raideliikennettä.

Melusta ei kärsitä vain kodeissa ja vapaa-aikana. Äänillä on suuri vaikutus työviihtyvyyteen ja -tehoon. Häiritsevä taustamelu aiheuttaa väsymystä ja ärtymystä. Samalla se vähentää keskittymiskykyä ja kasvattaa virheiden määrää. Tutkimusten mukaan äänitekiöillä on suora vaikutus työn tehokkuuteen – melu voi aiheuttaa työajan menetystä jopa puolisen tuntia päivässä. (Työsuojelurahaston tiedote 23.3.2005; www.tsr.fi.) Melulle altistuminen tulisi siis ottaa huomioon myös työpaikka-alueiden suunnittelussa ja työpaikkojen (esimerkiksi palvelutyöpaikkojen) sijoittelussa ja suunnittelussa.

Asumisen ja työpaikkojen tuominen liian lähelle liikenneväyliä ja teollisuusalueita lisää melun ja päästöjen lisäksi onnettomuus- ja tapaturmariskejä.

Lähialueet

Nostava ja Henna

Työpaikka-alue liikenneväylineen lisää onnettomuus- ja tapaturmariskejä, melua ja päästöjä lähiympäristöön. Asuinalueen suunnittelussa melulle altistuminen olisi minimoitava, sekä vanhojen että uusien asukkaiden kannalta.

Urajärvi

Maakuntakaavan ratkaisulla ei liene muita ympäristöhäiriöitä lisäävää vaikutusta.

Ämmälä

Täydennysrakentamisen suunnittelussa melulle altistuminen olisi minimoitava, sekä vanhojen että uusien asukkaiden kannalta.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Molemmat linjaukset lisäävät melua, päästöjä sekä onnettomuus- ja tapaturmariskejä linjauksen lähialueella. Vastaavasti nämä vähenevät nykyisen linjauksen alueella. Launeen ja Renkomäen linjausten vaikutus kohdistuu kuitenkin hieman eri tavoin, koska Launeen linjauksella on kielteistä vaikutusta suurempaan asukasmäärään. Melu ja päästöt lisääntyvät molemmissa linjauksissa myös virkistysalueilla, häiriten sekä siellä liikkuvia ihmisiä että luontoa.

Taloudellinen turvallisuus

Maakuntakaavaan liittyviä pohdittavia asioita ovat taloudellisen turvallisuuden osalta esimerkiksi työmahdollisuudet, koulutusmahdollisuudet, lähipalvelut, autottoman elämäntavan mahdollisuus, monipuoliset asumismahdollisuudet, liikenneyhteydet, asuntojen hintakehitys sekä alueen julkinen kuva.

Maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa ei ole mainintaa taloudellisesta turvallisuudesta, mutta toki siihen liittyviä yllä mainittuja seikkoja on nostettu esiin. Tässä raportissa monia niistä on jo käyty läpi, ja taloudellisen turvallisuuden osalta kyse onkin lähinnä siitä, että yhtä teemaa tulisi käsitellä niin pitkään ja monelta kannalta, että esimerkiksi eri ikäryhmien näkökulmat havainnollistuvat.

Koko väestön kannalta taloudellista turvallisuutta luo investointien arvon säilyminen (asunnot ja muu omaisuus). Taloudellista turvallisuutta edistää myös työpaikkojen sijainti ja se, että perusasioiden hoitaminen on kohtuullisen hintaista, eikä erityisen kallista esimerkiksi sellaisessa yhteiskuntarakenteessa, jossa suositetaan asumisen monimuotoisuutta (myös maaseudulla). Se, millä säteellä työpaikoista halutaan asua on riippuvaista esimerkiksi perherakenteesta ja asuntojen hinnoista sekä elinympäristön laadusta ja palveluista. Etätö voi olla osaratkaisua joillekin, mutta sen hyvät ja huonot puolet sekä edellytykset on tunnettava ja tiedostettava. Osittainen etätö saattaa yhtäältä vähentää, toisaalta lisätä yksityisautoilua.

Taloudellinen turvallisuus pikkukaupungeissa ja maaseudulla saattaa kärsiä, mikäli asumisen monimuotoisuutta ei tueta. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä nousi esiin se, että kyläkaupat ja muut haja-asutusalueiden elinkeinot säilyvät todennäköisemmin, mikäli kyliä tuetaan maakuntakaavankin keinoin. Tämä säilyminen ylläpitää paitsi yrittäjien, myös lähitöllä asuvien taloudellista turvallisuutta. Kaupunkisuunnittelun imagouskoisuus nousi myös esiin sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä; alueen julkinen kuva vaikuttaa taloudelliseen turvallisuuteen.

Ikääntyneiden kannalta sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä nousi esille se, että kylien tukeminen ylläpitää mahdollisuuksia selviytyä arjesta taloudellisesti sekä mahdollistaa joukkoliikenteen ja palvelujen säilymisen. Muuten ikääntyneiden elämä voi tulla varsin kalliiksi. Sama koskee vajaakuntoisia. Lapset ovat puolestaan riippuvaisia vanhempien taloudellisesta turvallisuudesta.

Kuntien kannalta on keskeistä se, miten suunnittelu vaikuttaa investointien arvon säilymiseen. Asuntojen arvon säilyminen saattaa vaikuttaa esimerkiksi potentiaalisten muuttajien muuttopäätöksiin. Jotkut alueet tuntuvat säilyttävän arvonsa paremmin kuin toiset.

Kokonaan uusien alueiden rakentaminen aiheuttaa suuria lyhyen aikavälin kustannuksia kunnalle, mikä johtaa tavallisesti veroprosentin nousuun ja sitä myöden asukkaiden heikkenevään taloudelliseen turvallisuuteen. Asukkaiden taloudellinen turvallisuus saattaa kärsiä myös kunnallisen suunnittelun tempoilusta ja epäjohtonmukaisuudesta – mikäli kuntaan muuttava uusi perhe on esimerkiksi mainonnan perusteella laskenut sen varaan, että julkiset liikenneyhteydet tai lähipalvelut säilyvät, mutta näin ei käykään vaan ne lopetetaan kohta muuton jälkeen, pettymyksen lisäksi tästä koituu rahallisia kustannuksia. Kunnallisten palvelujen karsiminen aiheuttaa myös työpaikkojen vähentymistä kunnassa ja verotulojen laskua sekä työntekijälle työpaikan menetyksen, joka taloudellisen turvallisuuden heikkenemisen lisäksi voi aiheuttaa ongelmia koetussa, psykofyysisessä ja sosiaalisessa terveydessä. Näistä puolestaan aiheutuu varsinkin pitkällä aikavälillä helposti lisäkustannuksia kunnalle.

Elinkeinoelämänkin kannalta on keskeistä, että investointien arvo säilyy. Tämä koskee niin yritysten investointeja kuin yritysten palveluksessa olevien yksityisten ihmisten investointeja esimerkiksi rakennuksiin. Yksityisten ihmisten huomioon ottaminen parantaa mahdollisuuksia saada osaavaa työvoimaa. Asumisen haluttavuuteen vaikuttaa asuntojen arvon ja elinympäristön säilyminen. Mikäli rakennetaan vaikkapa iso tie asuntojen ja järvenrannan väliin, sillä on selkeä vaikutus asumisinvestoinnin arvoon. Välillisesti myös muiden kuin yrityksen työntekijöiden investointien arvon säilymisellä (sekä työllisyydellä) on merkitystä elinkeinoelämälle – taloudellinen turvallisuus lisää kulutusmahdollisuuksia ja -halukkuutta.

Lähialueet

Nostava

Työpaikka-alueen rakentaminen lisää työmahdollisuuksia alueella sekä vanhojen että uusien asukkaiden kannalta. Asuinrakentaminen tuo lisää lähipalvelujen asiakkaita (esimerkiksi koululaisia), mikä puolestaan helpottaa autottoman elämäntavan mahdollisuutta. Monipuolisia asumismahdollisuuksia lisäisi se, että alueelle ei rakennettaisi pelkkiä omakotitaloja, vaan otettaisiin huomioon elämäntavan asuminen. Julkisen liikenteen kannalta väestöpohja lisääntyy. Alueen julkiseen kuvaan erityisesti työpaikka-alue huomioon ottaen kannattaa kiinnittää huomiota, jotta asuntojen hintakehitys on vakaa. Rakentaminen aiheuttaa suuret lyhyen aikavälin kustannukset kunnalle.

Henna

Haasteet ovat paljolti samankaltaiset kuin Nostavalla. Kustannukset kunnalle lienevät suuremmat. Uusilla asukkailla työ- ja koulutusmahdollisuudet voivat olla entistä kauempaa. Kokonaan uudella alueella lähipalvelujen tulon ajoitus on tärkeä. Myös autottoman elämäntavan mahdollisuus riippuu joukkoliikenteen ja lähipalvelujen kehityksestä.

Urajärvi

Urajärven vanhojen asukkaiden kannalta keskeisimmät tekijät taloudellisen turvallisuuden kannalta ovat autottoman elämäntavan mahdollisuus ikääntyneillä sekä liikenneyhteydet ja työmahdollisuudet maataloudessa. Uudet asukkaat lienevät sopeutuneet ajatukseen hakea työ- ja koulutusmahdollisuudet sekä palvelut kauempaa. Hekin kuitenkin ikääntyvät aikanaan.

Ämmälä

Täydennysrakentaminen parantaneet vanhojen asukkaiden taloudellista turvallisuutta autottoman elämäntavan mahdollisuuden, liikenneyhteyksien sekä asuntojen hintakehityksen kannalta. Työ- ja koulutusmahdollisuudet sekä palvelut ovat sen verran lähellä, että uusien asukkaiden taloudellinen turvallisuus ei niiden puutteesta heikkene.

Valtatie 12: Launeen ja Renkomäen linjaukset

Linjausten vaikutus kohdistuu asuntojen hintakehitykseen tien varrelle jäävillä alueilla. Sekä alueiden huonontunut julkinen kuva että esimerkiksi meluhaitat tulevat laskemaan hintoja. Vaikutus on korostuneempi Launeen linjauksen tapauksessa. Autottoman elämäntavan mahdollisuus ja liikenneyhteydet voivat jonkin verran heikentyä ikääntyneiden ja lasten näkökulmasta. Toisaalta uusien kevyen liikenteen yhteyksien rakentamisessa ja joukkoliikenteen suunnittelussa ikääntyneiden ja lasten näkökulma voidaan ottaa entistä paremmin huomioon.

5.7 Vaikutusten kohdentuminen naisiin ja miehiin

Sukupuolten tasa-arvoon ei ole viittauksia maakuntakaavan lähtökohdissa ja tavoitteissa. Asiakirjassa on todettu, että maakuntastrategiaprosessin 2001 yhteydessä kirjattiin myös arvot ja yleiset periaatteet, joita ovat työllisyyden edistämisen, kestävän kehityksen, tasa-arvon, yhteistyön ja kumppanuuden, maakunnallisuuden, osallisuuden, avoimuuden ja luottamuksellisuuden, kokonaisuuden sekä sivistyksen ja elinikäisen oppimisen periaatteet. Kaavatyössä kunnioitetaan myös näitä arvoja ja yleisiä periaatteita. Tasa-arvosta ei ole kuitenkaan tarkennusta, millaista tai keiden välistä tasa-arvoa se tarkoittaa.

Maakuntakaavan vaikutukset voivat selkeästi kohdistua eri tavoin naisiin ja miehiin. Maakuntakaavan laadinnassa ei voida välttämättä suoranaisesti puuttua tähän vaikutusten erilaiseen kohdentumiseen, mutta maakuntakaavaratkaisulla on välillistä vaikutusta. Kuntatason kaavoituksella on suuremmat ja suoremmat mahdollisuudet. Suurimmat erot löytyvät sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmän mukaan seuraavista asioista:

- ikääntyminen
- sidos lähiympäristöön
- joukkoliikenteen käyttö
- liikunta ja harrastukset
- ostokset ja palvelujen käyttö

Ensinnäkin ikääntyneistä suurin osa on naisia. Se, mitä tässä raportissa on sanottu ikääntyneistä koskettaa näin ollen suuremmissa määrin naisia kuin miehiä.

Toiseksi naiset ovat nykyäänkin tyypillisesti miehiä tiiviimmin kiinni kodin lähiympäristössä. Mikäli naisella on lapsia, pienten lasten hoito ja näiden kanssa liikkuminen tapahtuvat pääosin kodin lähiympäristössä. Koska kokemusta arkielämästä lähiympäristössä on yleensä enemmän, naiset myös todennäköisemmin osaavat tuoda lasten näkökulmaa paremmin esiin. Toisaalta esteettömyyden merkitys on varsin suuri esimerkiksi lastenvaunujen kanssa liikkuvalla, joten näkökulmaa myös vanhusten ja vajaakuntoisten tilanteeseen lienee enemmän. Naisilla on tyypillisesti jonkin verran vähemmän fyysistä voimaa, jolla selviytyä vaikkapa lastenvaunujen kanssa hankalista paikoista tai tilanteista. Mikäli miehet kantavat tasapuolisesti vastuuta perhevelvollisuuksista, heidän tyypillisesti erilaiset tapansa esimerkiksi auton käytön osalta näkyvät kotiooloissakin.

Joukkoliikenteen käyttäjistä suurin osa on naisia. Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä nousi esiin se, että naiset saattavat käyttää talvella joukkoliikennettä, mutta liikkua kesällä polkupyörällä tai jalan, kun taas yksityisautoilu ei niinkään noudata vuodenaikojen vaihtelua vaan on ympärivuotista. Maaseudulla tilanne on tosin tasa-arvoisempi käytännön syistä yksityisautoilun ollessa usein ainoa vaihtoehto, mutta taajamissa naiset käyttävät tyypillisesti joukkoliikennettä, varsinkin asuessaan sen reitistön varrella.

Työmatkaliikuntaa naiset harrastanevat enemmän kuin miehet. Yksi syy voi olla aikapula; myös työmatka on käytettävä hyödyksi liikkuen, vaikkapa pyöräillen. Aikapula vaikuttaa myös siihen, että lähiliikuntapaikat ja -mahdollisuudet ovat naisille hyvin tärkeitä. Perheelliset naiset eivät ehdi lähteä kauas harrastamaan. Myös siinä, mitä naiset ja miehet harrastavat on eroja. Kun lähdetään suunnittelemaan harrastustiloja ja virkistymahdollisuuksia, tulee kuntapäätäjillä ja kunnallisilla viranomaisilla olla taustaksi riittävästi tietoa näistä eroista, jotta molempien sukupuolten tarpeet otetaan mahdollisimman oikeudenmukaisesti huomioon ja jotta tiedostetaan myös se, mitä kenenkin harrastusmahdollisuuksien tarjoaminen ja ylläpito kunnalle oikeastaan maksaa.

Mitä tulee varsinkin kauppapalvelujen käyttöön, naiset ovat tyypillisesti merkittävimpiä ostajia. He tekevät suuren osan ostoksista. Lähikaupat ovat keskeisessä roolissa, sillä aikaa ei ole tuhlattavaksi haeskeluun. Lähikaupassa saattaa myös tavata tuttuja, mikä ylläpitää sosiaalisia verkostoja. Toisaalta monet naiset, varsinkin ikääntyneet ja kiireiset pienten lasten äidit, saattaisivat arvostaa ostosten kotiinkuljetuksia ainakin ajoittain.

Sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmän mukaan kuntien kaavoitusasioiden käsittelyyn tulisi saada naiset ja eri ikäryhmät nykyistä paremmin mukaan. Kaavoitusta koskevat päätökset saatetaan tehdä valitettavan usein piirissä, jossa ei ole ajanmukaista käytännön tietoa ja yksityiskohtaista kokemusta perheiden, naisten, lasten ja ikääntyneiden – sekä vajaakuntoisten – arjesta erilaisissa ympäristöissä.

Kunkin lähialueen osalta on tärkeää kiinnittää muuntamisosissa kaavoissa huomiota vaikutusten kohdentumiseen naisiin ja miehiin sekä ikääntymisen, lähiympäristösidoksen, joukkoliikenteen käytön, liikunnan ja harrastusten että ostosten ja palvelujen käytön näkökulmista. Tällainen ennakointi voi paitsi säästää kustannuksia nyt ja tulevaisuudessa, myös lisätä alueen kilpailukykyä muiden silmissä.

6. YHTEENVETO JA KEHITYSEHDOTUKSIA

6.1 Maakuntakaavan vaikutukset ja niiden merkittävyys koko väestön sekä kohderyhmien kannalta

6.1.1 Yhteenveto arvioinnista

Tässä arviointiraportissa on tarkasteltu yleisellä tasolla 26 teemaa, jotka liittyvät muun muassa esteettömyyteen, palveluiden saavutettavuuteen, asumisväljyyden paranemiseen ja haja-asutusalueiden elinvoimaisuuteen. Arvioitavien teemojen moninaisuus, maakuntakaavan yleispiirteinen luonne ja alueellinen laajuus sekä arvioinnin sijoittuminen kaavaprosessissa kaavaehdotuksen laadintavaiheeseen, yhdistettynä vielä käytettävissä olleen arviointiajan lyhyteen, tekivät väistämättä arvioinnista yleispiirteistä. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnille maakuntakaavatasolla on

myös varsin vähän ohjenuoria tai hyviksi havaittuja käytäntöjä. Tässä raportissa oli näin ollen tavoitteena myös edistää ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin käyttöä maakuntakaavoituksessa ja esitellä uudenlainen tapa suorittaa arviointi.

Raportissa nostettiin esiin muutamia alueita, joita tarkasteltiin lähemmin arvioinnin havainnollistamiseksi. Lähialueet ovat lähimpänä asukkaita, mutta maakuntakaavalla on niihin yleensä vain välillisiä ja epävarmoja vaikutuksia. Tarkastellut lähialueet (Nostava Hollolassa, Henna Orimattilassa, Urajärvi Asikkalassa, Ämmälä Lahdessa sekä valtatie 12:n Launeen ja Renkomäen linjaukset) ovat Päijät-Hämeen liiton kaavoitusasiantuntijoiden valitsemia.

Maakuntakaavan vaikutukset ihmisiin ovat pääosin epäsuoria. Arvioinnissa oli keskeistä tarkastella eri ihmisryhmiin kohdistuvia vaikutuksia erikseen. Valitut ihmisryhmät ovat ikääntyneet, lapset ja vajaakuntoiset. Tämän lisäksi arviointia tehtiin koko väestön sekä kuntien ja elinkeinoelämän näkökulmasta. Raportissa on myös tilasto-osio, joka osaltaan valottaa Päijät-Hämeen maakunnan tulevia mahdollisuuksia ja uhkia, jotka on otettava kaavatyössä huomioon. Edelleen raportissa on pohdintaa siitä, mitä kaavoituksenkin kannalta tärkeitä seikkoja tilastot piilottavat. Hyvinvointia edistävän kaavan edellytyksiä on myös kuvailtu tausta-aineiston perusteella ennen siirtymistä varsinaiseen arviointiin. Arvioinnin perustana olivat maakuntakaava-aineisto, sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä ja alueen kaavoitusasiantuntijoiden kanssa käydyt keskustelut sekä taustakirjallisuus.

6.1.2 Yhteenveto vaikutusten merkittävydestä

Taulukossa 4 esitetään sosiaali- ja terveystoimen teemaryhmässä vaikutusten merkittävydestä annetut arviot siten, että kunkin ihmisryhmän tai tahon kannalta näkyy tavallisin annettu vastaus. Lisäksi tavallisimman annetun vastauksen perässä on yksi tähti, mikäli vastauksissa oli jonkin verran hajontaa, ja kaksi tähteä, mikäli vastauksissa oli paljon hajontaa.

Taulukko 4. Maakuntakaavan vaikutusten merkittävyys koko väestön sekä kohderyhmien kannalta (yleisin annettu vastaus).

Vaikutusten merkittävyys:	Hajonta:
1 Suuri	(*) vastauksissa jonkin verran hajontaa
2 Pieni	(**) vastauksissa paljon hajontaa
3 Epävarma	
4 Merkityksetön	
5 Ei tietoa	

Tarkasteltavat tekijät	Vaikutusten merkittävyys					
	Koko väestö	Eläkeläiset /vanhukset	Lapset	Vajaa-kuntoiset	Kunnat	Elinkeino-elämä
Esteetön asuminen ja rakentaminen sekä liikkuminen	1 (*)	1	1	1	3 (*)	3 (**)
Paikkojen ja palveluiden saavutettavuus: uusien alueiden sijainti ja palvelujen saavutettavuus nykyisen palveluverkon suhteen	1	1	1	1	1	1 (**)
Liikkuminen	1	1	1	1	1	1
Paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistäminen	1 (*)	1	1(*)	1 (*)	1	1 (**)
Osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuudet	1 (*)	1	1	1	1	1 (*)
Alueen julkinen kuva	3 (*)	2 (**)	2 (**)	2 (**)	1	3 (**)
Asumisväljyyden paraneminen	1	1 (*)	1	1 (*)	3 (**)	3 (*)
Täydennysrakentamistarpeet ja -mahdollisuudet	1 (**)	2 (**)	2 (**)	2 (**)	1	1 (**)

Asuntoalueiden sosiaalinen rakenne	1 (*)	1 (*)	1 (*)	1 (*)	1	1 (*)
Asukasohjan monipuolistamismahdollisuudet	1 (*)	1 (*)	1 (*)	1 (*)	1 (*)	1 (**)
Haja-asutusalueiden elinvoimaisuus	1 (*)	1 (*)	1 (*)	1 (*)	3	3
Asuntojen riittävyys ja monipuolisuus	1	1	1	1	1 (**)	3 (*)
Vaikutukset elinkeinorakenteeseen	1 (*)	1 (**)	1 (**)	1 (**)	1	1
Yritysten toimintaedellytykset	1 (*)	2 (*)	2 (*)	2 (**)	1	1
Työmatkat	1 (*)	4 (**)	1 (*)	2 (**)	3 (*)	1 (*)
Asukkaiden virkistämismahdollisuudet	1	1	1	1	1 (*)	5 (**)
Kulttuuriperinnön säilyttäminen	5 (**)	2 (**)	2 (**)	2 (**)	3 (**)	5 (**)
Vapaa-ajan asuminen, sesonkiasukkaat	2 (*)	2 (*)	2 (*)	2 (*)	1 (*)	1
Koettu terveys	1 (*)	1	1	1	1 (*)	1 (*)
Psyko fyysinen terveys	1	1	1	1	1	1
Liikennehankkeiden vaikutukset terveyteen ja elinoloihin	1 (*)	1 (*)	1	1 (*)	1 (*)	1 (*)
Muut ympäristöhäiriöt	1	1	1	1	1	1
Sosiaalinen terveys	1	1	1	1	1	1
Elämäntavat ja sairaudet	1 (*)	1	1	1	1	5 (*)
Liikenneturvallisuus	1	1	1	1	1 (*)	1 (*)
Taloudellinen turvallisuus	1	1	1 (*)	1	1	1

Taulukon 4 tuloksista voinee tehdä sen johtopäätöksen, että arvioinnissa on käsitelty oikeita asioita, sillä "merkityksetön" oli hyvin harvinainen vastaus. Paikoin suuri hajonta vastauksissa kuvastaa sitä, että vaikutukset ovat eriäviä myös tietyn ihmisryhmän tai tahon sisällä ja riippuvat esimerkiksi siitä, onko lapsen vanhemmilla pitkät työmatkat, onko vajaakuntoinen työelämässä ja mistä elinkeinoelämän toimialasta on kyse.

6.1.3 Yhteenveto vaikutuksista

Tämän raportin monia teemoja, ihmisryhmiä ja lähialueita käsitelleestä lähestymistavasta johtuen yhteenveto kattaa tässä vain joitakin hyvin yleisluontoisia arvioinnissa esiin tulleita seikkoja.

Maakuntakaavan vaikutukset ihmisiin ovat pääosin epäsuoria. Yleispiirteisyytensä vuoksi maakuntakaava voi aiheuttaa ihmisissä epätietoisuutta ja erilaisia tulkintoja, joita voitaneen kuitenkin osittain lieventää kaavan yhteyteen tulevilla toteuttamiskuvauksilla.

Kasvualueiden kehittyminen raideliikenteen varaan on elinoloihin kohdistuvilta vaikutuksiltaan pääosin myönteistä. Nopeasti kasvavilla alueilla saatetaan tosin kokea eriasteisia "kasvukipuja", ja toisaalta maakunnan kahtiajakautuminen kasvavaan eteläosaan ja taantuvaan pohjoisosaan on epätoivottava skenaario. Yhdyskuntarakenteen tiivistäminen täydennysrakentamisen keinoin on yksi kaavan keskeisistä tavoitteista. Tässä tilanteessa tarkemman kaavoituksen keinoin on varmistettava muun muassa luontoympäristön, lähivirkistysalueiden, lähipalveluiden, esteettömyyden ja liikenneturvallisuuden toteutuminen.

Haja-asutusalueella luontoympäristö säilyy, mutta liikenneyhteydet ja palvelujen saavutettavuus seurauksineen vaativat huomiota. Vanhojen kylien asukasmäärä tuskin nousee niin paljon ja nopeasti, että ristiriitoja vanhojen ja uusien asukkaiden kesken syntyisi. Yhteisöllisyyden kehittymiseen on silti syytä kiinnittää erityistä huomiota. Vielä tärkeämpää tämä on nopeasti kasvavilla, uusilla alueilla.

Kulttuuriympäristöt ja laajemmat virkistysalueet saanevat kaavassa riittävästi huomiota. Liikenteen haitat ovat sen sijaan suuria ongelmia, eri puolilla maakuntaa hieman eri syistä. Melualueilla asuvien määrä voi lisääntyä, mikäli tarkemmassa kaavoituksessa ei tätä nimenomaan vältetä.

Maakuntakaavalla voi olla vaikutuksia ihmisten koettuun, psykofyysiseen ja sosiaaliseen terveyteen sekä elämäntapoihin. Elämäntapojen osalta eri-ikäisten ihmisten arkiliikuntamahdollisuuksien varmistaminen sekä kattavat, helposti saavutettavat liikuntareitistöt ovat tärkeitä. Sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä muiden palvelujen saavutettavuus sekä haja-asutusalueilla että nopeasti kasvavilla uusilla alueilla on seikka, johon tulee kiinnittää huomiota. Raju kasvu ja hallitsematon muuttoliike eivät ole muutoinkaan hyväksi.

6.2 Kehitysehdotuksia ja suosituksia

Tietoisuus

Vaikka maakuntakaavan yleispiirteisyydestä johtuen eri ihmisryhmiä ja ikäryhmiä ei välttämättä voida ottaa huomioon, suunnittelussa tulisi miettiä vaikutusten erilaisuutta heidän näkökulmastaan. Tämä edesauttaa siinä, että arkielämän ulottuvuudet pysyvät selkeinä mielessä. Konkretian tulee olla tiedossa kaikilla kaavatasoilla, jotta suunnittelun lisäksi osataan esimerkiksi puhua "tavallisten ihmisten kieltä" näiden ollessa tavalla tai toisella mukana kaavaprosessissa. Eri ihmisryhmien huomioon ottamisella voidaan palvella kehittämistyötä sekä maaseudulla että taajamissa ja helpottaa ja palvella kaavoitusta. Ihmisryhmäkohtaisuuden myötä voidaan myös usein suoranaisesti säästää myöhempiä kustannuksia.

IVAn erityispiirteiden tunnistaminen ja hyväksyminen vaikutusten arvioinnin kokonaisuudessa

IVAssa on lukuisia haasteita (vaikutukset välillisiä, epävarmoja, ryhmäkohtaisia, sukupuolisidonnaisia), joten arvioinnissa on oltava valmis ylittämään raja-aitoja ja hyväksymään "ei-tekeminen" lähestymistapa verrattuna perinteisempiin vaikutusten arviointeihin. IVA voi toimia ikkunana ihmisten hyvään arkeen, joka on myös maakuntien ja kuntien toiminnan tärkeä tavoite. Ilman systemaattista IVAa ja sen tulosten kirjaamista muistiin hyvälläkin mielikuvituksella ja empatiakyvyllä varustettu ihminen, kaavoitusammattilainen, saattaa jäädä vaille tärkeitä tietoja. IVA voi myös auttaa pitkien vaikutusketjujen tunnistamisessa ja niin sanotun hiljaisen tiedon esiin saamisessa.

Tavoitteiden johdonmukaisuuden varmistaminen

Tärkeä haaste maakuntakaavatasolla on se, miten tavoitteiden tiettyyn ristiriitaisuuteen voidaan puuttua rakentavasti. Esimerkiksi kylien tukemisen ja maaseudun elävänä pitämisen tavoite on tietynlaisessa ristiriidassa sen kanssa, että palveluita varten edellytetään entistä tiukemmin riittävän iso väestöpohja ja että palveluita pyritään keskittämään. Liikenteen osalta taas kaavan tavoitteissa ja lähtökohdissa todetaan, että aluerakenteen hajakeskitys on toivottavaa, mutta muutoin kaavan tavoitteiden "henki" tuntuu olevan toinen. Miten pyritään varmistamaan se, että yksi tavoite ei käytännössä "lyö toista korvalle"? Haaste on myös maakuntakaavan tavoitteiden ja valmiin kaavan toteuttaminen tilanteessa, jossa kuntien omat, todelliset tavoitteet ovat ehkä tulevaisuudessa ristiriidassa maakuntakaavan kanssa. Maakuntakaavan ja muiden strategia-asiakirjojen sekä päätösten johdonmukaisuudesta on siis kyse. IVAa tulisikin tehdä myös muiden strategia-asiakirjojen ollessa kyseessä, samoin laaja-alaisesti kunnallisten, seudullisten ja maakunnallisten päätösten yhteydessä. Kaavoituksella ja muilla päätöksillä – lähtökohtaisesti hyvin kaukaisiltakin tuntuvilla – on vähintäänkin välillisiä vaikutuksia toisiinsa.

Ihmisryhmäkohtainen IVA on iso prosessi

Ihmisryhmäkohtainen IVA on melko raskas prosessi, varsinkin jos sitä tehdään asukkaiden kanssa. Asukkaiden kanssa tekeminen lienee maakuntakaavatasolla käytännössä mahdotonta alueen laajuudesta johtuen, mutta muilla kaavoitustasoilla asukkaat – mukaan lukien ikääntyneet, vajaakuntoiset ja lapset – tulisi ottaa mukaan prosessiin. Taustakseen IVA tarvitsisi sukupuolijaotellut tilastot. Myös nykyistä laajemmin ikäryhmäkohtaiset tilastot edesauttaisivat vankan perustan rakentumista. IVA ei varsinaisesti ole valmis raportointivaiheessa, koska kaavoituksen ja muun siihen liittyvän toiminnan vaikutukset ovat pitkäaikaisia, muuttuvia ja epävarmoja. IVAn myötä terveys- ja hyvinvointinäkökulmat kuitenkin tulevat kaavoituksen arvioinnissa uudella tavalla näkyviin, kuten tässä Päijät-Hämeen maakuntakaavan tapauksessa.

Yhteiset palvelutuotantoalueet

Maakuntakaavaan merkittävät palvelutuotannon yhteisalueet voivat kehittyessään olla varsin merkittävä muutos kunnallista palvelurakennetta ajatellen ja näin ollen ihmisiin paljon vaikuttavia. Niitä ei ole voitu tämän raportin lähialueiden yhteydessä käsitellä, mutta niiden vaikutuksia ihmisiin olisi aiheellista selvittää tarkemmin, esimerkiksi hieman myöhemmässä kehitysvaiheessa.

IVAn elementtejä toteuttamiskuvauksiin ja suunnittelumääräyksiin

Maakuntakaavan toteuttamiskuvauksiin sekä mahdollisesti myös suunnittelumääräyksiin voitaisiin siirtää tässä raportissa käsitellyjä teemoja ja havaintoja. Erityisesti ne teemat, kuten esteettömyys, joista ei nykyisellään ole mainintaa maakuntakaavan tavoitteissa ja lähtökohdissa, tulisi tuoda esiin soveltuvin osin. Toiseksi toteuttamiskuvauksissa ja suunnittelumääräyksissä voitaisiin harkita nostettavan jonkin verran esiin eri ihmisryhmiä. Tämä tukisi eri ihmisryhmien sekä vähemmän tunnettujen teemojen huomioon ottamista kaikilla kaavoitustasoilla – maakuntakaavatason lisäksi yleiskaava- ja asemakaavatasoilla, joilla on maakuntakaavaa huomattavasti enemmän välittömiä ja suoria mahdollisuuksia vaikuttaa ihmisten elämään.

Kaavan vaiheesta johtuen tässä raportissa ei esitetä muita kehitysehdotuksia ja suosituksia kuin yllä esitetyt IVAn toimivuuteen ja menetelmäkehitykseen liittyvät ehdotukset ja suositukset.

KIRJALLISUUS

Allas, A., Horelli, L., Kalliokoski, R.-L.; Vepsä, K. 1992. *Lapsiystävälliseen elinympäristöön. Opaskirja kansalaisille, päättäjille ja suunnittelijoille*. Ympäristöministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston opas nro 5. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Etelä-Pohjanmaan maakuntakaava: Sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten arviointi. 2002. Etelä-Pohjanmaan liitto/ Jaakko Pöyry Infra/ Maa ja Vesi.

Hennan alueen kehityskuva. 2004. Suunnittelukeskus Oy/ Terrapro Oy/ Kärkölan, Mäntsälän ja Orimattilan kunnat.

Horelli, L. 1994. *Lasten näköinen elinympäristö. Kokemuksia yhdyskuntasuunnittelun, ympäristökasvatuksen ja ehkäisevän sosiaalipolitiikan välisestä yhteistyöstä Kiteen Reunaan ala-asteella*. Tutkimusraportti 3. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Helsinki.

Horelli, L.; Vepsä, K. 1995. *Ympäristön lapsipuolet*. Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahaston säätiö ITLA, Helsinki.

Hämeenlinnan kaupunki. 1995. *Vaikutusten arviointi asemakaavoituksessa. Selostus kokeiluprojektista*. Hämeenlinnan kaupungin teknisen viraston asemakaavatoimisto, Hämeenlinna.

Ilaskari, Heli. 2005. "Voimia luonnosta". *Käsikädessä* 3/2005, s. 12–15.

iWELL. 2004. *iWELL – Hyvinvointi ja terveys 2000–2003 teknologiaohjelma. Teknologia-ohjelman taustat, toteuma ja tuloksia*. Tekes, Helsinki.

Kauppinen, Tapani. 1994. *Alueidentiteetti ympäristövaikutusten arvioinnissa*. Aiheita 8/1994. Stakes, Helsinki.

Kauppinen, Tapani; Tähtinen, Vilja. 2003. *Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsikirja*. Aiheita 8/2003. Stakes, Helsinki.

Korpela, K. 1995. *Developing the Environmental Self-Regulation Hypothesis*. Acta Universitatis Tamperensis ser. A, vol. 446. Tampereen yliopisto, Tampere.

Korpela, K., Päivänen, J., Sairinen, R., Tienari, S., Wallenius, M.; Wiik, M. 2001. *Melukylä vai mansikkapaikka? Asukkaiden ja asiantuntijoiden näkemyksiä asuinalueiden terveellisyydestä*. Suomen ympäristö 467. Ympäristöministeriö, Helsinki.

Lahden kaupunkiseudun rakennemalli 2040. 2004. Lahden kaupunkiseudun rakennemallityöryhmä/ Jaakko Pöyry Infra/ Strafica Oy.

Lapin kunta. 1994. *Keskustan osayleiskaava. Suunnitelmaselostus 2.2.1994*. Maa ja Vesi Oy.

LT-konsultit. 2002. *Uudenmaan maakuntakaavan luonnos. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi*. LT-konsultit, Helsinki.

Maakuntakaavan lähtökohdat ja tavoitteet. 2004. Päijät-Hämeen liitto, Lahti. <http://www.paijat-hame.fi> (myös muut maakuntakaavan eri valmisteluvaiheisiin liittyvät asiakirjat löytyvät kyseisestä osoitteesta)

Maakuntastrategia. 2003. Päijät-Hämeen liitto, Lahti. <http://www.paijat-hame.fi>

Manninen, M. 2000. *Sosiaalinen ulottuvuus kaavoituksessa*. Aiheita 32/2000. Stakes, Helsinki.

- Melkas, Helinä. 2004. *Asiakaspalvelutyö ja geronteknologia -hankesuunnitelma*. Teknillinen korkeakoulu Lahden keskus, Lahti.
- Merseyside Health Impact Assessment Training Consortium. 1999. *The Merseyside Guidelines for Health Impact Assessment*. University of Liverpool, Liverpool.
- Netherlands School of Public Health. 1998. *Vulnerable groups*. Netherlands School of Public Health, Utrecht.
- Nostavan osayleiskaava- ja kaavaselostus*. 2004. Suunnittelukeskus Oy.
- Pietarsaaren kaupunki. 1993. *Pietarsaaren yleiskaava*. Pietarsaaren kaupunki, Pietarsaari.
- Päijät-Hämeen liitto. 2004. *Tutkimuksia maakunnan parhaaksi*. A150. Päijät-Hämeen liitto, Lahti.
- Reinikainen, Kalle; Karjalainen, Timo P.; Talvenheimo, Kalle. 2003. *Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi tiehankkeissa: Vaikutukset, menetelmät ja vuoropuhelu arviointiselostusten valossa*. Tiehallinnon selvityksiä 20/2003. Tiehallinto, Helsinki.
- Salonen, Kirsi. 2005. *Mieli ja maisemat. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma*. Edita Publishing Oy, Helsinki.
- Sinkkonen, K. 1995. "Mielekäs asuminen tukee mielenterveyttä". *Sosiaaliturva* 7/1995, s. 10–11.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 1995. *SVA-opas. Käytännön näkökulma sosiaalisten vaikutusten arviointiin*. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 1995:2. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 1999. *Ympäristövaikutusten arviointi. Ihmisiin kohdistuvat terveydelliset ja sosiaaliset vaikutukset*. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 1999:1. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Sosiaalisten vaikutusten arviointi Espoon eteläosien yleiskaavan rakennemalleista*. Espoon kaupunkisuunnittelukeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä B 58:2002. VTT ja Espoon kaupunki.
- Suomen kaupunkiliitto, Sairaallaliitto; Suomen kunnallisliitto. 1999. *Vanhusten asumisen vaihtoehdot. Tavoitteena toimiva vanhustenhuolto*. Helsinki.
- Tapaninen, A. 1995. *Sosiaalisesti terveen edellytyksiä*. Esitelmä. TKK/Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus. Stakes, Helsinki, 13.10.1995.
- Tapaninen, A.; Kauppinen, T. 1999. *Ehkäisevä kaava - Voiko terveyttä ja hyvinvointia edistää kaavoituksella?* Aiheita 41/1999. Stakes, Helsinki.
- [Tekniikan Näköalat](#). 2004. "Yksin asuva tulevaisuuden seniori ei ole yksin kotona". Nro [1/2004](#), s. [10](#). Tekes, Helsinki.
- Tuorila, H.; Kytö, H. 2005. *Verkkopalvelut ikääntyvien hyvinvoinnin edistäjinä*. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 5/2005. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- Työsuojelurahaston tiedote* 23.3.2005. "Melu voi viedä puoli tuntia päivän työajasta". <http://www.tsr.fi>
- Urajärven seudun kyläsuunnitelma*. 2002. Urajärven kyläyhdistys, Urajärvi, Asikkala.
- Valtatie 12, Lahden eteläinen kehätie:*
- o Liikenne-ennusteet ja verkolliset vaikutustarkastelut, 2002, Strafica Oy/ Tiehallinto
 - o Tutkitut vaihtoehdot ja niiden vaikutukset, 2002, Tiehallinto
 - o Vt 12 kehittäminen nykyisen linjauksen puitteissa Lahden kaupunkiseudulla, 2005, WSP LT-Konsultit Oy/ Tiehallinto/ Päijät-Hämeen liitto
 - o Valtatien 12 vaihtoehdot Lahden kaupunkiseudulla, Ekoriskikartoitus, 1996, Tielaitos, Hämeen tiepiiri

- o Yleissuunnitelma, 2002, Tiehallinto
- o Ympäristövaikutusten selvitykset vuosilta 1996 ja 2002, Tielaitos, Tiehallinto

Vanclay, F. 2001. "Social impact assessment". *Encyclopedia of Global Environmental Change*, Volume 5. John Wiley & Sons, Chichester.

Ympäristöministeriö. 2001. *Elinympäristön seurannan kehittäminen*. Työryhmän raportti. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Helsinki.

LIITE 1. PÄIJÄT-HÄMEEN MAAKUNTAKAAVAN VALMISTELUAINEISTO ELI MAAKUNTAKAAVALUONNOS

Päijät-Hämeen maakuntakaavaluonnoksena tarkasteltiin kolmeen erilaiseen väestön kasvun kehitysarvioon perustuvaa maankäytönäkymää vuoteen 2030 mennessä. Periaatteellisten karttojen tarkoituksena oli hahmottaa erilaisia kehitysnäkymiä maakuntakaavan tavoitteiden asettamisen pohjaksi. Kartoista ei ollut tarkoitus valita yhtä vaihtoehtoa, vaan niiden toivottiin synnyttävän keskustelua jatkotyöskentelyä varten. Luonnosvaiheen pohjalta laaditaan varsinainen maakuntakaavaehdotus vuonna 2005.

Väestön kehitysarvioina tutkittiin muuttumatonta, maltillista ja voimakasta kasvua. Kehitysnäkymissä tarkasteltiin periaatteellisella tasolla asumisen sijoittumista, liikennejärjestelmää ja liikenneverkkoa, kaupan suuryksiköiden määrää ja sijoittumista (erikoistavarakaupat ja yli 2000 kerrosneliömetrin päivittäistavarakaupat), työpaikka- ja logistiikka-alueiden sijoittumista ja vapaa-ajan asumista. Kartoilla esitettiin vahvistetun seutukaavan suojelualueet, virkistysalueet ja kulttuuriympäristöt sekä muita viheralueita arvokkaina ympäristöinä, jotka kaikissa kehitysnäkymissä ovat sama perusta maakunnan kehittymiselle. Arvokkaiden ympäristöjen ja muun maankäytön yhteensovittaminen tapahtuu ehdotusvaiheessa.

Valtatien 12 kulku Lahden kaupunkiseudulla esitettiin kolmena vaihtoehtoisena linjauksena kaikissa kartoissa. Kehitysnäkymien kuvauksissa arvioitiin minkälaista maankäytön kehitystä eri linjausvaihtoehdot tukevat.

Karttoja edeltäneistä neljästä maakunnan kehityskuvasta (huoltomaakunta, asumismaakunta, kestävä kehityksen maakunta ja kasvukäytävät-maakunta) poimittiin elementtejä kehitysnäkyymiin. Niissä maakunta asemoitiin osaksi Etelä-Suomen kehitysvaihtoehtoja. Kuntakierroksella kirjatusta asumisen tiivistymis- ja laajentumisalueista, palvelualueista ja työpaikka-alueista valittiin kutakin kehitysnäkymää parhaiten luonnehtivat alueet ja liikenteelliset ratkaisut. Kaavaluonnos oli nähtävillä 16.8. – 10.9.2004 välisen ajan.

Alla on voimakkaan kasvun kehitysnäkymää koskeva kuvaus taustatiedoksi tämän raportin arvioinnille.

VOIMAKKAAN KASVUN KEHITYSNÄKYMÄ 2030

Logistisen aseman kehitys käynnistää lumipalloilmiön elinkeinoelämän muilla aloilla. Huippuosaajien parantunut saavutettavuus mahdollistaa tietointensiivisen tuotannon kehittymisen ja tuo asukkaita maakuntaan myös muualta Euroopasta. Asuminen ja työpaikat keskittyvät pääväylien varteen ja risteysalueille.

VÄESTÖ JA TYÖPAIKAT

Maakunnan keskimääräinen muuttovoitto on 1 600 asukkaasta vuodessa. Kasvu ja maakunnan suuri muuttovoitto keskittyvät taajamiin ja niiden lievealueille. Taajamissa syntyy enemmän ihmisiä kuin kuolee. Vuonna 2030 maakunnassa on 220 000 asukasta. Taajamiin syntyy runsaasti uusia jalostus- ja palvelualueiden työpaikkoja. Työssäkäynti asuinkunnan ja maakunnan ulkopuolella lisääntyy voimakkaasti. Työmatkat pitenevät ja todellinen työpaikkaomavaraisuus pienenee. Vuonna 2030 maakunnassa on 90 700 työpaikkaa.

ASUMINEN

Laadukkaat pientaloalueet, mutta myös keskustat vetävät asuinympäristöinä. Väkimäärän kasvu yhdessä asumisväljyyden kasvun kanssa edellyttävät sekä kaupunkiseudun että ympäryskuntien taajamissa tehokasta kaavavarannon hyödyntämistä ja tiivistämistä. Lisäksi tarvitaan asumisen tarpeisiin laajennusalueita olemassa olevaan rakenteeseen kytkeytyen. Merkittävä uusi asuinalue syntyy Orimattilan Hennaan. Kylät tiivistyvät entisestään säilyttäen maaseutumaisen luonteensa. Maaseudun asukasrakenne ja rakennuskanta jatkavat uudistumistaan. Osa uudisasumisesta siirtyy rannoille "kakkosasuintoihin". Kylissä tapahtuu erikoistumista ympäröivien vetovoimatekijöiden suhteen. Tällaisina magneetteina voivat olla esim. golf, liikuntamahdollisuudet, erämaa-alueet, kulttuuriympäristö tai taidetapahtumat. Erityisen vetovoimaisille alueille syntyy laadukkaita rantapuutarhakyliä.

LIIKENNEJÄRJESTELMÄ

Yhdyskuntarakenne perustuu nopeiden runkoyhteyksien varassa toimivien keskusten verkkoon. Nopeat kaukoliikenneyhteydet Lahdesta muodostavat asemanseudusta merkittävän joukkoliikennekeskuksen ja palvelukeskittymän. Raideliikennettä voidaan hyödyntää hyvin seudun sisäisessä liikenteessä, kun sen asemat muodostuvat joukkoliikenteen solmuiksi.

LIKENNEVERKKO

Raskaat pääliikenneyhteydet risteävät Lahdessa. Liikenneverkkoa kehitetään kehityskäytäviin tukeutuen. Kaupunkiseudun ja valtakunnan itä-länsi -suuntainen liikenne edellyttää valtatie 12 -linjaukselta sujuvan yhteyden toteuttamista Launeelle. Kujalan liittymä on toteutettu. VT 24:n valtatieluonne muuttuu nopeustason laskiessa Kukkila-Kalliola -suunnan asutuksen lisääntyttyä Lahden ja Vääksyn välillä. Moottoritieverkkoon tukeutuvana vaihtoehtoisena linjauksena kehitetään Vääksy–Vierumäki -väliä. Tähän kehityskuvaan kuuluu myös oikorata Lahti-Heinola-Mikkeli ja nopea raideliikenne Lahdesta Riihimäen kautta Tampereelle ja Turkuun.

LOGISTIIKKA JA TYÖPAIKKA-ALUEET

Tavaralogistiikan rinnalle on kehittynyt Lahden keskustan nopeisiin yhteyksiin perustuen merkittävä opetus-, tutkimus- ja palveluvyöhyke Rautatieaseman – VR:n varikon – Urheilukeskuksen kautta Ankkuriin ja Niemeen. Pääväyliin kytkeytyvät työpaikka-alueet ovat tehokkaassa käytössä. Kujalan logistiikkakeskukseen on sujuva yhteys Kujalan eritasoliittymästä. Vierumäen logistiikka-alueet ovat laajassa käytössä

KAUPAN SUURYKSIKÖT

Keskustojen kauppa vilkastuu ja pitää asemansa myös päivittäistavarakaupan suuryksiköiden osalta. Päivittäistavarakaupan suuryksikkö sijoittuu Renkomäen liittymäalueen lisäksi Kariston alueelle. Kokonaan uusia erikoistavarakaupan suuryksiköitä sijoittuu Orimattilan Tuuliharjan ja Nastolan Mäkelän risteysalueille sekä Pipun liittymään. Renkomäen risteysalueelle lisääntyy myös erikoistavarakaupan tarjonta. Hollolan Riihimäentien risteys ja Kariston alue ovat myös erikoistavarakaupan sijoittumiskohteita.

VAPAA-AJAN ASUMINEN

Perinteisten omarantaisten vapaa-ajan asuntojen määrän kasvu hidastuu rantojen sulkeutumisen ja rantarakentamiseen soveliaitten alueiden puutteen vuoksi. Vapaa-ajanasuntoalueet tiivistyvät ja levittäytyvät takamaastoon muodostaen lomakyläalueita sekä vapaa-ajan asujien että matkailun tarpeisiin. Tiivistyneisiin lomakyläalueisiin liittyy erilaisia aktiviteetteja.

VAIKUTUSTEN ARVIOINTI: EKOLOGISET

- paikallisesti taajamien vapaat alueet vähenevät ja sitä myötä eliölajien elintila kaventuu
- maakunnallisesti paine uusien alueiden käyttöönottoon lisääntyy ja eliölajien elintila taajamien ulkopuolella vähenee jossain määrin ja ranta-alueilla se on voimakkaampaa
- taajama-alueen laajentuminen vähentää paikallisesti luontoarvoja
- kaupan suuryksiköiden vaikutukset luontoon ja päästöihin ovat paikallisia
- väestön kasvusta ja kaupan suuryksiköistä johtuen liikkuminen on runsainta
- joukkoliikenteelle ja yhdistetyille kuljetuksille on hyvät edellytykset
- lomakylät ja tihentyneet mökkialueet lisäävät luontoympäristön kulumista
- vapaa-ajan asuminen kuormittaa vesistöjä
- vähentää liikenteen aiheuttamia päästöjä ilmanlaadun kannalta ongelmallisella keskusta-alueella.
- siirtyvän liikenteen vaikutukset ovat vähäisemmät Launeella liikenteen sujuvuuden takia
- VT 12 Launeen linjaus kulkee vain 150 metrin matkalla pohjavedenmuodostumisalueella
- Launeen linjaus pirstoo Porvoonjoen varressa olevan Kukonkosken alueen ja Liipolan virkistysalueet sekä Vartio-ojan luonnonalueet

TALOUDELLISET

- taajamien yhdyskuntakustannukset pienevät verkostojen tehokkaamman käytön myötä, mutta lisäkustannuksia syntyy uusien alueiden käyttöönotosta
- maaseudulla tiivistäminen mahdollistaa rakennuskannan tehokkaan hyödyntämisen sekä keskittyneempiä ratkaisuja vesi- ja jätehuollon järjestämiseksi
- erikoistavarakaupan suuryksiköt lisäävät maakunnan vetovoimaa ja tuovat siten tuloja alueelle
- alueella toimivien kaupan yrittäjien kilpailuasetelma kovenee
- vapaa-ajan asumiseen sitoutuu pääomaa
- taloudellinen pohja investointeihin hyvä, toisaalta tarpeetkin suuret
- kunnallistekniikan ja liikenneverkostojen rakentamisesta sekä palveluiden järjestämisestä aiheutuvat kustannukset kohoavat, koska olemassa olevan rakenteen ulkopuolisia alueita otetaan käyttöön

- VT 12 linjaus Launeella on kustannus-hyötysuhteeltaan kohtuullinen ja edistää hyvin kansainvälisen itä-länsisuuntaisen kehityskäytävän toteutumista

SOSIAALISET

- rakentamattomien alueiden käyttöönotto aiheuttaa vastustusta
- liikennevirtojen lisääntyminen kaupunkiseudulla lisää onnettomuusriskejä
- päivittäistavarakaupan suuryksiköt heikentävät lähipalveluita
- nopea kasvu ja muuttoliike voivat aiheuttaa juurettomuutta ja sopeutumisongelmia
- maaseudulla sosiaalinen kanssakäyminen lisääntyy ja erilaisille tapahtumille ja kyläaktiviteeteille syntyy riittävä väestöpohja
- luonnonrauhan kokeminen voi vaikeutua vapaa-ajan asumisen alueilla
- VT 12 Launeen linjaus nostaa melutasoa jonkin verran lähellä olevilla asuinalueilla ja varsinkin Lahden sisääntulotien meluvaikutus kasvaa tien tasauksen noustessa
- liikenteen väheneminen nykyisellä väylällä vähentää myös melu- ja muita haittoja
- kaupunkirakenteen sisällä kulkeva uusi väylä koetaan estevaikutuksena varsinkin virkistysalueilla

KULTTUURISET

- taajama-alueiden rakennusperintöä uhkaa purkaminen uustuotannon tieltä
- kulttuuriympäristön käyttö vetovoimatekijänä edistää kulttuuriympäristöjen säilyttämistä ja hoitotoimenpiteitä
- vapaa-ajan asukkaat rikastuttavat kulttuurista vuorovaikutusta
- runsaan rakentamisen vuoksi vaarana on vanhojen huvilamilljöiden katoaminen

LIITE 2. TARKISTUSLISTOJA

Tähän liitteeseen on koottu joitakin hyödyllisiä tarkistuslistoja tai vastaavia luetteloita sosiaalisista vaikutuksista ja terveysvaikutuksista.

Taulukko 5. Ympäristöministeriön sosiaalisen ympäristön tarkistuslista.

SOSIAALINEN YMPÄRISTÖ	
Elinympäristön laatutavoitteet	
Sosiaalisesti toimiva, tasapainoinen ja tasa-arvoinen elinympäristö	
Eri väestöryhmien kuten lasten, vanhusten ja vammaisten tarpeiden huomioiminen	
Henkisen hyvinvoinnin, paikallisidentiteetin ja yhteisöllisyyden edistäminen	
Hyvät osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuudet	
Tarkasteltavat tekijät:	Elinympäristöindikaattorit:
Sosioekonomiset ja hyvinvointitekijät	Työntekijöiden ja ylempien toimihenkilöiden osuus 15 vuotta täyttäneistä Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus 15 vuotta täyttäneistä Valtioveronalaiset tulot/henkilö tai tulot/asuntokunta Työttömyysaste Väestön huoltosuhte Toimeentulotukea saavien osuus, erikseen kerrostalojen vuokra-asunnoista Mielenterveyden häiriöiden hoitajaksojen määrä/1000 asukasta
Paikallisidentiteetti	Keskimääräinen asumisaika alueella tai asunnossa Alueen sisällä tai koulupiirin sisällä tapahtuva muutto Lähtömuuttajien osuus alueen väestöstä Vuokra-asuntojen asukasvaihtuvuus
Yhteisöllisyys, osallistuminen, paikalliset toimintamahdollisuudet	Naapureiden kanssa lähes päivittäin juttelevien osuus Asuinalueella vähintään viikoittain kyläilevien osuus Naapuriapua vähintään viikoittain antaneiden tai saaneiden osuus Äänestysprosentti kunnallis- tai eduskuntavaaleissa Talon tai asuinalueen toimintaan osallistuneiden osuus Kokoontumis- ja yhteistilojen määrä/asukas Ravintoloiden ja kahviloiden lukumäärä/1000 asukasta
Sosiaalinen turvallisuus	Rikosten määrä /1000 asukasta/vuosi (tietty rikostyyppit, esimerkiksi asuntomurrot, moottoriajoneuvoihin kohdistuvat rikokset tai pahoinpitelyt) Ilkivallan tai sotkemisen määrä Päihtyneiden aiheuttamien häiriöiden määrä

Lähde: Ympäristöministeriö (2001).

Taulukko 6. Sosiaalisesti hyvä ympäristö Mannisen (2000) mukaan.

<p>Sosiaalisesti hyvä ympäristö (Lähde: Manninen 2000, lista on koottu haastattelemalla 12 kaavoituksen asiantuntijaa)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ottaa huomioon yksilön ja erilaisten ryhmien tarpeet ja toiveet, tarjoaa eri ihmisille samanlaiset mahdollisuudet käyttää ympäristöä riippumatta siitä, mihin ryhmään kuuluu tai millainen on - kohtelee eri osapuolia tasavertaisesti, antaa tasavertaiset mahdollisuudet hyvinvointiin kaikille eri ihmisryhmille - antaa mahdollisuuden sosioekonomisten, yhteiskunnallisten jne. erojen tasoittumiselle - tarjoaa mahdollisuuksia vuorovaikutukseen ihmisten välillä - antaa mahdollisuuksia yhteistoiminnalle - on supportiivinen, selviytymistä tukeva, edesauttaa yksilön selviytymistä joukkovoiman avulla, tukee heikkoja ryhmiä - suunnitellaan heikoimpien ehdoilla - rohkaisee omakohtaiseen valmiuteen toimia, liikkua, tehdä tai olla - turvaa itsenäisyyden - sallii erilaisuuden, tarjoaa esimerkiksi mahdollisuuden erilaisiin elämäntapoihin

- tarjoaa mahdollisuuden elää omien mutta yleisesti hyväksytyjen tarpeiden mukaan
- ei aiheuta sosiaalisia häiriöitä
- on tarpeeksi monipuolinen, etteivät ongelmat pääse kasautumaan ja kertautumaan
- on turvallinen ja terveellinen, luo turvallisuuden tunnetta
- on viihtyisä ja kaunis, sisältää erilaisia ympäristöarvoja
- sisältää ajallisia kerrostumia, tarjoaa kiinnekohtia alueen historiaan
- on omaleimainen
- antaa virikkeitä ja elämyksiä.
- sisältää erilaisia luonnontekijöitä: tarjoaa mahdollisuuden nähdä taivasta, vettä, kasvillisuutta, kalliota ja niin edelleen ja seurata vuodenaikojen vaihtumista
- antaa mahdollisuuksia toimimiseen ja liikkumiseen, ympäristö ei ole liian valmis vaan sisältää yllätyksiä, vaihtelevuutta, "avoimiksi" jätettyjä kohtia, ja jokaisella on jossain määrin mahdollisuus toteuttaa itseään ympäristöä käyttämällä ja muokkaamalla
- on riittävän väljä (toisaalta mainittiin myös, ettei rakentamisen mittakaava tai tiiviys välttämättä ole kovinkaan merkittävä tekijä. Lisäksi muistutettiin kulttuurieroista, jotka aiheuttavat vaihtelua sen suhteen, mitä pidetään väljänä tai ahtaana
- on turvallinen ja terveellinen, ei aiheuta fyysistä vaaraa tai haittaa, tai alttiutta psyykkisten ongelmien syntymiseen tai syrjäytymiseen
- pidetään kunnossa, hoidetaan hyvin
- ei ole sidottu fyysiseen rakenteeseen, sama rakenne voi ajan mittaan muuttua sosiaalisesti toisenlaiseksi
- mahdollistaa sen, että erilaiset yksilöt ja yhteisöt voivat elää yhdessä ja toimia
- synnyttää kotiseutuylpeyttä: asukkailla on alueesta jotain hyvää kerrottavaa
- jättää yksilöiden valittavaksi, mikä on kenenkin mielestä ja kulloisessakin elämänvaiheessa hyvä ympäristö

Sosiaalisesti hyvässä ympäristössä

- voi asua kuka tahansa, asuu mahdollisimman monenlaista väkeä samalla alueella (asukkaiden ikä, varallisuus, terveydentila, asuntojen omistusolot, asuntotyytit, ja niin edelleen) (toisaalta on myös alueita, joissa asuu hyvin samankaltaisia ihmisiä ja asukkaat kokevat alueensa hyvin viihtyisäksi)
- on erilaisia talotyyppisiä, eri kokoisia asuntoja, mahdollisuuksia erilaisiin elämäntapoihin
- on toimiva ja esteetön liikenneverkko, hyvät edellytykset kevyen ja julkisen liikenteen käyttämiselle ja hyvät yhteydet ympäröiville alueille ja keskustaan
- on palveluita
- on erilaisia tiloja: pieniä kujia, polkuja, tiheää pensaikkoa, valoisa aukioita jne., ja myös "tyhjiä" alueita, joille ei ole sijoitettu toimintoja, jotka on jätetty rauhaan; eri mielialoilta sopivia paikkoja: rentoutumiseen, rauhoittumiseen, toimintaan
- on valoisa ja miellyttävä pihaja sekä puistoja ja viheralueita, ja hyvät yhteydet ympäröiville viheralueille
- on yhteisvastuuta ihmisten kesken
- on mahdollisuuksia sosiaalisiin kontakteihin mutta myös eristäytymiseen
- panostetaan sosiaalisuuden kehittämiseen myös muilla kuin fyysisen ympäristön suunnittelun keinoilla
- on asukkaiden yhteistoimintaa, on järjestetty mahdollisuuksia yhteistoiminnalle (esim. yhteistilat, ulkoalueet)
- ihmiset tuntevat olevansa "kotonaan", ovat tavalla tai toisella juurtuneet siihen paikkaan
- vallitsee tasapaino ympäröivän luonnon, ihmisten, palveluiden ja asumisen kesken

Lähde: Manninen (2000).

Taulukko 7. Sosiaalisten vaikutusten tarkistuslista.

<p>1) Vaikutukset asumiseen ja liikkumiseen asumisen viihtyisyys asumisen terveellisyys asuinalueen pirstoutuminen päivittäiset elämis- ja liikkumistavat liikennemuotojen tasa-arvo</p>	<p>2) Esteettiset ja kulttuuriset vaikutukset kauneus näköala, maisema kulttuurihistorialliset kohteet</p>
---	---

3) Vaikutukset yhteisöön Sosiaalisuus yhteenkuuluvuus elämäntapa turvallisuuden tunne	4) Vaikutukset asenteisiin ja ristiriitoihin asenteet toimea kohtaan intressiryhmien väliset ristiriidat käsitykset turvallisuus- ja terveysriskeistä ympäristövaikutuksia koskevat ristiriidat
5) Vaikutukset luontosuhteeseen vapaa-aika, virkistys luonnon kokeminen	6) Vaikutukset maankäyttöön ja kiinteistöihin maankäytön muodot ja arvo asuntojen ja kiinteistöjen käyttömuodot ja arvo
7) Väestölliset vaikutukset määrä ikä- ja sukupuolijakauma tilapäiset ja sesonkiasukkaat muuttoliike uudelleen asuttaminen, pakkomuutto perherakenteen muutokset	8) Vaikutukset paikalliseen talouteen työllisyys, työttömyys ammattilliset mahdollisuudet väestön vauraus, tulonjako julkisen sektorin rahatalous
9) Vaikutukset julkisiin ja yksityisiin palveluihin palvelutyypit ja niiden sijainti sairaala- ja terveyspalvelut rikollisuuden hallinta palontorjuntakyky vapaa-ajan palvelut koulutus liikenne ja liikkuminen kauppa, ostokset energiapalvelut asuntopalvelut	10) Vaikutukset instituutioihin paikallinen hallinto politiikka suunnittelutoiminta yritystoiminta intressiryhmätoiminta

Lähde: Sosiaali- ja terveysministeriö (1995).

Terveysvaikutukset

Terveyden edistämisen vaikutusten arvioinnilla tarkoitetaan väestöön kohdistuvien terveysvaikutusten sekä terveydenedistämistoimien vaikutusten arviointia. Arvioinnin tuloksena saadaan tietoa mm.

- väestön terveyden ja hyvinvoinnin nykytilasta ja muutoksesta
- erilaisten päätösten terveys- ja hyvinvointivaikutuksista
- terveyden edistämisen prosessien laadusta sekä
- terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen näkymisestä kunnallisessa päätöksenteossa.

Arvioinnin kohteena on yhteisö, ryhmä ihmisiä, maantieteellinen alue tai vaikutusalue; ei niinkään yksittäinen ihminen.

Taulukko 8. Englantilainen jäsenyys terveyteen vaikuttavista tekijöistä.

Biologiset tekijät	ikä, sukupuoli, perinnölliset tekijät
Henkilökohtaiset ja/tai perheeseen liittyvät tekijät sekä elämäntyyli	perheen rakenne ja toiminta, aikuisten koulutus, ammatti, työttömyys, tulot, riskikäyttäytyminen, ruokavalio, huumaavien aineiden käyttö, liikunta, virkistys, keinot liikkua
Sosiaalinen ympäristö	kulttuuri, vertaisryhmän paine, syrjintä, sosiaalinen tuki, yhteisöllinen/kulttuurinen/hengellinen osallistuminen
Fyysinen ympäristö	vesi, ilma, asuinolosuhteet, melu, haju, näkymä, turvallisuus, yhdyskuntasuunnittelu, kauppa (sijainti/valikoima/laatu), yhteydet, jätteiden käsittely, energia, paikallisen ympäristön piirteet
Julkiset palvelut	saatavuus ja laatu: terveydenhuollon palvelut, lasten päivähoito, sosiaalipalvelut, asuminen/vapaa-ajan vietto/työllisyys/sosiaaliturvan palvelut, julkinen liikenne,

	harjoitettava politiikka, muut terveyteen liittyvät julkiset palvelut, ei lakisääteiset palvelut ja toimistot
Julkinen politiikka	Taloudelliset/sosiaaliset/ympäristölliset/terveydelliset trendit, paikalliset ja kansalliset prioriteetit, politiikat, ohjelmat, projektit

Lähde: Merseyside Health Impact Assessment Training Consortium (1999).

Esimerkki kaavoituksen sosiaalisista tavoitteista yleiskaavassa

(Lähde: Riitta Renfors ja Lea Leveelahti, Ilomantsin kunta, 25.1.1997; <http://www.stakes.fi/sva/kaava.htm>, 15.2.2005.)

Asuin- ja elinympäristön toimivuus on ihmisen hyvinvoinnin ja selviytymisen edellytys. Erityisesti asuin ympäristön toimivuuden merkitys korostuu lasten, vanhusten ja eri tavalla toimintarajoitteisten ihmisten kohdalla. Asukkaita aktivoiva ja tukeva elinympäristö, jossa yhdistyvät asumisen ja palvelujen verkosto ja jossa asuu eri ikäisiä ihmisiä, luo edellytykset arjen sujumiselle.

1. Monipuolisen asukasrakenteen turvaaminen

Tavoitteena on, että alueella asuu eri ikäisiä ihmisiä ja että asukasrakenne on tulojaollisesti heterogeeninen ja ehkäisee sosiaalisia riskejä

- mm. omistus-/vuokra-asuntoja samalle alueella, asukasvalinnat

2. Esteettömän asumisen ja rakentamisen edistäminen

Rakentamisessa ja korjaamisessa liikkumisesteettömyys taataan elämisen kannalta keskeisissä osissa asuntoa huomioimalla tasoerottomuus ja perusväljyys. Tällainen esteettömyys mahdollistaa tilojen muunneltavuuden ja mm. asunnon soveltuvuuden eri elämäntilanteissa.

- Tällä tavoin suunniteltu ympäristö on sopiva kaikille ja vähentää myöhempää erityissuunnittelun ja rakentamisen tarvetta ja kustannuksia.

3. Esteettömän ja turvallisen liikkumisen edistäminen

Suunnittelulla luodaan edellytyksiä kevyen liikenteen lisääntyvälle käytölle. Kaavoitus turvaa kaikille soveltuvan asuin- ja liikkumisympäristön, jonka suunnittelussa huomioidaan myös erityisryhmien tarpeet.

- Kevyen liikenteen verkosto on riittävän kattava, turvallinen sujuva ja helppo käyttää.

4. Asukkaiden omatoimisuuden ja yhteisöllisyyden tukeminen

Kaava tukee olemassa olevaa yhdyskuntarakennetta eheyttävällä rakentamisella arvostaen rakennettua ympäristöä, luontoa ja asuinalueen elämänhistoriaa.

- Asuin ympäristö suunnitellaan kokonaisuutena ja se antaa asukkaille mahdollisuuden omatoimisuuteen sekä sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja yhteistoimintaan.
- Kaavoituksella turvataan riittävät tilat yhteisölliseen toimintaan ulkona ja sisällä.

5. Lähipalvelujen turvaaminen ja saavutettavuus

Asuin- ja elinympäristöjä kehitetään siten, että lähipalvelujen turvaaminen ja kehittäminen mahdollistuu.

- Kaava mahdollistaa julkiset palvelut ja turvaa tilavaraukset paikalliselle tuotannolle.
- Määräykset mahdollistavat asuinrakennusten 1. kerrosten käyttötarkoitusten muuttamisen asumiskäyttöön, palvelutiloiksi.
- Olemassa olevien, käytöstä vapautuvien tilojen tilaratkaisut suunnitellaan eri hallintokuntien yhteistyönä ja ratkaisussa huomioidaan julkisten tilojen muunneltavuus ja monikäyttöisyys.
- Esteetön pääsy julkisiin rakennuksiin ja palvelutiloihin.
- Liikenne- ja liikkumisympäristön suunnittelussa huomioidaan lähipalveluiden saavutettavuus.

LIITE 3. SOSIAALI- JA TERVEYSTOIMEN TEEMARYHMÄSSÄ KÄSITELTY ARVIOINTILOMAKE

Helinä Melkas/ 29.03.05

Ryhmätyö 1:

Maakuntakaavan vaikutusten tunnistaminen koko väestön sekä kohderyhmien kautta

HUOM. ERI TEKIJÄT OVAT VOIMAKKAASTI YHTEYKSISSÄ TOISIINSA; TOISTOT, PÄÄLLEKKÄISYYDET JA VIITTAUKSET TOISIIN KOHTIIN EIVÄT HAITTAA TAULUKON TÄYTÖSSÄ!

Tarkasteltavat tekijät	Vaikutus (huom. myös pitkällä /lyhyellä ajalla)					
	Koko väestö	Eläkeläiset /vanhukset	Lapset	Vajaakuntoiset (myös esim. psyykkisesti)	Kunnat	Elinkeinoelämä
Esteetön asuminen ja rakentaminen sekä liikkuminen (Design for All = kaikille sopiva suunnittelu, esim. monikäyttöiset tilat ja ratkaisut)						
Paikkojen ja palveluiden saavutettavuus: uusien alueiden sijainti ja palvelujen saavutettavuus nykyisen palveluverkon suhteen (esim. olemassa olevien julkisten palvelujen hyödyntäminen, julkisten palvelujen lisärakentamistarve, julkisten ja kaupallisten palvelujen saavutettavuus ja yhdistelymahdollisuus, kulttuuripalvelut)						
Liikkuminen (esim. liikkumistarpeet eri ikäryhmien näkökulmasta, autottoman elämäntavan mahdollisuus, liikenteen toimivuus jalan ja						

pyörällä, autolla sekä julkisilla kulkuvälineillä, matkojen yhdistelymahdollisuus, yhteydet seudulla, liikenneverkon selkeys, ruuhkaisuus)						
Paikallis- ja alueidentiteetin sekä yhteisöllisyyden edistäminen (esim. sosiaaliset verkostot, alueellisen ja sosiaalisen eriytymisen lisääntyminen joidenkin asuinalueiden taantumisen myötä, paikallisten palvelujen tukeminen tai peruspalvelujen etääntyminen tarvitsijoista, yksinäisyys perherakenteiden muutoksissa)						
Osallistumis-, vaikuttamis- ja toimintamahdollisuudet (esim. tiedonsaanti, tietoyhteydet, yksilöiden mahdollisuudet, vaikutukset instituutioihin; intressiryhmiin, paikallishallintoon ym.)						
Alueen julkinen kuva (esim. tasapaino työ-, liikkumis- ja virkistätymismahdollisuuksien kesken, imago- ja taloudelliset haitat /hyödyt "leimautumisesta", seudullisuuden korostuminen, alueen positiivinen erottautuminen ja kilpailukyky)						
Asumisväljyyden paraneminen (esim. omakotitaloalueet)						
Täydennysrakentamistarpeet ja -mahdollisuudet (esim. keskusten ja taajamien eheytyminen, ahtauden lisääntyminen, ympäristön						

nopeat muutokset, tienvarsirakentaminen)						
Asuntoalueiden sosiaalinen rakenne (esim. turvallisuus /turvattomuus, asuinalueiden pirstoutuminen, syrjäytyminen)						
Asukasohjan monipuolistamismahdollisuudet (esim. asukkaiden ikärakenne ja sosioekonominen rakenne)						
Haja-asutusalueiden elinvoimaisuus (esim. kylien tukeminen, uuden ja vanhan kannattajien väliset ristiriidat, epävarmuus palvelujen tulevaisuudesta, maaseudun elinkeinojen toimintaedellytykset, vesihuollon, tiestön ja liikenneyhteyksien kehittäminen, elinkeinorakenteen monipuolistaminen loma-asumisen myötä, maankäytön muodot ja arvo sekä asuntojen ja kiinteistöjen käyttömuodot ja arvo, seudullinen yhteistyö)						
Asuntojen riittävyys ja monipuolisuus (esim. asumistarpeiden mukainen rakentaminen, uusien asukkaiden olosuhteet, omistuspohjaltaan monipuolisen asuntotuotannon rakentamismahdollisuudet, asuntojen hintakehitys)						
Vaikutukset elinkeinorakenteeseen (esim. työvoiman saatavuus, työpaikkaomavaraisuus, julkisen sektorin työpaikat,						

koulutusmahdollisuudet, voimakkaat strategiset suuntautumis- ja alueelliset eriarvoisuuden aiheuttajina, seudullinen yhteistyö)						
Yritysten toimintaedellytykset (esim. toimitilat, kunnallistekniikka, liikenneyhteydet, sijoittumismahdollisuudet asumisen yhteyteen tai riittävän kauas)						
Työmatkat (esim. työssäkäyntitietäisyydet, työmatkoihin kuluva aika, etätöiden mahdollisuudet)						
Asukkaiden virkistytymismahdollisuudet (esim. puistojen ja viheralueiden saavutettavuus, esteettisyys – kauneus, näköala, maisema; asuntoalueiden viihtyisyys ja virikkeellisyys, muiden alueiden viihtyisyys ja virikkeellisyys, seudulliset virkistysalueet, maaseudulla vaikutukset elinkeinojen harjoittamiselle)						
Kulttuuriperinnön säilyttäminen (esim. kulttuurihistorialliset kohteet, taajamien ja haja-asutusalueiden historia, paikallisten arvojen kunnioitus)						
Vapaa-ajan asuminen, sesonkiasukkaat (esim. liikenneyhteydet, palvelut, sopusointu ympäröivän maaseudun kanssa, ruuhkautuminen, etätöiden vaatimukset asuinympäristölle)						

Koettu terveys (esim. alueellinen ikärakenne, koettu ympäristö, yhteenkuuluvuuden tunne, sosiaalisten verkostojen olemassaolo, yhteisöjen pysyvyys, muuttoliikkeen hallinta, kesämökkialueiden käytön monipuolistaminen, liikuntapalvelujen edellytysten turvaaminen riittävän lähelle, sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen ajoissa nopeasti kasvaville alueille)						
Psykofyysinen terveys (psykosomaattiset oireet esim. hyvinvoinnin eriytymisen vuoksi, muuttoliikkeen negatiiviset seuraukset, koettu ympäristö, melu, ilman laatu, koettu turvallisuus, väkivallan uhka)						
Liikennehankkeiden vaikutukset terveyteen ja elinoloihin (esim. joukkoliikenteen kilpailukyky, liikenneturvallisuus, liikenteen päästöt, esteetön liikkuminen, autottomien ihmisten liikkumismahdollisuudet, raideliikenteen edut, melulle altistuvien lisääntyminen uusien asuinalueiden myötä)						
Muut ympäristöhäiriöt (esim. melu, päästöt, onnettomuus- ja tapaturmariskit esim. teollisuusalueiden osalta, kaatopaikat)						
Sosiaalinen terveys (esim. yksinäisyyden lisääntyminen, koettu välinpitämättömyys, yhteisöjen yhteenkuuluvuuden						

heikentyminen, väkivallan uhka)						
Elämäntavat ja sairaudet (esim. päihteiden käyttö, liikuntamahdollisuudet, työmatkaliikunnan mahdollisuudet, sosiaali- ja terveyspalveluiden saavutettavuus esim. autottomilla, liikuntareittien väliset turvalliset yhteydet seudulla)						
Liikenneturvallisuus (esim. olemassa olevan tiestön kehittäminen, liikenneturvallisuus kylissä ja haja-asutusalueilla)						
Taloudellinen turvallisuus (esim. työmahdollisuudet, koulutusmahdollisuudet, lähipalvelut, autottoman elämäntavan mahdollisuus, monipuoliset asumismahdollisuudet, liikenneyhteydet, asuntojen hintakehitys, alueen julkinen kuva)						

Onko vaikutusten kohdentumisessa naisiin ja miehiin eroja? Jos on, minkä tarkasteltavien tekijöiden osalta ja millaisia?

Onko eroja vaikutusten kohdistumisessa kaavan suunnittelualueelle tai laajemmalle vaikutusalueelle? Jos on, minkä tarkasteltavien tekijöiden osalta ja millaisia?

Kommentteja lomakkeen sisällöstä?

KIITOS!